



NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER  

---

NOU 1996:4

# Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1996

---

Rapport nr. 1, 1996 fra Det tekniske beregningsutvalget for  
inntektsoppgjørene

Avgitt til Administrasjonsdepartementet 17. januar 1996

---

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE  
STATENS TRYKNING

---

OSLO 1996

## *Forord*

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger med dette fram sin rapport foran inntektsoppgjørene i 1996.

Rapporten gir oversikter over utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurransevne mv. I likhet med tidligere gis det anslag for prisutviklingen i inneværende år.

Rapporten bygger delvis på noe ufullstendige oppgaver for 1995. Utvalget ser det derfor som naturlig at det legges fram et oppdatert materiale senere. Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har deltatt i arbeidet med rapporten. I tillegg har følgende bidratt: Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Torbjørn Eika, Stein Inge Hove og Terje Skjerpen, Statistisk sentralbyrå, Tormod Belgum og Cathrine Hellandsvik, Administrasjonsdepartementet, Kjetil Berner, Steinar Holden, Liv Sannes, Arnt Skjæveland og Kyrre Aamdal, Finansdepartementet.

Oslo, 17 januar 1996

*Svein Longva* leder

*Stein Reegård*

*Leif Forsell*

*Olav Magnussen*

*Bernhard Nestaas*

*Hans Henrik Scheel*

## KAPITTEL 1

**Den samlede inntektsutviklingen**

- *Over 5 prosent økning i disponibel realinntekt for Norge i 1995 – produksjonsveksten bidrar klart mest.*

I de to siste årene har det vært markert vekst i *disponibel realinntekt for Norge*, etter flere år med en moderat utvikling. For 1995 anslår Beregningsutvalget økningen til hele 5 ¾ prosent mot 4,4 prosent i 1994 og 1,9 prosent i 1993. Revisjonen av inntektstallene til og med 1994 fra siste rapport har i hovedsak sitt utspring i at inntektstallene nå er basert på nasjonalregnskapets *nye* regnskapskonvensjoner. Fram til nå har Statistisk sentralbyrå bare kommet med slike tall for perioden fra 1988 til 3. kvartal 1995.

Tabell 1.1: Vekst i disponibel realinntekt for Norge<sup>1)</sup>. Prosent

	Endring fra året før						
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>4)</sup>
<i>Vekst i disponibel realinntekt</i>	2,8	2,3	1,4	1,3	1,9	4,4	5 ¾
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng:<sup>2)</sup></i>							
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass <sup>3)</sup>	3,0	0,7	1,7	1,5	0,6	1,6	1
Produksjonsvekst i øvrige næringer <sup>3)</sup>	-2,0	2,0	0,3	1,6	1,4	4,6	3 ½
Endring i bytteforholdet	1,1	0,1	0,1	-3,1	0,2	-1,3	¼
Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	0,7	-0,6	-0,7	1,3	-0,5	-0,4	1

1) Tallene er basert på nasjonalregnskaptall etter ny regnskapsstandard. Statistisk sentralbyrå har pr. dags dato ikke publisert tall for disponibel inntekt for Norge, fordi de ikke har beregnet kapitalslitet etter den nye regnskapsstandard. Tallene ovenfor bygger på Statistisk sentralbyrås nasjonalregnskapstall komplimentert med utvalgets egne anslag for kapitalslit. Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, eksklusive kapitalslit.

2) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrundning

3) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

4) Beregningsutvalgets anslag

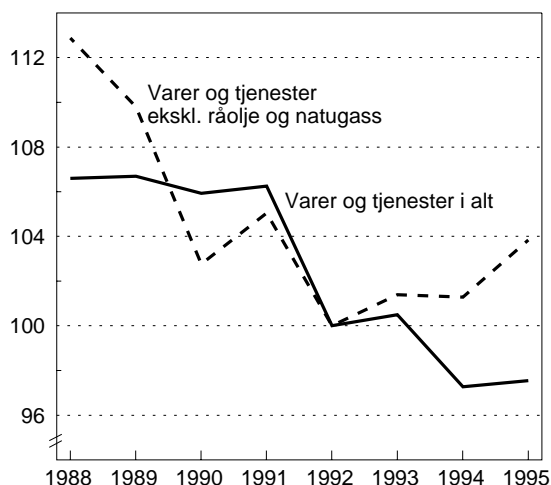
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1.1, der bidraget fra produksjonsveksten videre er oppdelt i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

*Bidraget fra produksjonsveksten* har tatt seg markert opp i 1994 og 1995. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten har hittil på 1990-tallet gitt et posi-

tivt og stabilt bidrag til veksten i disponibel realinntekt for Norge på omlag 1 prosentpoeng. De to siste årenes klare oppgang i disponibel realinntekt for Norge følger av en sterk produksjonsøkning i næringer utenom petroleumsvirksomheten. Etter tidligere på 1990-tallet å ha gitt positive vekstbidrag på under 2 prosentpoeng ser bidraget ut til å ha vært 4,6 prosentpoeng i 1994 og 3 ½ i fjor. Produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten var i 1994 også forholdsvis høy, men var noe lavere i fjor. Det samlede vekstbidraget fra produksjonsvirksomhet ser derfor ut til å ha vært hele 6,2 prosentpoeng i 1994 og er anslått til 4 ½ prosentpoeng i 1995.

*Bytteforholdet overfor utlandet* har gjennomgående forverret seg i første halvdel av 1990-tallet. I 1995 er imidlertid endringen i bytteforholdet anslått å ha gitt et positivt vekstbidrag til disponibel realinntekt på ¼ prosentpoeng mot et negativt bidrag på 1,3 prosentpoeng året før. Nedgang i råoljeprisene har virket negativt for bytteforholdet i begge disse årene, mens oppgang i metallprisene og prisene på andre industrielle råvarer klart har bidratt positivt begge år.



Figur 1.1 Bytteforholdet overfor utlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I de senere årene har inntektsbidragene fra *endringene i rente- og stønadsbalansen* vært moderate. I 1995 er det anslått et positivt bidrag på 1 prosentpoeng mot et negativt bidrag på om lag 0,5 prosentpoeng i de to forutgående årene.

En nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren blir gitt i neste kapittel.

### Boks 1.1 Noen inntektsbegreper i Nasjonalregnskapet

*Bruttonasjonalproduktet* gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller nettoinntekt opp-tjent i Norge. Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen finansinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Disponibel inntekt viser hva Norge har til disposisjon til konsum og sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet). Ved å deflatere «disponibel inntekt for Norge» med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet «*disponibel realinntekt for Norge*».

*Bytteforholdet overfor utlandet* er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

## KAPITTEL 2

**Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene**

I "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnittet etter (2.2) presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnstakerhusholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I "*Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden 1993 til 1995*" i avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

**2.1 DISPONIBEL REALINNTEKT I HUSHOLDNINGSSEKTOREN**

- *Moderat økning i husholdningenes disponible realinntekt i 1995. Sysselsettingsveksten førte til at lønnsinntektene ga det største positive bidraget til inntektsveksten. Disponibel realinntekt regnet pr. person gikk opp med rundt 2 prosent fra 1994 til 1995.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren jfr. boks 2.1).

I forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har det blitt utarbeidet nye inntektstall for husholdningssektoren for årene 1991 til 1994. Nye inntektstall for en del år forut for 1991 vil bli framlagt på et senere tidspunkt. Husholdningssektoren er den klart største institusjonelle sektoren i Norge målt ved disponibel inntekt. I 1995 utgjorde husholdningenes disponible inntekter i overkant av 62 prosent av *disponibel inntekt for Norge*. Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1991-1995. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgiften trukket ut både på inntektssiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Fra 1991 til 1992 gikk *husholdningenes disponible realinntekter* opp med i underkant av 5 prosent. I de to etterfølgende årene har en hatt en vekst på mellom 2,5 og 3 prosent og veksten i 1995 vil trolig bli om lag 2,5 prosent. De foreløpige inntektstallene viser at både i 1994 og 1995 var veksten i husholdningenes disponible inntekter lavere enn veksten i *disponibel inntekt for Norge*. Veksten i *disponibel inntekt for offentlig forvaltning* var sterkere enn veksten for disponibel inntekt for husholdningene både i 1994 og 1995. For *finansinstitusjoner og ikke-personlige foretak* var inntektsveksten svakere enn for husholdningene i 1994. En forholdsvis sterk vekst for disse institusjonelle sektorene fra 1994 til 1995 bidro imidlertid til at veksten i disponibel inntekt for Norge var over det dobbelte av veksten i disponibel inntekt for husholdningene i fjor.

Tabell 2.2 viser hvordan de ulike innteks- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1992-1995. Vekstbidraget fra *lønnsinntektene* anslås for 1995 til 10,8 milliarder (1992-kroner) som tilsvarer 2,4 prosentpoeng. Dette er noe svakere enn i 1994 og rundt ett prosentpoeng mer enn i hvert av årene 1992 og 1993.

Bak den anslåtte realveksten i lønnsinntektene på 3,2 prosent ligger en oppgang både i utførte timeverk (for lønnstakere) på i overkant av 2 prosent og en reell oppgang i timelønna på om lag 1 prosent.

Tabell 2.1: *Inntekter og utgifter for husholdningene. Milliarder kroner*

	1991*	1992*	1993**	1994**	1995***
<i>Inntekt</i>	605.9	632.4	649.9	663.5	698.8
- Lønn <sup>1)</sup>	309.1	319.9	331.8	348.3	368.2
- Driftsresultat	85.6	85.7	91.5	94.7	101.0
- Offentlige stønader	125.0	133.9	139.4	141.8	146.6
- Renteinntekter <sup>2)</sup>	45.2	47.4	41.3	32.3	34.3
- Andre inntekter <sup>3)</sup>	40.6	44.4	44.5	45.3	47.6
- Stønader fra utlandet	0.5	1.1	1.3	1.1	1.2
<i>Utgifter</i>	209.6	205.8	202.5	197.0	209.2
- Direkte skatter og trygdepremier <sup>1)</sup>	120.3	121.0	128.0	136.7	148.3
- Renteutgifter	69.9	70.0	59.1	45.9	45.9
- Andre utgifter	19.3	14.7	15.4	14.4	14.9
Disponibel inntekt	396.3	426.6	446.4	466.5	489.7
Disponibel realinntekt <sup>4)</sup>	407.4	426.6	437.8	450.2	461.5
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	-	4.7	2.6	2.8	2.5

\* Inntektstallene er laget med utgangspunkt i nasjonalregnskapets tall. Netto driftsresultat er fremkommet ved at Beregningsutvalgets anslag for kapitalslitet er trukket fra brutto driftsresultat. Dekomponeringen av husholdningenes disponible inntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets.

\*\* Inntektstallene er i hovedsak laget med utgangspunkt i foreløpige nasjonalregnskapstall. Jfr. også \*.

\*\*\* Beregningsutvalgets anslag.

- 1) Eksklusive arbeidsgiveravgift.
- 2) Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd mv. også beregnet avkastning av husholdningenes pensjons- og livsforsikringskrav.
- 3) I denne inntektsposten inngår overføringer til ideelle organisasjoner fra husholdninger og andre innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom offentlig forvaltning. Løpende overføringer til ideelle organisasjoner, ytelser fra kasser og fond og skadeforsikringserstatninger utgjorde i 1994 omtrent 85 prosent av andre inntekter. Aksjeutbytte beløp seg til omtrent 1,7 milliarder kroner.
- 4) Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger. Prisenbasis=1992.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

*Driftsresultatet (netto)* er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende. Når det gjelder de nye inntektstallene fra nasjonalregnskapet, har en foreløpig bare publisert brutto driftsresultat for husholdningssektoren. For å komme fram til netto driftsresultat må en trekke fra verdien av kapitalslitet. Tallene for netto driftsresultat har for årene 1991 til 1994 framkommet ved at en med utgangspunkt i nasjonalregnskapets tall for brutto driftsresultat har trukket fra egne anslag for kapitalslitet. (For 1995 er alle postene anslått). Utviklingen i netto driftsresultatet forventes i 1995 å gi et bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på i underkant av 4 milliarder (1992-kroner) som tilsvarer knappe ett prosentpoeng. Dette tilsvarer

om lag vekstbidraget i 1993, men er noe sterkere enn vekstbidraget for 1994. Fra 1991 til 1992 ga utviklingen i driftsresultatet et negativt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter.

Tabell 2.2: Disponibel realinntekt for husholdninger. Endring i milliarder 1992-kroner hvor ikke annet fremgår<sup>1)</sup>

	1992*	1993*	1994**	1995***	Vekstbidrag i prosentpoeng 1995***
Endring i disp. realinntekt	19.2	11.2	12.4	11.3	2.5
Bidrag fra:					
- Lønn	2.2	4.8	11.6	10.8	2.4
- Driftsresultat	-2.3	3.9	1.8	3.8	0.9
- Stønader	6.2	2.7	0.2	1.3	0.3
- Direkte skatter og trygdepremier	2.6	-4.2	-6.7	-7.8	-1.7
- Netto renteutgifter	2.7	5.2	4.5	2.2	0.5
- Andre inntekter netto <sup>2)</sup>	7.8	-1.1	1.3	1.0	0.2

\* Inntektstallene er laget med utgangspunkt i nasjonalregnskapets tall. Netto driftsresultat er fremkommet ved at Beregningsutvalgets anslag for kapitalslitet er trukket fra brutto driftsresultat. Dekomponeringen av husholdningenes disponible inntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets.

\*\* Inntektstallene er laget med utgangspunkt i foreløpige nasjonalregnskapstall. Jfr. også \*.

\*\*\* Beregningsutvalgets anslag.

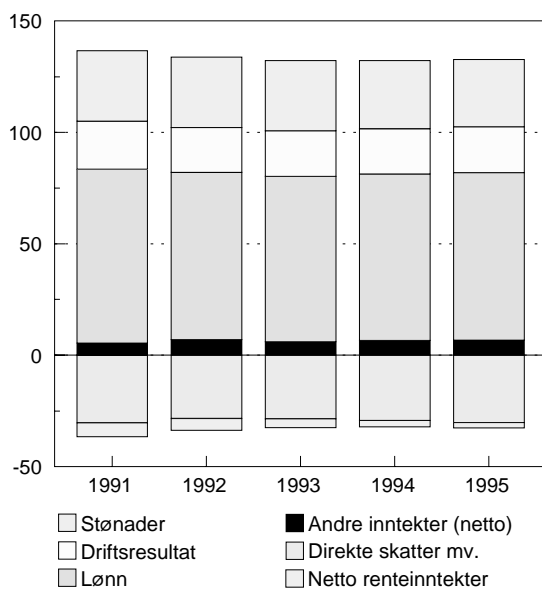
- 1) Inntekts- og utgiftstall er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger. Prisbasis=1992.
- 2) I denne posten inngår på inntektssiden overføringer til ideelle organisasjoner fra husholdninger og andre innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom offentlig forvaltning. Løpende overføringer til ideelle organisasjoner, ytelser fra kasser og fond og skadeforsikringserstatninger utgjorde i 1994 omtrent 85 prosent av andre inntekter. Aksjeutbytte beløp seg til omtrent 1,7 milliarder kroner.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Beregningsutvalget.

*Stønadene fra det offentlige*, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, anslås å gi et bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 0,3 prosentpoeng fra 1994 til 1995. I de tre siste årene har stønadsveksten gitt forholdsvis beskjedne bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter. Dette henger sammen med nedgangen i antall arbeidsledige og at veksten i utbetaling av alderstrygd har avtatt.

Bidraget fra *direkte skatter og trygdepremier* (ekskl. arbeidsgiveravgift) vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. I forbindelse med skattelettelsen ved innføringen av det nye skattesystemet i 1992 bidro denne utgiftsposten klart til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekter fra 1991 til 1992. De negative vekstbidragene for årene 1993-1995 har både sammenheng med den realinntektsvekst som har funnet sted og en viss oppgang i husholdningenes gjennomsnittlige skattesats.

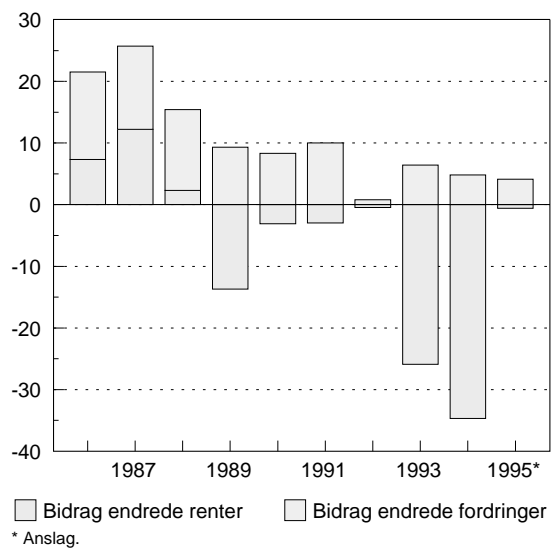




Figur 2.1 Husholdningenes utgifter og inntekter i prosent av disponibel inntekt

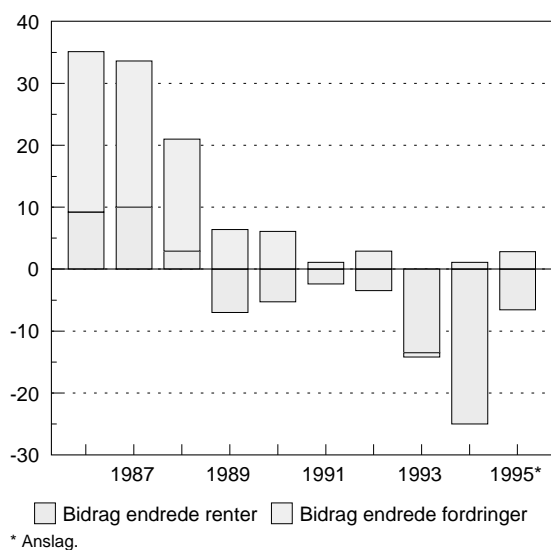
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Husholdningenes *netto renteutgifter* antas å ha gått ned med 2,2 milliarder kroner fra 1994 til 1995. Dette tilsvarer et vekstbidrag på 0,5 prosentpoeng og er noe svakere enn i de to foregående år. Endringen i renteinntekter kan dekomponeres i bidrag fra endring i fordringsrenter og endring i fordringsbeholdning. Tilsvarende kan endringen i renteutgifter dekomponeres i endring i utlånsrenter og gjeldsbeholdning. Norges Bank har foretatt en slik dekomponering (jf. figurene 2.2a og 2.2b). Talloppgavene fra Norges Bank viser at en sterk nedgang i det generelle rentenivået bidro til at både renteinntektene og renteutgiftene falt betydelig både i 1993 og 1994. Vekst i hhv. fordrings- og gjeldsbeholdningen bidro imidlertid i noen grad til å dempe nedgangen i hhv. renteinntekter og renteutgifter. I 1995 forventes renteinntektene å gå opp og renteutgiftene å gå ned. En svak nedgang i innskuddsrentene domineres av oppgang i fordringsbeholdningen gjennom året. For renteutgiftene vil imidlertid en fortsatt rentenedgang gi et sterkere bidrag enn gjeldsoppbyggingen.



Figur 2.2a Husholdningenes renteinntekter<sup>1)</sup>. Vekst i prosent

Kilde: Norges Bank



Figur 2.2b Husholdningenes renteutgifter<sup>1)</sup>. Vekst i prosent

1. Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og renteutgifter i figurene 2.2a og 2.2b vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabellene 2.1 og 2.2. Forholdet mellom de ulike bidragene vil likevel være omtrent de samme.

Kilde: Norges Bank

*Disponibel realinntekt og antall personer*

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet pr. person kan for 1995, etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet, anslås til i underkant av 106 000 1992-kroner. Med omtrent 2,4 personer pr. husholdning (jfr. Folke- og bolig tellingen 1990) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt pr. husholdning i underkant av 253 000 1992-kroner. I tabell 2.3 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1991-1995. Veksten fra 1994 til 1995 ser ut til å bli på om lag 2 prosent. Dette er litt mindre enn fra 1993 til 1994.

Tabell 2.3: Vekst i disponibel realinntekt pr. person.<sup>1)</sup> Prosent

	1992*	1993*	1994**	1995***
Disponibel realinntekt pr. person	4,1	2,0	2,3	2,0

\* Disponibel netto realinntekt for husholdningssektoren er laget ved å trekke et anslag for realverdien av kapitalslitet fra brutto disponibel realinntekt.

\*\* Tallet for disponibel realinntekt er basert på foreløpige nasjonalregnskapstall. Jfr. for øvrig fotnote\*.

\*\*\* Beregningsutvalgets anslag.

1)Basert på tall for folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Det foreligger foreløpig ikke tall, etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet, for veksten i disponibel realinntekt for sosioøkonomiske grupper som lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

## 2.2 BEREGNEDE ENDRINGER I INNTEKTER FOR UTVALGTE LØNNSTAKERHUSHOLDNINGER

- *Lønnstakere som har hatt en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet, har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 0,3 prosent fra 1994 til 1995.*

Under lønnsoppgjør forhandles det om lønnsutviklingen og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike grupper av lønnstakerhusholdninger. Skatter og økning i priser vil bidra til at realverdien av det lønnstillegget som lønnstakeren mottar blir mindre enn det nominelle lønnstillegget det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid. "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i Avsnitt 2.1 gjengir til sammenligning tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. Mens veksten i husholdningenes disponible realinntekter regnet pr. person anslagsvis var på 2 prosent fra 1994 til 1995, var økningen i gjennomsnittlig reallønn etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) på om lag 0,3 prosent. En vekst i antall utførte timeverk som var i overkant av 1,5 prosentpoeng høyere enn

## Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Husholdningssektoren består av personhusholdninger samt av ideelle organisasjoner. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene i nasjonalregnskapet. I 1994 tilfalt 62 prosent av Norges disponible inntekt husholdningene. Med *disponibel inntekt* menes den inntekten som står til disposisjon for forbruk og sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til forbruk eller sparing fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Utviklingen i *disponibel realinntekt* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen av renteutgiftene og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet, renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for henholdsvis selvstendig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet i det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningssektorens totale *renteutgifter* til fratrukk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet, men siden en ser bort fra avkastningen av kapitalbeholdningen er det ikke opplagt at en bør trekke fra disse utgiftene.
- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller deflatoren for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene som er basert på tall fra nasjonalregnskapet, benyttes den sistnevnte prisindeksen.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levetår*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i indirekte skatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastningen på husholdningenes forsikringskrav.

*Omvurdering* av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksje-gevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

veksten i antall personer var en viktig kilde til ulik vekst for de to inntektsbegrepene.

*Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1993 til 1995 for hovedgrupper av lønnstakere.*

Reglene for beskatning av inntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 1995. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Samlet maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992 og 49,5 prosent i 1993, 1994 og 1995. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1992 til 1996 fremgår i vedlegg 7, tabell 7.1.

I tabell 2.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 1993 til 1995. Det er benyttet samme data som i tabell 3.1.

Tabell 2.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 0,3 prosent fra 1994 til 1995. Det er sett bort i fra endringer i skattemessige fradrag. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt fra 1994 til 1995.

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn i 1994, kr	1993/94		1994/95	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Alle grupper <sup>1)</sup>	220 000	2,7	1,2	3	0,3
Arbeidere i NHO-bedrifter <sup>2)</sup>	202 500	2,6	1,2	3	0,4
Industri	194 700	2,9	1,4	3 1/2	0,8
Byggevirksomhet	199 800	2,5	1,1	3 1/2	0,8
Landtransport	175 600	2,3	0,9	2 1/2	0,0
Funksjonærer i NHO-bedrifter	265 800	3,5	1,8	3,7	0,8
Ledende	385 700	3,4	1,8	3,8	1,0
Varehandel <sup>8)</sup>	205 400	2,8	1,4	3	0,4
Ledende	325 400	1,7	0,4	-	-
Hotell- og rest <sup>3)</sup>	151 800	1,9	0,5	3	0,4
Forretnings- og sparebanker <sup>7)</sup>	226 000	3,8	2,1	3,7	0,8
Ledende	352 100	3,8	2,1	-	-
Forsikring	263 000	5,0	3,0	2,3	-0,2
Ledende	389 200	5,6	3,7	3,6	0,8
Staten	213 300	2,2	0,8	3	0,3
Ledende <sup>6)</sup>	289 200	0,9	-0,3	-	-
Kommunene <sup>4)</sup>	199 100	2,4	1,0	3	0,4

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fra-drag

Grupper	Årslønn i 1994, kr	1993/94		1994/95	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Helse	200 500	2,4	1,0	-	-
Skolesektor <sup>5)</sup>	232 000	1,7	0,4	-	-
Forretningsm. tjenesteyting	271 200	2,8	1,2	2,6	0,0
Ledende	372 100	1,8	0,4	2,6	0,0

- 1) Veid gjennomsnitt med andel av totalt utbetalt lønn som veker.
- 2) Omfatter bare arbeidere som er med i NHO's kvartalsstatistikk. Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.
- 3) Tallene omfatter både måneds-, time-, og prosentlønte. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for måneds- og timelønte.
- 4) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren. Skoleverket er ikke med. Oslo og Bærum er ikke med.
- 5) Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn tidligere år.
- 6) Omfatter byråsjef, underdirektør og avdelingsdirektør. Lokale forhandlinger pr. 1. mai 1993 på 0,4 prosent og pr. 1. september 1994 på 0,35 prosent er ikke med i vekstberegningene.
- 7) Fondsmeglere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er imidlertid ikke med i veksttallet fra 1994 til 1995.
- 8) Omfatter både engros- og detaljhandel.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Av tabellen ser en at det er funksjonærer i NHO-bedrifter og forretnings- og sparebanker og arbeidere i NHO-bedrifter utenom landtransport som i gjennomsnitt har fått den sterkeste veksten i reallønn etter skatt i denne perioden. For en industriarbeider økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 0,8 prosent fra 1994 til 1995, mens reallønnen etter skatt i gjennomsnitt økte med om lag 1,0 prosent for ledende funksjonærer i NHO-bedrifter i samme periode.

For lønnstakere med en lønnsinntekt og en lønnsvekst som for gjennomsnittet av statsansatte, økte reallønnen etter skatt med om lag 0,3 prosent fra 1994 til 1995, dvs. lik den gjennomsnittlige veksten i reallønn etter skatt for alle grupper.

Ansatte innen forsikring utenom ledende funksjonærer har i gjennomsnitt hatt en knapp nedgang i reallønn etter skatt fra 1994 til 1995.

Beregningsutvalget har i tabell 2.5 beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for følgende grupper:

- Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1994 på henholdsvis 200 000 kroner og 400 000 kroner. Beregningene er utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 2,7 prosent fra 1993 til 1994 og 3 prosent fra 1994 til 1995. Dette tilsvarer gjennomsnittlig årslønnsvekst i perioden. Konsumprisindeksen økte med 1,4 prosent fra 1993 til 1994 og 2,4 prosent fra 1994 til 1995.

### Boks 2.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere.
- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Andre overføringer fra offentlige budsjetter er det ikke tatt hensyn til.
- Det er brukt samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntekts utviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklede forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntekts-skatte og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til forsørgerfradraget i skatt og barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til reallønn etter skatt ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med konsumprisindeksen.

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1994	1993-1994	1994-1995
200 000 kroner		
<i>Enslig lønnstaker uten barn<sup>1)</sup></i>	1.3	0.4
<i>Ektepar med én inntekt og 2 barn<sup>2)</sup></i>	0.8	0.3
400 000 kroner		
<i>Enslig lønnstaker uten barn<sup>1)</sup></i>	1.2	0.4
<i>Ektepar med én inntekt og 2 barn<sup>2)</sup></i>	0.9	0.3

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1994	1993-1994	1994-1995
<i>Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 250 000 kroner og den andre 150 000 kroner<sup>3)</sup></i>	1.0	0.3

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

3) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.5 viser at det er liten variasjon i reallønn etter skatt for de valgte eksemplene fra 1994 til 1995. Med de forutsetningene som er valgt her økte reallønnen etter skatt med vel 0,3 prosent i denne perioden.

*Beregnete virkninger av endringer i skattereglene fra 1995 til 1996 for utviklingen i lønnsinntekt etter skatt.*

#### *Kort om endringer i skatteregler fra 1995 til 1996*

Skattereglene for 1996 er, i likhet med skattereglene for 1993, 1994 og 1995, grovt sett en videreføring av skattereformen 1992. Standard bunnfradrag og progresjonsgrenser er økt med om lag 3 prosent fra 1995 til 1996. Innslagspunktene for de to grensene i toppskatten og grensen for høyeste minstefradrag er imidlertid økt med om lag 4 prosent. Inntektsskattesatsene er holdt uendret fra 1995. De generelle satsene i barnetrygden, ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms og forsørgerfradraget er holdt nominelt uendret fra 1995 til 1996. Småbarnstillegget er derimot økt med 2 580 kroner til 7 692 kroner. De to inntektsgrensene for beregning av inntekt av egen bolig er økt med 2,5 prosent til hhv. 51 250 kroner og 451 000 kroner fra 1995 til 1996.

Dette skatteopplegget innebærer isolert sett om lag uendret gjennomsnittsskatt for lønnstakere som har hatt en vekst i lønninger og skattemessige fradrag om lag på linje med justeringen av beløpsgrensene (3 prosent) i skattesystemet. Den isolerte virkningen av at innslagspunktene i toppskatten og øvre grense i minstefradraget øker mer enn forventet lønnsvekst, innebærer en skattelette på 368 kroner for skattytere i skatteklasser 1 som ikke har barn. Veksten i inntekt etter skatt blir isolert noe lavere for skattytere med barn mellom 3 og 16 år enn for skattytere uten barn som følge av at de generelle satsene i barnetrygden, ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms og forsørgerfradraget er holdt nominelt uendret fra 1995 til 1996 (barnetrygden regnes som en negativ skatt). Som følge av økt småbarnstillegg, blir imidlertid veksten i inntekt etter skatt noe høyere for skattytere med barn mellom 1 og 3 år enn for skattytere uten barn.

*Isolert virkning av endret lønnsvekst fra 1995 til 1996 for utviklingen i lønnsinntekt etter skatt.*

Tabell 2.6 illustrerer hvordan lønnsinntekt etter skatt i 1996 isolert sett påvirkes av at lønnen i 1996 endres med 1 prosent. For alle husholdningene endres inntekt etter skatt prosentvis mindre enn lønningene. Skattesystemet betyr noe mer for virknin-



gene av alternative lønnsendringer på inntekt etter skatt for høye lønnsinntekter og for barnefamiliene. Det skyldes at marginals-katten særlig for disse gruppene er høyere enn gjennomsnittsskatten og at barnetrygd og forsørgerfradrag i skatt er fastlagt i nominelle kronebeløp.

Tabell 2.6: Isolert endring i nominell lønnsinntekt etter skatt ved 1 prosent endring i lønnsinntekten. Utvalgte lønnstakerhusholdninger<sup>1)</sup>

Lønnsinntekt i 1996-kroner	Prosentvis vekst		
	Enslig uten barn	Ektepar med én inntekt, 2 barn, 10 og 7 år	Ektepar, 2 inntekter <sup>2)</sup> , 2 barn, 10 og 7 år
125 000	0.9	0.7	
200 000	0.9	0.7	
250 000 (150 000 + 100 000)	0.7	0.8	0.8
350 000 (200 000 + 150 000)	0.8	0.7	0.8
400 000 (250 000 + 150 000)	0.8	0.7	0.7

1) Barnetrygden regnes som negativ skatt.

2) Inntektene er fordelt mellom ektefellene som antydnet i parentesene i forspalten.

Kilde: Beregningsutvalget

### 2.3 UTVIKLINGEN I PENSJONSYTELSE FRA FOLKETRYGDEN 1993 TIL 1995

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden ble endret 1. mai 1993, 1. mai 1994 og 1. mai 1995. Fra 1. mai 1993 økte grunnbeløpet med 800 kroner til 37 300 kroner.<sup>1</sup> Fra 1. mai 1994 ble grunnbeløpet i folketrygden økt med 780 kroner til 38 080 kroner. Etter forslag fra Regjeringen ble særtillegget for minstepensjonistektepar økt til det dobbelte av særtilleggssatsen for enslige fra og med 1. januar 1994, dvs. fra 109,6 prosent til 121,0 prosent av G. Fra 1. mai 1995 ble grunnbeløpet økt med 1 150 kroner til 39 230 kroner. Særtilleggssatsen for enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar ble hevet til hhv. 61,55 prosent og 123,1 prosent av G fra og med 1. januar 1995.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet mv. ved skatteligningen. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer at minstepensjonister uten netto formue ikke skal betale skatt. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir

1. I tillegg ble det innenfor rammen av trygdeoppgjøret gitt andre inntektshevende tiltak. Dersom de samlede bevilgningene gitt ved trygdeoppgjøret i 1992 hadde blitt brukt til å regulere grunnbeløpet ville det gitt en økning i grunnbeløpet på 2,6 prosent. fra 1992 til 1993, dvs. 0,2 prosentpoeng mer enn den faktiske økningen i G.

dermed lik minstepensjonen. Skattereduksjonsregelen medfører at også pensjonister med inntekt noe utover minstepensjonen ikke betaler skatt.

Gjennomsnittlig årlig minstepensjon var i 1994 60 701 kroner for enslige og 102 496 kroner for ektepar. I 1995 var gjennomsnittlig årlig minstepensjon 62 752 kroner for enslige og 106 088 kroner for ektepar. Tabell 2.7 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue. Ved omregning til realinntekter har en brukt konsumprisindeksen.

Tabell 2.7: Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.

	1993-1994	1994-1995
<i>Utbetalt pensjon</i>		
Enslige	2,1	3,4
Ektepar	6,6	3,5
<i>Disponibel realinntekt</i>		
Enslige	0,7	1,0
Ektepar	5,2	1,1

Kilde: Beregningsutvalget

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Fra 1993 til 1994 var den isolerte økningen i grunnbeløpet 2,1 prosent. Økningen i konsumprisene fra 1993 til 1994 var 1,4 prosent.

Økningen i særtillegget fra 1.1. 1995 har også ført til at enkelte enslige minstepensjonister og pensjonistektepar som var tilleggspensjonister i 1994, fikk høyere pensjon som følge av at særtilleggssatsen ble økt. Enslige minstepensjonister med tilleggspensjon mellom 60,5 og 61,55 prosent av G har hatt en sterkere vekst i samlet pensjon enn økningen i grunnbeløpet (mellom 3,4 og 2,7 prosent). Tilsvarende har pensjonistektepar med tilleggspensjon mellom 121 og 123,1 prosent av G hatt en vekst i samlet pensjon på mellom 3,5 og 2,7 prosent.

Det er flere årsaker til at gjennomsnittlig pensjonsinntekt for pensjonister sett under ett reelt sett har økt de siste årene. Foruten økninger i grunnbeløpet, mottar en stadig større del av pensjonistene tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe, avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

## KAPITTEL 3

**Lønnsutviklingen i senere år.**

- *Gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle grupper fra 1994 til 1995 er anslått til vel 3 prosent. For arbeidergrupper er årslønnsveksten beregnet til knapt 3 ½ prosent for industriarbeidere, 3 ½ prosent for arbeidere i byggevirksomhet, 2 ½ prosent i landtransport og om lag 3 prosent i hotell og restaurantvirksomhet. For funksjonærgrupper er årslønnsveksten beregnet til 3,7 prosent både for funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretnings- og sparebanker. I forretningsmessig tjenesteyting er anslaget 2,6 prosent og i varehandelen om lag 3 prosent. I det offentlige er lønnsveksten fra 1994 til 1995 anslått til i underkant av 3 prosent. Ifølge tall fra nasjonalregnskapet økte lønn pr. normalårsverk med 3,2 prosent for fastlands-Norge fra 1994 til 1995. Overhenget til 1996 for alle grupper sett under ett, er anslått til 1 ¼ prosent mot 1,0 prosent til 1995. Overhenget varierer fra 1,6 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter til 0,7 prosent i forsikringsvirksomhet. For industriarbeidere er anslaget 1 ¼ prosent, mens det i kommunene og staten er henholdsvis 1 og 1 ½ prosent.*

**3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE**

I likhet med tidligere legger Beregningsutvalget i dette kapitlet fram en del statistikk og beregninger som er ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1994 til 1995 og dessuten anslag på lønnsoverhenget til 1996 for ulike grupper.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt stand punkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

*Årslønnsvekst for hovedgrupper*

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1995 og gjengis i tabell 3.1. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. I tabell 3.1 presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner.

Tabell 3.1 er videre basert på oppgaver for time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg, er med i tallene. For de lønnstakergrupper hvor det ikke foreligger lønnsstatistikk for 1995, er lønnsveksten fra 1994 til 1995 anslått på grunnlag av overhenget til 1995, oppgaver over tariff tillegg i 1995 og anslag på

lønnsglidningen i 1995. For bank og forsikring har en i tillegg til lønnsstatistikk for 1995, opplysninger om lokale tillegg til bestemte datoer i 1995. For funksjonærene i NHO-bedrifter foreligger det foruten lønnsstatistikk for 1995 opplysninger om tidspunkter for lønnsreguleringer i løpet av 1995.

### Boks 3.1 Grunnlaget for beregning av årslønn

For de fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 3.1 bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (ekskl. skolesektoren) antas det at om lag 1/3 av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/5.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for ett område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg 2 i rapport nr. 2/1995 (NOU 1995:22). Vedlegget vil bli oppdatert med 1995-tall i rapport nr. 2 i år.

Av tabell 3.1 ser vi at lønnsutviklingen for flere grupper viser stor grad av parallelitet de siste årene. Størrelsen på lønnsveksten har imidlertid variert og har vist en fallende tendens i løpet av de siste årene. Det har også vært noen forskjeller mellom gruppene i enkelte år. Tabell 3.1 viser videre at funksjonærer i privat næringsvirksomhet har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. I varehandelen, i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling tett oppunder eller i overkant av gjennomsnittet. Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten i perioden har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for offentlige ansatte. Byggevirksomhet har hatt en særlig lav lønnsvekst i perioder med svak aktivitet.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år.

### Boks 3.2 Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 3.1, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHOs oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skift arbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 3.1 beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 3.1, gir en samlet årslønnsvekst på vel 3 prosent fra 1994 til 1995. Gruppene i tabell 3.1 mottar knapt 90 prosent av samlet utbetalt lønn i alle sektorer.

Tabell 3.1 viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for lønnstakere i ledende stillinger. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for alle grupper under ett i tabell 3.1, kan beregnes til om lag kr 220 000 i 1994. I følge nasjonalregnskapet utgjorde gjennomsnittlig lønn pr. normalårsverk om lag kr 218 000 i 1994. Lønnsbegrepet i nasjonalregnskapet er mer omfattende enn det som brukes i tabell 3.1, bl. a har nasjonalregnskapet med overtidsbetaling, noe som trekker i retning av et høyere lønnsnivå enn i tabell 3.1. Nasjonalregnskapet omfatter flere grupper enn tabell 3.1, bl.a grupper med svært lavt lønnsnivå som rekrutter i forsvaret og utenlandske sjøfolk på norske skip. Dette trekker i retning av et noe lavere nivå.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen grupper

År	Arbeidere i NHO-bedrifter <sup>2)</sup>					Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restaurant <sup>3)</sup>
	Alle grupper <sup>1)</sup>	Arbeidere	Industri	Bygge- virksomhet	Land- transport	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
1985-86	9,8	10,4	10,0	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,0	8,6	8,1	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88	5,9	6,1	5,8	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89	4,3	3,9	5,0	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90	5,3	4,6	5,6	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1990-91	5,3	4,8	4,8	1,8	6,1	5,8	5,6	5,6	6,9	6,6
1991-92	3,6	3,0	3,0	0,9	2,1	4,3	4,3	3,7	4,3	3,3
1992-93	2,9	2,8	2,4	1,3	1,9	3,7	3,6	3,2	2,9	1,7
1993-94	2,7	2,6	2,9	2,5	2,3	3,5	3,4	2,8	1,7	1,9
1994-95	3	3	3 ½	3 ½	2 ½	3,7	3,8	3	-	3
1985-95	63,8	62,1	64,2	48,4	56,3	68,4	62,1	74,0	-	63,7
GJ.SN.	5,1	5,0	5,1	4,0	4,6	5,4	4,9	5,7	-	5,1
1990-95	18,7	17,3	17,7	10,4	15,7	22,8	22,5	19,7	-	17,5
GJ.SN.	3,5	3,2	3,3	2,0	3,0	4,2	4,1	3,7	-	3,3
Årslønn 1994	kr 220 000	kr 202 500	kr 194 700	kr 199 800	kr 175 600	kr 265 800	kr 385 700	kr 205 400	kr 325 400	kr 151 800
Årslønn 1995	-	kr 208 600	kr 201 400	kr 206 800	kr 180 000	kr 275 600	kr 400 400	-	-	-

- 1) Veid gjennomsnitt med andel av totalt utbetalt lønn som vektor.
- 2) Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87. Omfatter arbeidere som inngår i NHOs kvartalsstatistikk.
- 3) Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for måneds- og timelønne.
- 4) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene etter 1990.
- 5) Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år.
- 6) Før 1991 omfattet gruppen byråsjef, underdirektør og ekspedisjonssjef. Ekspedisjonssjefer ble tatt ut av tariffområdet i 1991. For 1991-92 omfatter gruppen byråsjef og underdirektør, mens avdelingsdirektører er inkludert for de to siste årene. Lokale forhandlinger pr 1. mai 1993 på 0,4 prosent og pr. 1. september 1994 på 0,35 prosent er ikke med i vekstberegningene.
- 7) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet.

I "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte lønnstakerhusholdninger*" i kapittel 2.2, tabell 2.4, er det beregnet vekst i reallønn etter skatt for 1993-94 og 1994-95 for de samme gruppene som er med i denne tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.1 forts: Beregnet årslønnsvekst for noen grupper

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Staten		Kommunene <sup>4)</sup>		Skolesekt or <sup>5)</sup>	Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende <sup>6)</sup>	I alt	Helse	I alt	I alt	Ledende
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988-89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	4,7	3,0	1,6
1989-90	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	4,3	6,0	4,6	4,9	3,6
1990-91	5,9	3,6	4,4	4,7	4,9	3,8	5,5	5,6	3,8	5,4	4,7
1991-92	3,0	2,5	3,3	3,4	4,3	2,4	2,9	3,5	3,6	4,2	4,1
1992-93	3,6	3,1	3,4	4,1	2,6	2,1	2,5	2,8	2,1	3,9	3,1
1993-94	3,8	3,8	5,0	5,6	2,2	0,9	2,4	2,4	1,7	2,8	1,8
1994-95	3,7 <sup>7)</sup>	-	2,3	3,6	3	-	3	-	-	2,6	2,6
1985-95	70,6	-	69,6	59,5	58,0	-	57,0	-	-	69,6	60,4
GJ.SN.	5,5	-	5,4	4,8	4,7	-	4,6	-	-	5,4	4,8
1990-95	21,6	-	19,8	23,3	18,2	-	17,4	-	-	20,4	17,4
GJ.SN.	4,0	-	3,7	4,3	3,4	-	3,3	-	-	3,8	3,3
Årslønn 1994	kr 226 000	kr 352 100	kr 263 000	kr 389 200	kr 213 300	kr 289 200	kr 199 100	kr 200 500	kr 232 000	kr 271 200	kr 372 100
Årslønn 1995	kr 234 400	-	kr 266 600	kr 403 000	-	-	-	-	-	kr 278 200	kr 381 900

- 1) Veid gjennomsnitt med andel av totalt utbetalt lønn som vektor.
- 2) Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87. Omfatter arbeidere som inngår i NHOs kvarstatistikk.
- 3) Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for månedslønne og timelønne.
- 4) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene etter 1990.
- 5) Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år.
- 6) Før 1991 omfatter gruppen byråsjef, underdirektør og ekspedisjonssjef. Ekspedisjonssjefer ble tatt ut av tariffområdet i 1991. For 1991-92 omfatter gruppen byråsjef og underdirektør, mens avdelingsdirektører er inkludert for de to siste årene. Lokale forhandlinger pr 1. mai 1993 på 0,4 prosent og pr. 1. september 1994 på 0,35 prosent er ikke med i vekstberegningene.
- 7) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet.

I "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte lønnstakerhusholdninger*" i kapittel 2.2, tabell 2.4, er det beregnet vekst i reallønn etter skatt for 1993-94 og 1994-95 for de samme gruppene som er med i denne tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.2 har en samlet gruppene i tabell 3.1 i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3.2: Årslønnsvekst i prosent for tre hovedgrupper av lønnstakere <sup>1)</sup>

	Industrien			Annen næringsvirksomhet			Offentlig forvaltning
	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	Arbeidere	Funksjonærer	I alt	I alt
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	4,8
1990-91	4,8	5,4	5,1	4,4	5,6	5,3	4,9
1991-92	3,0	3,8	3,3	2,5	3,9	3,5	3,5
1992-93	2,4	3,5	2,9	2,5	3,4	3,2	2,4
1993-94	2,9	3,5	3,1	1,3	3,1	2,8	2,2
1994-95 <sup>2)</sup>	3 ½	3,8	3,6	1 ¾	3,0	2 ¾	3
1985-95	64,2	66,1	65,1	52,5	73,1	67,8	57,4
Gj.sn pr. år	5,1	5,2	5,1	4,3	5,6	5,3	4,6

1) Omfatter bare grupper som er med i tabell 3.1.

2) Anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2 viser at funksjonærer under ett i næringsvirksomhet utenom industrien har hatt noe sterkere lønnsutvikling enn gjennomsnittet i perioden 1985-95, mens arbeidere i annen næringsvirksomhet og ansatte i offentlig forvaltning har hatt den svakeste lønnsutviklingen i denne perioden. Fra 1994 til 1995 tyder foreløpige anslag på at det er funksjonærene i industrien som har hatt den høyeste lønnsutviklingen. Arbeidere i annen næringsvirksomhet har hatt den laveste. Dette kommer av forholdsvis lav lønnsvekst blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet. Dette skyldes bl.a. strukturendringer i anleggsbransjen, jf "[Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder](#)" i avsnitt 3.3.

### 3.2 LØNNSUTVIKLINGEN IFØLGE NASJONALREGNSKAPET

Tabell 3.3 viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. I en sammenligning med tabell 3.1 bør det understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 3.1 er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 3.3 er lønn målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 3.1 definert som lønn for en heltidsansatt person som arbeider normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflikter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr.



### Boks 3.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f.eks. endrede kvalifikasjoner blant arbeidstakerne, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer.

Utvalget har fått beregnet hva endringer i aldersstrukturen har betydd for lønnsveksten for noen grupper. På slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene utgjorde den en forholdsvis stor andel av lønnsveksten for disse gruppene.

Utvalget har antatt at i de første årene i perioden 1987-95 kom endringene i aldersstrukturen i hovedsak som følge av at andelen yngre arbeidstakere ble redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trakk lønnsveksten opp. I de siste årene før 1994 skyldes endringene trolig i større grad liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjedde på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. I de par siste årene kan det synes som om effekten av rekruttering på høyere lønnsnivå enn avgangen har avtatt, bl.a. hos funksjonærene i NHO-bedrifter.

Lønnsøking som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøking er derfor lagt til midt i året (1.juli).

normalårsverk i nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrukket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnstilllegg. Hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har ført til noen, relativt moderate, endringer i nasjonalregnskapets anslag for lønnsøkning i årene 1989 – 1994. Næringsfordelingen i det reviderte nasjonalregnskapet bygger på den nye norske næringsstandard (SN94) som igjen er basert på EU-standard NACE Rev.1. Dette medfører bl.a. at forretningsmessig tjenesteyting i tabell 3.3 nå inneholder omsetning, drift og utleie av maskiner mv., databehandlingsvirksomhet, forskning og utviklingsarbeid samt annen forretningsmessig tjenesteyting. Også for industri, bygge- og anleggsvirksomhet og privat tjenesteyting er det foretatt visse omgrupperinger av aktiviteter. Tallene for lønnsutviklingen etter næring som presenteres her, vil derfor avvike noe fra det som er gitt i tidligere rapporter.

I tabell 3.3 er lønnsveksten fra 1994 til 1995, med svært foreløpige beregninger og datagrunnlag, anslått til 3,1 prosent samlet for alle næringer. For fastlands-næringer, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten anslått til 3,2 prosent. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i virksomhet utenom offentlig forvaltning (markedsrettet virksomhet og ideelle organisasjoner) er foreløpig beregnet til 3,2 prosent, mot 3,0 i offentlig forvaltning. Lønnsveksten i statlig forvaltning er beregnet til 3,2 prosent og kommuneforvaltningen til 3,0 prosent. Noe av lønnsveksten i statlig forvaltning henger sammen med nedgang i antall rekrutter i forsvaret. Rekruttenes lønnsnivå skaper da en «vridningseffekt», slik at gjennomsnittslønningene i sektoren øker mer enn noen av enkeltgruppene. Dette bidrar til en beregnet lønnsvekst i forsvaret på 3,5 prosent. Lønnsveksten i den sivile statsforvaltningen er anslått til 3,0 prosent, dvs. på linje med utviklingen i kommuneforvalt-

ningen. Lønnsveksten for industri i alt, som inkluderer både timelønnte arbeidere og månedslønnte funksjonærer, er foreløpig beregnet til 3,8 prosent fra 1994 til 1995. Her har treforedlingsindustrien hatt spesielt sterk lønnsvekst, anslått til 5,9 prosent.

Lønnsveksten for bygge- og anleggsvirksomhet (inkl. både arbeidere og funksjonærer), som omfatter både privat og statlig virksomhet, er foreløpig anslått til 2,2 prosent. For statlig bygge- og anleggsvirksomhet er det lagt til grunn at lønnsveksten følger statlig virksomhet for øvrig. I utenriks sjøfart er lønnsveksten anslått til 0,3 prosent. Dette skyldes i stor grad synkende dollarkurs, siden utenlandske sjøfolk på norske skip stort sett har lønnsavtaler i dollar.

Tabell 3.3: Lønnsvekst etter næring i flg. nasjonalregnskapet. Prosentvis endring i lønn pr. normalårsverk fra året før for lønnstakere

	1989	1990	1991	1992	1993*	1994*	1995*
ALLE NÆRINGER	4.3	4.8	5.2	3.8	3.3	3.1	3.1
Markedsrettet virksomhet og ideelle organisasjoner	4.4	5.1	5.5	4.1	3.6	3.3	3.2
Jordbruk	5.0	6.8	4.1	2.8	2.6	2.7	2.8
Skogbruk	3.1	4.2	3.0	2.8	2.0	2.0	2.2
Fiske og fiskeoppdrett	5.2	5.1	12.9	5.8	2.7	3.1	3.2
Olje- og gassutvinning	4.4	3.2	5.4	4.2	4.4	3.9	3.3
Utvinning av råolje og naturgass	3.8	3.6	5.1	4.2	4.3	3.8	3.4
Tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning	3.8	3.6	5.1	4.0	4.2	3.8	3.2
Bergverksdrift	5.9	7.9	7.1	3.8	3.8	3.2	2.8
Industri	5.3	5.9	6.0	4.0	3.2	3.2	3.8
Næringsmidler, drikkevarer og tobakk	5.8	6.3	6.4	3.8	2.8	3.8	3.1
Tekstil, bekledning og skotøy	6.7	7.6	4.7	4.2	3.2	2.5	2.6
Treforedlingsindustri	5.9	6.6	5.7	3.1	3.2	3.5	5.9
Forlag og grafisk industri	1.6	4.8	4.6	2.9	2.2	1.8	3.4
Oljeraffinering	6.3	6.4	7.1	2.5	2.0	3.5	3.1
Kjemiske råvarer	5.7	7.4	9.6	3.2	2.5	4.1	3.5
Kjemisk og mineralsk industri	6.8	6.4	7.3	5.1	3.8	3.8	3.9
Metallindustri	7.0	7.4	7.1	3.2	2.0	3.7	3.6
Verkstedindustri og skipsbygging	4.9	5.0	5.8	4.7	3.8	3.2	3.6
Trevare, møbel og annen industri	4.9	6.2	4.7	2.0	3.1	3.8	4.1
Kraftforsyning	4.7	4.2	5.0	3.0	2.8	2.7	3.0
Bygge- og anleggsvirksomhet	3.0	3.6	4.8	4.0	2.9	2.8	2.2
Varehandel	5.0	6.5	5.8	4.1	3.9	3.3	3.3
Hotell- og restaurantvirksomhet	6.4	6.2	6.6	3.8	2.5	3.3	3.0
Rørtransport	4.9	3.5	5.1	4.1	4.3	3.7	3.4
Samferdsel	3.9	5.3	5.2	4.0	3.2	3.1	3.4
Sjøfart	-1.1	-3.8	3.6	3.2	7.7	3.8	0.8

Tabell 3.3: Lønnsvekst etter næring i flg. nasjonalregnskapet. Prosentvis endring i lønn pr. normal-årsverk fra året før for lønnstakere

	1989	1990	1991	1992	1993*	1994*	1995*
Utenriks sjøfart	-1.2	-5.9	4.1	0.3	9.4	4.1	0.3
Innenriks sjøfart	3.4	5.7	6.2	14.4	2.6	2.7	2.7
Finansformidling	5.3	5.7	5.5	3.7	3.9	4.3	3.6
Boligtjenester	5.0	4.1	5.0	2.9	2.7	2.8	3.0
Forretningsmessig tjenesteyting	3.4	5.2	5.7	4.5	4.0	3.0	3.0
Privat tjenesteyting	4.8	5.1	5.0	4.2	3.1	3.2	3.4
Offentlig forvaltning	4.6	4.4	4.7	3.4	3.0	2.8	3.0
Statsforvaltningen	3.4	4.2	5.0	4.5	3.4	3.7	3.2
Sivil statlig forvaltning	3.7	4.3	4.6	3.9	2.8	2.4	3.0
Forsvar	3.0	4.8	2.9	3.4	4.3	5.0	3.5
Kommuneforvaltningen	5.1	4.5	4.6	3.0	2.8	2.4	3.0
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	5.4	4.5	4.8	3.4	2.7	2.2	2.9
Skoleverket	6.6	4.4	3.9	3.2	2.7	2.4	2.7
Utenom skoleverket	4.4	4.6	5.1	3.0	3.0	2.5	3.1
Fastlands-næringer	4.5	5.0	5.2	3.8	3.1	3.1	3.2

\*) Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

#### *Anslag på lønnsutviklingen basert på innbetalt arbeidsgiveravgift*

Arbeidsgiveravgiften til folketrygden kan sammen med anslag for utviklingen i utførte timeverk gi en indikasjon på lønnsutviklingen pr. timeverk i privat sektor og i kommunene. Det foreligger nå statistikk over innbetalt arbeidsgiveravgift etter fellesinnkrevningen fra januar til og med november 1995, som viser en økning i innbetalingene med 6,2 prosent i forhold til samme periode i 1994. Innbetalingene gjelder lønnsutbetalinger i perioden januar-oktober. I beregningene av veksten i samlet lønnssum har en forsøkt å korrigere for virkningene av at satsen for arbeidsgiveravgift ble redusert med 0,2 prosentpoeng fra 1. januar 1995 i de sonene som betaler arbeidsgiveravgift. Videre har en korrigert for at Televerket omfattes av fellesinnkrevningen etter omorganiseringen til aksjeselskap. Dersom en også tar hensyn til statsansatte, kan oppgavene indikere en vekst i samlet lønnssum fra januar-oktober 1994 til januar-oktober 1995 på om lag 6 prosent. Med en vekst i timeverksystemsettingen på vel 2 prosent, kan lønnsveksten pr. timeverk fra januar-oktober 1994 til tilsvarende periode i 1995 anslås til knapt 4 prosent for alle grupper under ett.

Det er stor usikkerhet knyttet til vurderingen av lønnsutviklingen på grunnlag av arbeidsgiveravgiften. De siste årene har utviklingen i arbeidsgiveravgiften indikert atskillig sterkere vekst i lønnssummen enn de tallene som er blitt publisert i nasjonalregnskapet i Statistisk sentralbyrå. En grunn til dette kan være at en i lønnsstatistikken ikke i samme grad omfatter ytelser som er arbeidsgiveravgiftspliktig utenom lønn. Videre kan eventuelle bedringer i innkrevingsrutinene for arbeidsgiveravgiften bidra til sterkere vekst i innbetalt arbeidsgiveravgift enn i lønnssummen.

### 3.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

*Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området. (Grupper som inngår i NHOs kvartalsstatistikk)*

- *For INDUSTRIARBEIDERE eksklusiv offshorevirksomhet anslås veksten i årslønn fra 1994 til 1995 til knapt 3 ½ prosent, mens veksten året før var 2,9 prosent.*

Anslaget baserer seg på NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere. Tall for 1995 er basert på statistikk for de 3 første kvartaler og at økningen fra 3. til 4. kvartal 1995 blir den samme som for året før. Den prosentvise årslønnsveksten de siste årene kan dekomponeres slik:

	1993	1994	1995
Overheng fra året før:	1,1	0,9	1,1
Tariff tillegg: Bidrag fra sentrale og bransjevisse tariff tillegg:	0,5	0,9	0,8
Bidrag fra lavlønnstillegg og garantitillegg 1.okt	0,0	0,0	0,0
Lønns glidning:	0,8	1,1	1 ½
Vekst i årslønn	2,4	2,9	3 ½

*Merknad:*

*For sammenligning med rapportene i årene før 1994 er det i tabellvedlegg 7, tabell 7.2, satt opp en oversikt over samlet total lønnsvekst og tariffmessig lønnstillegg og lønns glidning for alle arbeidergrupper som inngår i NHOs kvartalsstatistikk.*

*De sentrale tariff tilleggene pr. 1.april*

De gjennomsnittlige generelle tilleggene inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Pr. 1.april 1991: 134 øre/time, 1,5 prosent.-

Pr. 1.april 1992: 38 øre/time, 0,4 prosent.-

Pr. 1.april 1993: 65 øre/time, 0,7 prosent.-

Pr. 1.april 1994:1) 126 øre/time, 1,3 prosent.-

Pr. 1.april 1995: 108 øre/time, 1,1 prosent.-1) På grunn av forbundsvise lønnsreguleringer i 1994, ble tilleggene gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene hadde utløp. De fleste har utløp 31.mars. Ca. ¾ av tariff tilleggene etter lønnsoppjøret i LO/NHO- området i 1994 gjelder fra 2.kvartal 1994 og om lag ¼ gjelder fra 3.kvartal.

*Den kvartalsvise lønnsutviklingen og fordeling på tariffmessige tillegg og lønns glidning for industriarbeidere*

Tabell 3.4 viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner). Tallene er basert på NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere. Utviklingstallene og anslagene er korrigert for eventuelle etterbetalinger mellom kvartaler. Timefortjenestene er beregnet eksklusiv overtidstillegg og omregnet til 37,5 t/uke.

Målt fra tilsvarende kvartaler året før var lønnsveksten gjennom 1994 i underkant av eller 3 prosent. I 1.kvartal 1995 var veksten 2,9 prosent.

Lønnsøkningen fra 3.kvartal 1994 til 3.kvartal 1995 er 3,6 prosent, 0,1 prosentpoeng mer enn kvartalet før. Fordi sentrale tariff tillegg i 1995 var lavere enn i 1994, betyr det at lønnsglidningsraten i 3.kvartal, målt mot samme kvartal året før økte med omlag 0,3-0,4 prosentpoeng fra 2.kvartal. Diverset tillegg omfatter skift tillegg og andre lønns-elementer som er knyttet til arbeidets art og er en del av beregnet årslønn. Økt omfang av slike tillegg bidrar til omlag 0,2 prosentpoeng høyere lønnsvekst fra 1994 til 1995.

Korrigert for sysselsettingsmessige forskyvninger mellom bransjene har den underliggende lønnsveksten i industrien ligget noe over det gjennomsnittstallene i slutten av 1994 og i første del av 1995 viser. I 1995 ville den korrigerte veksten vært høyere enn gjennomsnittstallene for industriarbeidere viser, h.h.v. 0,4 prosentpoeng i 1.kvartal 1995 (det samme som i 4.kvartal 1994), 0,3 prosentpoeng i 2.kvartal og 0,2 prosentpoeng i 3.kvartal. Med økt sysselsetting og økt antall timer i lønnsstatistikken, kan det tyde på at nyansatte er gått inn på lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet innenfor industrien, noe som bidrar til å dempe gjennomsnittsvæksten noe. Den svakt stigende trend i lønnsglidningen i løpet av de tre første kvartaler i 1995 kan ha flere årsaker:

Generelt bedre tider i næringslivet kan ha ført til noe høyere lokale tillegg og/eller ulike former for bonus. Bedre økonomiske resultater i noen bedrifter medførte således i større grad enn før engangsutbetalinger i 3. kvartal 1995. Disse er ikke systematisk registrert i statistikken, men man vet med sikkerhet at noen tiendels prosentpoeng av økningen i 3.kvartal 1995 skyldes slike tillegg. Individuelle tillegg ble gitt spesifikt i årets sentrale oppgjør i endel bransjer med lavere lønninger. Endel bedrifter har gjenopprettet forskjellene i de sentrale individuelle tilleggene gjennom de bedriftsvisе tilleggene, noe som registreres som lønnsglidning. Ifølge en utvalgsundersøkelse gjennomført av LO og NHO knytter både bedriftene og bedriftenes tillitsvalgte dette i hovedsak til hensynet til bedriftsvisе lønnsystemer, ansennitet og kompetanse. Undersøkelsen sier imidlertid ikke noe om glidningen ville vært større eller mindre dersom de sentrale individuelle tilleggene ikke var gitt.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET anslås veksten i årslønnen fra 1994 til 1995 til 3 ½ prosent, mot 1,5 prosent året før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømmerfaget, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagmestere o.l.

I takt med bedre tider for byggevirksomhet har det vært en jevn stigende lønnsvekst i 1994 og 1995. Den årlige lønnsutviklingen viser en vekst på 3,8 prosent fra 3.kvartal 1994 til 3.kvartal 1995, mens tilsvarende økning de siste to årene har vært lavere enn for industriarbeidere.

*Anleggsbransjen* består av kraftlinjefirmaer og anleggsbedrifter med oppdrag både innenfor kraftverkssektoren, oljerelaterte virksomheter og veiprosjekter (inkl.tunnelarbeider). Frafallet av antall timer fra 1993 og ut 1995 har vært betydelig. Gjennomføring av enkeltprosjekter med egne akkordavtaler og bonussystemer etc. har ført til store endringer i gjennomsnittlige timefortjenester og antall arbeidete timer kvartaler imellom.

Mens grunnlønnsatsene om lag har holdt seg uendret, har diverset tilleggene (betaling knyttet til arbeidets art som f.eks.skift tillegg) i gjennomsnitt pr. arbeidet time blitt mer enn halvert fra 1994 til 1995.

Basert på de faktiske innrapporterte timer og lønnsutbetaling for anleggsarbeidere, gikk registrert årslønn ned vel 6 prosent for de 3 første kvartaler i 1995 i forhold til de samme kvartaler i 1994. Uten diverset tillegg som skift tillegg og andre til-

legg knyttet til arbeidets art, var nedgangen om lag 2 prosent. Korrigert for nedgang i antall arbeidede timer fra oljerelaterte oppdrag var nedgangen om lag 3 prosent.

Tabell 3.4: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37,5 t/uke

	Endring i prosent fra samme kvartal året før Herav:			Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	Lønnsøkning pr. time	Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1988 1. kv.	7,5	0,2	7,3	97
1989 1. »	3,2	1,8	1,4	44
1990 1. »	5,0	4,1	0,9	18
1991 1. »	6,7 <sup>1)</sup>	3,3	3,5	51
1991 2. »	4,0 <sup>1)</sup>	2,0	2,0	51
1991 3. »	4,3 <sup>1)</sup>	2,0	2,3	55
1991 4. »	4,4	1,8	2,6	59
1992 1. »	3,9	1,6	2,3	60
1992 2. »	2,7	0,5	2,2	82
1992 3. »	2,7	0,5	2,3	83
1992 4. »	2,6	0,4	2,1	83
1993 1. »	2,4	0,4	2,0	81
1993 2. »	2,6	0,7	1,9	72
1993 3. »	2,3	0,7	1,6	65
1993 4. »	2,3	0,7	1,5	65
1994 1. »	2,9	0,8	2,2	75
1994 2. »	2,7 <sup>1)</sup>	1,1	1,7	62
1994 3. »	3,0 <sup>1)</sup>	1,3	1,7	55
1994 4. »	3,0	1,3	1,7	57
1995 1. »	2,9	1,3	1,6	55
1995 2. »	3,5	1,4	2,1	59
1995 3. »	3,6	1,1	2,5	69

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

1) Korrigert for etterbetalinger.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

For bygge- og anleggsvirksomhet under ett anslår utvalget at registrert gjennomsnittlig årslønnsvekst vil bli om lag 1 prosent fra 1994 til 1995, mens årslønn-

sveksten korrigert for nedgangen i oljerelaterte oppdrag, offshore for industri- og anleggssfirmaer er i størrelsesorden 2 ½ prosent fra 1994 til 1995.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. anslås en økning i årslønn fra 1994 til 1995 på 2 ½ prosent, mot 2,3 prosent året før.*

Stor stabilitet preger lønnsutviklingen i bransjen og tariff tilleggene utgjør nesten hele lønnsveksten. I store deler av rutebilssektoren er det innført nye lønssystemer, slik at prognosene framover kan være noe usikre.

Lønnsutviklingen i 3.kvartal 1995 viser en vekst på 2 prosent fra samme kvartal året før.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, oljeservicebedrifter samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet anslås en årslønnsvekst fra 1994 til 1995 basert på de 3 første kvartalene av 1995 til om lag 3 prosent.*

Gjennomsnittstallene for lønnsveksten innenfor oljesektoren, offshore gjenspeiler ofte i liten grad tariff tilleggene og lønnstilleggene som er blitt gitt fra et år til et annet, men i langt større grad endringer i sysselsettingen. Oppgjørsformer med stadig endrede reguleringstidspunkter og lønnseffekter som følge av store endringer i antall arbeidstakere, fører til at lønnsveksten for enkelte år ikke er helt sammenlignbare med lønnsveksten for andre områder.

Diverset tillegg, som også omfatter offshoret tillegg, utgjør mer enn 1/3 av lønnen. Diverset tilleggene har variert betydelig. Fra 1994 til 1995 ligger lønnsveksten om lag ½ prosentpoeng lavere uten diverset tillegg, mens forskjellen var nesten 2 prosentpoeng året før. Den store lønnsforskjellen med og uten diverset tillegg, gjenspeiler i stor grad sysselsettingsvirkninger. Fra 1993 til 1995 er antall offshoretimer innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet betydelig redusert. Gjennomsnittlig lønnsnivå for denne gruppen offshorearbeidere ligger ca 50 kr/t lavere enn for øvrige offshorearbeidere, hvorav om lag 30 kr/t av forskjellen skyldes lavere diverset tillegg (inkl. offshoret tillegg) eller tillegg som følger av arbeidets art. Korrigert for nedgangen i antall offshoretimer innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet vil årslønnsveksten fra 1994 til 1995 bli om lag 3 ½ prosent.

*Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.*

- *For FUNKSJONÆRENE i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1994 til 1995 med 3,7 prosent, mot 3,5 og 3,7 prosent de to årene før.*

Beregningene av årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1.september, opplysninger fra bedriftene om normale lønnsreguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 3,8 prosent fra 1.september 1994 til 1.september 1995, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 3,4 prosent året før. Mens lønningene for industrifunksjonærgrupper i 1993 og 1994 i gjennomsnitt vokste noe mindre enn for andre funksjonærer, er det grupper innenfor industri som i 1995 har hatt den største lønnsveksten.

Noe av lønnsveksten skyldes at *aldersgrupper* med noe høyere lønnsnivå utgjør en relativ større del av funksjonærmassen i 1995 enn i 1994, basert på beregninger for de bedrifter som er med på begge tellingstidspunktene. Lønnsvekst som følge av endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene, er

antatt pågått jevnt i hele tellingsperioden. Med samme aldersfordeling pr. 1. september 1995 og pr. 1. september 1994, ville lønnsveksten isolert sett vært 0,2 prosentpoeng lavere. Alderseffekten var 0,4 prosentpoeng ifjor. Lønnsoverhenget inn i 1996 er beregnet til 1,6 prosent.

For *funksjonærene i industrien* var lønnsveksten fra 1. september 1994 til 1. september 1995 4,0 prosent. Årslønnsveksten er beregnet til 3,8 prosent fra 1994 til 1995, mot 3,5 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1996 er beregnet til 1,7 prosent.

For *ledende funksjonærer* (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1994 til 1. september 1995 4,0 prosent. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 3,8 prosent fra 1994 til 1995. Lønnsoverhenget inn i 1996 er beregnet til 1,6 prosent.

#### *Lønnskostnader i NHO-bedrifter.*

Tabell 3.5 viser utviklingen fra 1988 til 1995 for de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene. Lønn under sykdom bygger blant annet på NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for arbeidere, fravær betalt av bedriftene. Disse kostnadene har bidratt til en betydelig reduksjon av lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1988.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3.5. Tall for 1992 og 1993 tyder på at det var en liten økning i premiesatsene fra 1991. Det er usikkerhet omkring utviklingen i 1994 og 1995.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabell 3.5, vil bedriftene ha kostnader ved bedriftsvise ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller bør betraktes som driftskostnader for øvrig. I tabell 3.5 har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnadene i Norge. De bedriftsvise og mer frivillige ordningene er ikke med i oppstillingene.

Tabell 3.5: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time. Anslag for 1995

	1988	1990	1992	1993	1994	1995
Indirekte personalkost. pr. arbeidet time	41.9	42.0	39.6	36.2	36.2	36.9
<i>Herav:</i>						
Lønn for <i>bevegelige hellig- og høytidsdager</i>	3.5	4.3	3.4	3.0	3.0	3.9
Lønn under <i>sykdom og permisjon</i>	6.3	5.8	5.1	5.0	5.0	..
<i>Feriepenger:</i> <sup>1)</sup>						
Ordinære	10.4	10.8	10.7	10.6	10.6	10.6
Gammel ordning:						
Sykelønn(3.mnd.):	1.0	1.0				
Ny ordning:						
Sykelønn i arbeidsgiverperioden:			0.4	0.4	0.4	..
Eldre arbeidstakere			0.5	0.5	0.5	..
<i>Obligatoriske avgifter:</i>						



Tabell 3.5: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time. Anslag for 1995

	1988	1990	1992	1993	1994	1995
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden:						
Satsene	19.3	18.8	18.3	15.3	15.3	15.1
Økt beregningsgrl. (pensjonspremier o.l.)	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3	..
«LO-NHO-ordningene» <sup>2)</sup>	1.0	0.9	0.7	0.8	1.1	1.1

- 1) Ny ferielov med overgangsordning i 1989 og 1990 fører til at noe av økningen i feriepengeprosenten skyldes beregningsmåten. Feriepengene er beregnet påløpt.
- 2) Lavlønnsfond (avviklet 1992), Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

Kilde: Beregningsutvalget

#### Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I tillegg til lønnsstatistikk for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, foreligger det på nåværende tidspunkt lønnsstatistikk for 1995 for:

- ansatte i forretnings- og sparebanker
- ansatte i hotell- og restaurantvirksomhet (april 1995)
- ansatte i forretningsmessig tjenesteyting
- ansatte i forsikring

I hoteller og restauranter steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHOs lønnsstatistikk med 2,9 prosent for menn og kvinner under ett fra april 1994 til april 1995.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 3,2 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. november 1993 – 30. april 1994 til 1. november 1994 – 30. april 1995, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 2,0 prosent. For deltidsansatte steg gjennomsnittlig timefortjeneste med 6,4 prosent i den samme perioden.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale og kokker ble det fra 1. april 1995 gitt et generelt tillegg på kr 1,65 pr. time. Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1995 på kr 0,81 pr time.

På grunnlag av statistikk for april 1995 og lønnsinnberetning for knapt 40 prosent av bedriftene i LO/NHO-området for oktober 1995, anslår utvalget årslønnsveksten for alle fastlønte til om lag 3 prosent fra 1994 til 1995.

Andelen prosentlønte har gått ned fra 1994 til 1995. Disse har høyere fortjeneste enn fastlønte. For fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid) anslår utvalget årslønnsveksten fra 1994 til 1995 til om lag 3 prosent.

I forretnings- og sparebanker steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 3,8 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1994 til 1. september 1995. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,4 prosentpoeng. I 1995 kom fondsmeklere i finansinstitusjoner med i statistikken. Denne gruppen trekker lønnsveksten opp. Medregnet denne gruppen var veksten 4,8 prosent.

I oppgjøret våren 1995 ble det gitt et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 1,4 prosent fra 1. mai. Videre ble det fra 1. mai gitt et lavlønnstillegg i lønnstrinnene 8 til og med 22, dvs fra ca kr 127 000 pr år til ca kr 210 700. Tillegget innebar kr 1 500 pr år på lønnstrinn 8 og deretter en reduksjon av tillegget med kr 100 pr lønns-

trinn. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,4 prosent 1. januar og 0,9 prosent 1. juli 1995.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1995, beregnet til 1,2 prosent, lønnstilleggene fra 1. januar, 1. mai og 1. juli 1995 og lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 3,7 prosent fra 1994 til 1995. Av dette utgjør bidraget fra lønnsglidningen 1,4 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 1,7 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1994 til 1. september 1995. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,5 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1995, ble det gitt et generelt tillegg på 1,2 prosent til alle fra 1. mai. I tillegg ble det gitt kr 1000 pr. år til alle med årslønn under kr 201 000. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,1 prosent 1. januar 1995.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1995, beregnet til 0,7 prosent ekskl. bonusutbetalinger i 1994 og lønnstilleggene i 1995, gir en årslønnsvekst på 2,3 prosent fra 1994 til 1995. Den forholdsvis lave lønnsveksten fra 1994 til 1995 skyldes hovedsakelig bortfall av bonusutbetalinger fra 1994 til 1995.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte med 2,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1993 til 1. september 1994. Lønnsstatistikk for 1995 foreligger ikke ennå.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1995 gitt et gjennomsnittlig tillegg fra 1. april på kr 210 pr. måned eller kr 1,30 pr. time.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1994 til 1995 til om lag 3 prosent. Under forutsetning om det samme gjennomsnittlige tillegget i hele varehandelen som i avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, innebærer anslaget en lønnsglidning på vel 1 prosentpoeng fra 1994 til 1995 eller noe høyere enn fra 1993 til 1994. Imidlertid er det en del usikkerhet knyttet til dette anslaget.

For noen grupper er lønnsspredningen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 3.1, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved selselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 3.1. I utvalgets rapport 2/1995 (NOU 1995:22), tabell 3.6, vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 3.1. Det vises til denne rapporten. Tabellen vil bli oppdatert med 1995-tall i rapport 2/1996.

*Forretningsmessig tjenesteyting* omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1994 til 1. september 1995 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 3,1 prosent for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1994 til 1995 til 2,6 prosent.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for voksne sjømenn med 2,3 prosent fra november 1993 til november 1994. Den gjennomsnittlige hyren steg med 1,4 prosent i det samme tidsrommet. Lønnsstatistikk for 1995 foreligger ikke ennå.

I oppgjøret våren 1995 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,65 pr. time.

*Lønnsutviklingen i offentlig sektor**Staten*

I lønnsforhandlingene for 2. avtaleår våren 1995 ble Staten, Statstjenestemannskartellet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund – Seksjon stat og Norsk Lærerlag den 29. april enige om følgende:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1995 på 3 600 kr pr år på alle trinn på hovedlønnstabellen. Dette utgjør 1,7 prosent gjennomsnittlig lønnsvekst for de statsansatte.
- en avsetning på 1,0 prosent pr. dato til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. juli 1995. Partene ble enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling. Resultatet fra justeringsforhandlingene viser at kvinner fikk om lag 52 prosent av midlene, mens en proratafordeling tilsier 42 prosent.
- en avsetning på 0,35 prosent pr. dato til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september. Av dette utgjør 0,05 prosent lønnsmidler som blir ledige pga. lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale parter tilrådte at forhandlingene skulle gi kvinner en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier. De lokale forhandlinger er ennå ikke sluttført og en har derfor ikke data om likelønnsprofilen.

Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) og Samarbeidsorganisasjonen Norsk Politiforbund og Lensmannsetatens Landslag (SPL) brøt forhandlingene, og oppgjøret for disse to gruppene gikk til mekling. Meklingen ble avsluttet 30. mai uten at enighet var oppnådd. Etter en kort streik gikk oppgjørene til Rikslønnsnemnda.

Med unntak av virkningstidspunktet for det generelle tillegget som ble satt til 7. juni for AF og 3. juni for SPL, ga Rikslønnsnemndas kjennelser samme resultat for AF og SPL som det hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag oppnådde gjennom forhandlinger. AF- og SPL-medlemmer uten streikerett fikk generelt tillegg med virkningstidspunkt 1. mai.

*Lønnsvekst*

For arbeidstakere i statsforvaltningen viser en prognose at gjennomsnittlig månedsførtjeneste pr årsverk økte med 2,5 prosent fra 1. oktober 1994<sup>2</sup> til 1. oktober 1995. Økningen fordeler seg med 3,1 prosent for kvinner og 2,25 prosent for menn. Resultatet av lokale forhandlinger med virkning fra 1. september 1995 og resultatet fra sentrale justeringsforhandlinger med virkningstidspunkt 1. juli 1995 er ikke med i tallene. Derimot er resultatet av lokale forhandlinger i 1994 tatt med. Prognosene viser at staten har hatt en lønnsglidning på omlag 0,45 prosent fra 1. oktober 1994 til 1. oktober 1995. Det er imidlertid knyttet stor usikkerhet til anslaget. På grunnlag av dette er den samlede lønnsøkning for statstilsatte fra 1994 til 1995 anslått til om lag 3 prosent. Lønnsoverhenget inn i 1996 anslås på denne bakgrunn til 1 ½ prosent.

*Skoleverket*

Fra 1. oktober 1993 til 1. oktobert 1994 økte gjennomsnittlig månedsførtjeneste med 1,5 prosent. Årslønnsveksten i skoleverket for 1993-1994 er beregnet til 1,7 prosent. I tillegg ble en ny arbeidstidsavtale gjort gjeldende fra 1. januar 1994 og leseplikten for undervisningspersonale over 60 år ble redusert med 7 prosent fra 1. august 1994. Nettoeffekten av disse elementene er beregnet til 1 ½ prosent.

2. Tallene for 1994 er korrigert for bortfall av Telenor og Postgiro.

Det foreligger ennå ikke prognose for lønnsutviklingen i 1995.

### *Kommunene*

Ifølge lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønnte med 1,7 prosent fra 1. oktober 1993 til 1. oktober 1994. Ansatte i Oslo og Bærum er ikke med i disse lønnsveksttallene. Lønnsutviklingen inkluderer ikke resultatet av de lokale forhandlinger med virkningsdato 1. oktober 1994 på 0,5 prosent. Årslønnsveksten for 1993-94 i tabell 3.1 er korrigert for dette. Lønnsstatistikk for 1995 foreligger ikke ennå.

I oppgjøret våren 1995 ble det med virkning fra 1. mai 1995 enighet om et generelt kronetillegg på lønnsregulativet på kr 3 600 pr. år. Dette utgjorde 1,9 prosent pr. 1. mai eller 1,3 prosent på årsbasis. I tillegg ble det fra 1. mai gitt kr 2 200 pr. år til alle arbeidstakere som avlønnes i stillingskoder hvor kvinneandelen er 75 prosent eller høyere. Dette tillegget omfatter  $\frac{3}{4}$  av alle ansatte i kommunene.

På grunnlag av en prognose som omfatter om lag 95 prosent av årsverkene i 1994, er årslønnsveksten fra 1994 til 1995 foreløpig anslått til 2,8 prosent. Herav utgjør anslått lønnsglidning om lag 0,2 prosentpoeng.

Etter en samlet vurdering anslår Beregningsutvalget årslønnsveksten i kommunene fra 1994 til 1995 til i underkant av 3 prosent.

### **3.4 LØNSSOVERHENGET**

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1995 og 1996 for en del områder.

Område/gruppe:	1995	1996
Arbeidere i alt <sup>1)</sup>	0,8	1
Herav: industriarbeidere	1,1	1 $\frac{1}{4}$
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,4	1,6
Staten	0,9	1 $\frac{1}{2}$
Kommunene	0,9	1
Varehandelen	1,0	1
Forretnings- og sparebanker	1,2	1,3
Forsikring <sup>2)</sup>	1,3	0,7
Forretningsmessig tjenesteyting	0,8	1,3
Veid gjennomsnitt <sup>3)</sup>	1,0	1 $\frac{1}{4}$

1) Omfatter arbeidere i NHOs kvartalsstatistikk.

2) Ekskl. bonusutbetalinger i 1994 var overhendet til 1995 0,7 prosent.

3) Omfatter noen flere grupper enn de som er med i tabellen.

Kilde: Beregningsutvalget

Overhendet til 1996 for de fleste grupper anslås til å bli noe høyere enn til 1995. Overhendet varierer fra 1,6 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter til 0,7 prosent

i forsikringsvirksomhet. For industriarbeidere er anslaget 1 ¼ prosent, mens det i kommuner og staten er anslått til henholdsvis 1 og 1 ½ prosent.

Samlet overheng til 1996 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til 1 ¼ prosent. Samlet overheng til 1995 for de samme gruppene var 1,0 prosent og til 1994 1,2 prosent.

### Boks 3.4 Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Det utarbeides ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolknings spørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

### 3.5 LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

- *I de fleste sektorer/bransjer har det vært lønnsutjevning mellom kvinner og menn i det siste ti-året. Utjevningen fortsatte også inn i 1995.*

#### Lønnsbegrepet

I dette avsnittet har en lagt til grunn samme lønnsbegrep som ellers i "*Lønnsutviklingen i senere år.*" i kapittel 3, dvs time- eller månedsførtjenesten eksklusiv overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Videre er timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg 3. Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med vel 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

#### Utviklingen i de relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Vi har ikke noe godt mål for den relative lønnsforskjellen mellom *alle* menn og kvinner under ett. Levekårsundersøkelsen 1991 viser imidlertid at gjennomsnittlig timelønn for kvinner utgjorde 81,5 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn,

mens Levekårsundersøkelsen 1980 viste en andel på 77 prosent. Lønnsbegrepet som brukes i disse undersøkelsene er inklusiv overtidsbetaling.

I figur 3.1 og tabell 3.6 går en nærmere inn på lønnsutviklingen for *heltidsansatte* kvinner og menn i henholdsvis periodene 1985-95 og 1980-95. Imidlertid foreligger det ikke 1995-tall for alle lønnstakergrupper.

Figuren og tabellen viser at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå innen alle de områdene vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de områdene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a for ansatte innen forsikringsvirksomhet og blant funksjonærene i NHO-bedrifter. Tabell 3.6 viser at det er relativt store lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i de ulike gruppene. Imidlertid er gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I forsikring f.eks er alle ansatte med, mens bare timelønnte er med i industrien, dvs en arbeidstakergruppe preget av mindre stillingsmessig spredning.

Tabell 3.6: Gjennomsnittlig årslønn <sup>1)</sup> for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn. Heltidsansatte. Kroner og prosent

	1980	1982	1984	1986	1989	1990	1992	1993	1994	1995	Årslønn 1994		Kvinneandel 1994 <sup>2)</sup>
											Menn	Kvinner	
											Kr	Kr	
Industri <sup>3)</sup>	84,0	85,5	86,6	86,7	88,8	89,7	90,3	90,5	90,5	90,5*	19790 0	179100	17
Funksj. i NHO-bedrifter	65,2	67,6	68,7	69,7	72,3	73,5	74,8	75,3	75,5	75,9	28210 0	213000	27
Varehandelen <sup>4)</sup>	74,5	76,5	76,5	77,1	77,9	78,9	79,9	80,5	81,4	-	22200 0	179000	36
Forretnings- og sparebanker	74,8	77,4	78,6	78,5	80,1	81,4	83,3	83,7	84,0	83,8	24480 0	205500	48
Forretn. messig tjenesteyting	-	68,7	68,7	68,7	70,5	71,1	72,2	72,6	73,8	74,9	29670 0	219000	32
Forsikringsvirksomhet	63,8	65,5	65,5	67,2	69,5	70,7	71,8	71,3	71,8	72,4	30520 0	219000	49
Interesseorganisasjoner	-	70,7	70,6	71,1	71,6	73,4	76,4	77,6	78,5	-	27370 0	214800	54
Statsansatte <sup>(5,6)</sup>	80,9	82,9	84,0	83,9	83,7	84,8	87,0	88,0	88,3	88,8*	22220 0	196200	34
Skoleverket	88,0	89,7	90,9	90,1	89,3	89,6	90,7	91,6	92,3	-	23630 0	218100	49
Ansatte i kommunene <sup>8)</sup>	83,3	88,5	87,4	87,5	89,3	89,8	90,9	91,0	91,6	-	20660 0	189200	57
Helsesektoren <sup>7)</sup>	-	-	77,3	78,2	78,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Herav:													
Ansatte med behandling av klienter <sup>8)</sup>	-	-	69,7	71,5	70,7	73,3	74,3	74,7	75,4	-	26870 0	202600	77

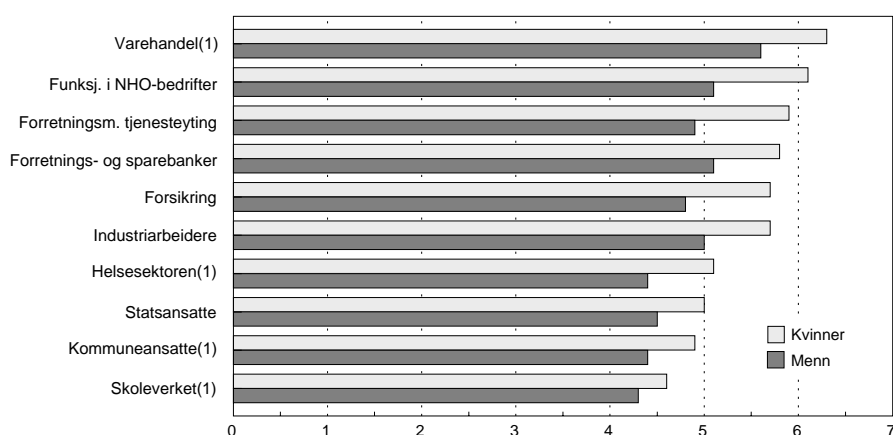
\* Foreløpige anslag.

1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper. For industrien er tallene beregnet med

- utg.pkt. i antall arbeidede timer for h.h.v. menn og kvinner.
- 3) Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO.
  - 4) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere. Fra og med 1993 er statistikken basert på utvalgsundersøkelser.
  - 5) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget.
  - 6) De statlige skolene under Kulturdepartementet ble fra 1.januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.
  - 7) Lønnsstatistikk for helse- og sosialtjenester er ikke utarbeidet etter 1989.
  - 8) Tall fra og med 1990 er hentet fra lønnsstatistikken til Kommunenes Sentralforbund.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget



Figur 3.1 Gjennomsnittlig årlig lønnsutvikling for heltidsansatte kvinner og menn 1985-95 (94). Prosent

1) 1985-94

Kilde: Statistisk sentralbyrå

### Utviklingen fra 1994 til 1995

Tilnærmingen mellom kvinne- og mannlønninger ser ut til å ha fortsatt fra 1994 til 1995 for de grupper vi foreløpig har tall for. Dette gjelder bl. a for funksjonærer i NHO-området og forretningsmessig tjenesteyting. Dette er imidlertid bransjer hvor kvinners relative lønnsnivå er lavt. Tall for de 3 første kvartaler i 1995 for industrien tyder imidlertid på fortsatt stagnasjon i tilnærmingen for denne gruppen. Industrien har imidlertid den relativt minste forskjellen mellom kvinne- og mannlønninger av de gruppene som er med i tabell 3.6.

Tabell 3.7 viser utviklingen innen en del bransjer i industrien og i landtransport. I store trekk finner vi den samme utviklingen som for sektorene/næringene i tabell 3.6. I treindustrien og i elektrokjemisk industri, som er mannsdominerte bransjer, var det om lag lik gjennomsnittlig timelønn for kvinner og menn i 1994, mens den største relative lønnsforskjellen var i bakerier og konditorier.

Flere undersøkelser (bl.a «Hva betyr andelen kvinner i et yrke for lønn», M.N.Hansen, ISF) har vist at det er en sterk tendens til at lønnsnivået er lavest der en finner den største andelen kvinner. Ser vi spesielt på industrien, viser kolonnene 2 og 3 i tabell 3.7 at det ikke er en slik entydig sammenheng, men at det er en klar tendens til at sterkt kvinnedominerte bransjer som f. eks konfeksjonsfabrikker og vaskerier og renserier, har lavere gjennomsnittlig lønnsnivå enn de øvrige bransjer.

Motsatt ser vi at det gjennomsnittlige lønnsnivået er langt høyere i sterkt mannsdominerte bransjer – som elektrokjemisk industri og tildels mekaniske verksteder – enn i de sterkt kvinnedominerte. Sjokolade og sukkervareindustrien har nokså lik andel kvinner og menn. Lønnsnivået her er på linje med gjennomsnittet i industrien.

Tabell 3.7: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-95

Kvinneandel i prosent <sup>1)</sup>		Lønnsnivå		Bransje	Lønnsnivå								
1980	1994	1994 <sup>2)</sup>			1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995 <sup>3)</sup>
16	17	99.84		Industrien i alt	84.0	86.4	86.4	87.1	89.7	90.3	90.5	90.5	90.5
28	30	92.55		Kjøttindustri	87.9	89.9	89.6	90.1	91.0	91.5	92.1	91.4	91.9
44	40	87.30		Fiskeindustri	93.7	93.2	91.7	93.9	96.1	94.7	93.7	92.8	93.1
61	52	99.76		Sjokolade, sukkerv.ind	91.1	91.3	92.5	92.6	95.2	95.4	95.7	95.8	96.2
29	29	96.43		Bakeri og konditori	80.7	84.8	83.6	84.8	83.7	88.9	90.5	89.3	90.2
68	60	86.71		Tekstil- og bekledning	89.7	91.6	89.6	88.8	91.0	92.1	92.5	92.6	92.2
87	81	82.14		Konfeksjonsfabrikker	88.0	91.8	86.8	86.2	85.1	93.4	94.4	94.8	95.6
7	16	88.70		Treindustri	91.8	93.9	96.8	94.9	98.7	100.0	100.7	101.5	100.9
12	11	96.68		Treforedling, papir v.ind.	89.0	92.4	92.4	92.9	93.0	93.5	93.1	93.1	92.2
17	22	126.65		Grafisk industri	82.3	82.4	82.0	81.0	85.9	86.5	87.2	87.5	87.5
21	21	95.06		Kjemisk industri ialt	88.3	91.1	91.6	91.9	92.4	91.8	92.9	93.0	92.9
4	8	107.70		Elektrokjemisk ind.	94.6	97.1	98.3	96.5	97.3	99.3	99.9	100.3	99.0
8	8	99.40		Mekaniske verksteder	89.4	91.2	92.1	91.6	92.9	92.3	92.1	92.6	91.9
75	68	81.67		Vaskerier og renserier	89.3	93.2	92.1	93.1	94.6	95.0	94.5	96.0	96.7
4	6	90.06		Landtransport	90.4	91.5	91.6	91.4	93.4	93.8	93.8	94.8	94.7

1) Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

2) Gjennomsnittlig timefortjeneste for voksne arbeidere (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 37,5 t/uke).

3) Gjennomsnittet for 1-3. kvartal 1995.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere.

#### Likelønnstrekk ved lønnsoppgjørene i 1995

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene vil være av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner vil utvikle seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen.
2. Formen på de lokale tilleggene (lønnsglidningen), bl.a. fordelingen av eventuelle avsetninger til lokale forhandlinger.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekkene i de sentrale oppgjørene våren 1995 i privat og offentlig sektor.



*Privat sektor*

I LO/NHO-området ble det gitt et likt generelt kronetillegg til alle. I minstelønnsområder ble det dessuten gitt tillegg på individuelt grunnlag. Jo lavere lønn den enkelte hadde som andel av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, jo høyere ble tillegget. I normallønnsområder der gjennomsnittslønnen var lavere enn 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn ble det gitt et tillegg utover det generelle. Nærmere detaljer om LO/NHO-oppgjøret er gitt i vedlegg 2.

Ettersom mange kvinner arbeider i stillinger og bransjer med et relativt lavt lønnsnivå, har det sentrale oppgjøret en klar lavlønn- og likelønnprofil. Hvor sterkt det sentrale oppgjøret vil påvirke de relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, vil også avhenge av innretningen av de lokale tilleggene.

I varehandel ble det enighet om en avtale etter samme mønster som i LO/NHO-området.

I forsikring og i forretnings- og sparebanker ble det gitt et generelt prosenttillegg til alle. I tillegg ble det gitt et kronetillegg på de lavere og midlere lønnsnivå, noe som slo sterkere ut for kvinner enn for menn.

*Offentlig sektor*

Både i staten og i kommunene ble det gitt et generelt kronetillegg til alle. Dette ga i gjennomsnitt noe sterkere vekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen. I staten ble det dessuten avsatt en pott både til sentrale og lokale forhandlinger, hvor partene var enige om at kvinner skulle få en større andel enn en proratafordeling tilsier. Resultatet fra de sentrale justeringsforhandlingene viser at kvinner fikk om lag 52 prosent av midlene, mens en proratafordeling tilsier 42 prosent. De lokale forhandlinger er ennå ikke sluttført, og en har derfor ikke data for likelønnprofilen i disse.

I kommunene ble partene enige om at arbeidstakere som avlønnes i stillingskoder hvor kvinneandelen er 75 prosent eller høyere skulle gis ytterligere et tillegg, noe som ga oppgjøret i kommunesektoren en klar kvinne- og lavlønnprofil.

Nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 1995 er gitt i vedlegg 2.

### 3.5.1 Nærmere om noen av faktorene bak de relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner

Deler av de lønnsforskjeller som er vist foran kan tilskrives ulike årsaker og ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan framkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig. En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan dels skyldes at kvinner og menn gjør ulike valg og har ulike preferanser. Situasjonen kan imidlertid også innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*<sup>3</sup>. En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med de samme kvalifikasjoner, den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*. Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn

3. De ulike diskrimineringsbegrepene vi bruker i dette avsnittet, er hentet fra materialet vi baserer oss på.

mannsdominerte stillinger, til tross for at krav til utdanningslengde og enkelte andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

#### *Privat sektor*

For å belyse omfanget av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på de ulike mekanismene beskrevet ovenfor, er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata (Petersen, Becken og Snartland, 1993). Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på de viktigste grupper av privat ansatte i norsk økonomi: Arbeidere i NHO-bedrifter, funksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i varehandel, ansatte i banker, ansatte i forsikring og ansatte i forretningsmessig tjenesteyting. Analysen er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 gruppene. Resultatene av analysen er oppsummert i vedlegg 7, tabell 7.4.

Det framgår at det er flere forhold som har betydning for at kvinner har lavere lønn enn menn i gjennomsnitt. De relativt store lønnsforskjellene i gjennomsnittstall for hovedgrupper av næringer reduseres når tallene brytes ned. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for gruppene som er med i vedleggstabell 7.4, varierer fra 2-6 prosent når vi sammenlikner kvinner og menn med samme kvalifikasjoner som arbeider i samme stilling og bedrift. Dette er imidlertid gjennomsnittstall for gruppene, som innebærer at lønnsforskjellene i den enkelte bedrift kan være langt høyere.

Av vedleggstabell 7.4 ser vi videre at for kvinner og menn i samme stilling i ulike bedrifter blir lønnsforskjellene langt mindre enn når vi sammenlikner kvinners og menns lønn i samme bedrift. Dette betyr at det er stillingskategori som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Som nevnt kan dette skyldes at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger selv om kompetansekrav og enkelte andre lønnsrelevante faktorer er like. Men resultatet kan også indikere at kvinner og menn har ulik adgang til stillinger og forfremmelser. Dette kan bl.a skyldes at menn i gjennomsnitt fortsatt har noe høyere utdannelsesnivå enn kvinner. Det kan også skyldes en tendens til at arbeidsgivere «satser» mer på menn enn kvinner ved forfremmelser o.l. Dette kan være bevisst eller ubevisst ved at kvinner og menn blir tilbudt ulike arbeidsoppgaver gjennom hele karrieren.

Vedleggstabellen viser ellers at lønnsforskjellene også i noen grad skyldes at kvinner og menn er fordelt på høyt og lavtlønnsbransjer, men at det som nevnt er stilling som betyr mest. Etter stilling betyr bedrift mest i varehandelen, mens det er bransje som betyr mest blant arbeidere i NHO-bedrifter.

#### *Nærmere om noen årsaksforhold basert på 1990-datene*

I fase 2 av prosjektet beskrevet ovenfor har en forsøkt å finne årsakene til de ulike lønnsgapene en fant i fase 1. Spesielt har en sett på:

1. Hva er årsakene til lønnsgapet mellom kvinner og menn med samme stillingsbetegnelse og som arbeider i samme bedrift?
2. Hva forklarer lønnsgapet mellom kvinner og menn innen samme bedrift?
3. Finner en større lønnsgap ved enkelte stillingstyper når en analyserer de som har samme stilling i samme bedrift?
4. Stillingsstrukturen i kvinne- og mannsdominerte virksomheter.
5. Graden av kjønnsatskillelse på stillingsnivå og stilling-virksomhetsnivå.

*Enkelte hovedfunn*

På stilling-virksomhetsnivå er det spesielt ulikhet i kvinners og menns alder som har betydning for lønnsgapet. Det viser seg at menns gjennomsnittsalder betyr mer for lønnsgapet mellom kjønnene enn kvinners gjennomsnittsalder, i det lønnsgapet øker med menns alder, men ikke reduseres i samme grad når kvinners alder øker.

Også organisasjonstilknytning betyr en del for lønnsgapet på stilling-virksomhetsnivå. De virksomheter som er knyttet til en arbeidsgiverorganisasjon, har gjennomgående noe mindre lønnsgap på stilling-virksomhetsnivå enn de som ikke er tilknyttet en slik organisasjon. Dette kan indikere at graden av organisering og graden av forhandlingsbasert lønn har betydning for størrelsen på lønnsgapet mellom kvinner og menn.

Det prosentvise lønnsgapet mellom kvinner og menn med tilsvarende stillinger innen den enkelte bedrift, øker med stigende gjennomsnittslønn i bedriften. Det vil si at der lønnen generelt sett er høy, og der det er en viss spredning i lønn, er også lønnsgapet mellom kvinner og menn større.

Verken kvinnelig lederandel eller bedriftens geografiske beliggenhet har betydning for lønnsgapet på stilling-virksomhetsnivå.

Det er større grad av lønnsulikhet i manns- enn i kvinnedominerte virksomheter. Kvinnedominerte virksomheter er gjennomgående mindre hierarkisk oppbygget og har en lavere lederandel enn mannsdominerte. Andelen kvinnelige ledere er imidlertid større i kvinnedominerte enn i mannsdominerte virksomheter.

En finner at i den grad gapet mellom kvinners og menns lønn varierer mellom ulike bedrifter, så skyldes dette variasjoner i menns lønn. Kvinners lønn er stort sett den samme, uavhengig av lønnsgapet for virksomheten. Et resultat er at både menn og kvinner tjener på å ha personlig lønnsavtale, men at lønnsgapet mellom kvinner og menn i slike virksomheter er større enn i virksomheter hvor man ikke har personlige lønnsavtaler. Menn tjener altså relativt mer på personlige lønnsavtaler enn kvinner.

Graden av kjønnsatskillelse på stillingsnivå er ganske høy i de sektorer som er undersøkt, men har gått noe ned fra 1984 til 1990.

*Data fra senere år for funksjonærgruppen i NHO-bedrifter*

Undersøkelsen som det er referert til foran (Petersen, Becken og Snartland, 1993), er utført på data for året 1990. Det er mulig å gjøre samme undersøkelse på data for 1994 og 1995 når det gjelder funksjonærgruppen i NHO-bedriftene. Mens kvinner i samme stilling og bedrift i 1990 i gjennomsnitt hadde 93,9 prosent av menns lønn, er resultatene for 1994 og 1995 henholdsvis 95,8 og 95,9 prosent. I dette materialet er gjennomsnittsalderen ca 2 år lavere for kvinner enn for menn innenfor samme stilling i samme bedrift. Det er derfor sannsynlig at korrigeret for alder, er lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i samme stilling og bedrift innen funksjonærgruppen i NHO-bedriftene mindre enn 4 prosent i 1995.

*Offentlig sektor*

I artikkelen *Lønnsforskjeller og lønnsystem i staten*<sup>4</sup> analyserer Erling Barth og Hang Yin lønnsutviklingen<sup>5</sup> for statsansatte i perioden 1987-1994. (De er opptatt av å sammenligne lønnsstrukturen i statlig sektor før og etter innføringen av det nye lønnsystemet i 1991, som ga større lokal handlefrihet/desentralisering av lønnsforhandlingene.)

4. I Søkelys på arbeidsmarkedet, 2/95.

5. Basert på lønnsstatistikk for statsansatte fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

Barth og Yin estimerer lønnsrelasjoner som viser at lønnsstrukturen i staten stort sett ikke har endret seg vesentlig mellom de to periodene. Noen endringer har imidlertid funnet sted: Lønnsforskjellen mellom menn og kvinner er signifikant mindre for perioden 1991-94 enn 1987-90. Dessuten har ansiennitetsvariabelen og utdanningslengde fått svekket betydning. De endringene som har skjedd har gått i retning av en mer sammenpresset lønnsstruktur for statsansatte.

For staten som helhet, viste det seg at en kvinne med like lang utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet i gjennomsnitt tjente 10,4 prosent mindre enn menn i perioden 1987-90. Det tilsvarende tallet for perioden 1991-94 er 9,1 prosent. Når en så sammenlignet den gjennomsnittlige timefortjenesten til kvinner og menn med samme kvalifikasjoner innen *samme stilling*, ble forskjellen redusert til hhv 1,6 og 1,3 prosent i de to periodene. Dette bekrefter resultatet/mønsteret fra privat sektor om at det er stillingskategori som betyr mest når det gjelder lønnsforskjellen mellom kvinner og menn.

I analysen som er kommentert ovenfor har man som nevnt sett på lønnsrelasjonen i de to *periodene* 1987-1990 og 1991-1994. I artikkelen er det også beregnet årlige tall for betydning av utdanningslengde og brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn, basert på separate regresjonsanalyser for *hvert enkelt år* for hele staten. Denne analysen viser en klar tendens *gjennom årene* til at lengre utdanning gir mindre uttelling i lønn, mindre lønnsforskjell mellom kjønnene samt mindre lønnsbredning for hele staten.

En hovedkonklusjon i artikkelen er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i statlig sektor er klart redusert i perioden/mellom periodene, både når det tas hensyn til stillingsplassering og når det ikke gjøres det.

I en rapport<sup>6</sup> fra Kommunenes Sentralforbund belyses evt lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i *kommunesektoren*. (Lønnsforskjeller knyttet til utdanning blir også behandlet).

Analysen viser at gjennomsnittlig regulativlønn for alle kvinner i prosent av gjennomsnittlig regulativlønn for alle menn i KS-området har økt fra 84 prosent pr. 1.10.86 til 88 prosent pr. 1.10.94. I disse gjennomsnittstallene er det ikke tatt hensyn til ulikheter i kvinners og menns utdanning, ansiennitet m.m. Det er gjennomført indeksberegninger<sup>7</sup> for hele årsverksmassen pr. 1.10.94, for å finne forklaringer på det totale lønnsbildet (/lønnforskjellene) mellom kvinner og menn.

Indeksberging vha. stillingskode ga en lønn for kvinner i prosent av lønn for menn på 98 prosent. Dette indikerer at det er ulik stillingskodeplassering mellom kvinner og menn som er hovedforklaringen på lønnsforskjellen. Menn er gjennomgående tilsatt i stillingskoder med høyere lønn enn kvinner. Stillingsnivåmessige plassering i organisasjonen er også en viktig forklaringsfaktor.

Beregningene viste også at ulike utdanningskoder kunne forklare noe av lønnsforskjellene mellom kjønnene, men at alder og ansiennitet ikke kunne bidra til å forklare noe av forskjellene i kvinne- og mannlønninger når man ser alle arbeidstakere i kommunesektoren under ett.

Rapporten bekrefter mønstret fra privat og statlig sektor: Også i kommunesektoren har menn i gjennomsnitt høyere lønn enn kvinner. Det har også her skjedd en tilnærming i lønnsnivå de senere år, og det er stillingskode/-kategori som har størst betydning for lønnsforskjellene mellom kjønnene.

6. Om lønnsforhold i kommunal sektor.

7. Man tar for seg en og en variabel (faktor) og hvilken betydning denne har på evt lønnsforskjeller. Virkningen av hver faktor sees isolert fra andre faktorer i indeksbergingen.

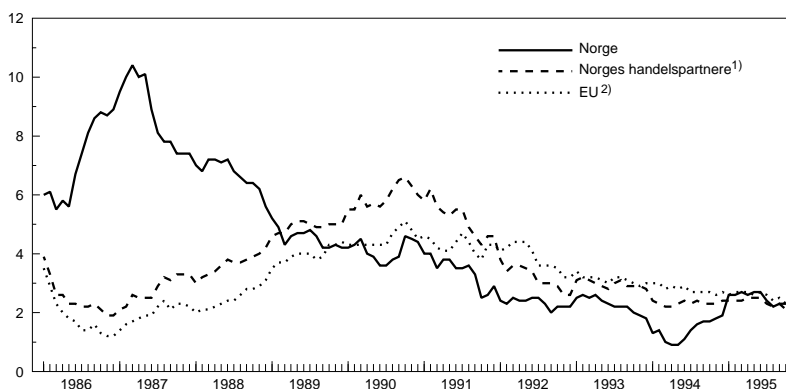
## KAPITTEL 4

**Prisutvikling og konsumprisindeksen**

- *Konsumprisindeksen økte med 2,4 prosent fra 1994 til 1995 mot 1,4 prosent året før. I desember 1995 var prisstigningstakten 2,2 prosent målt i forhold til samme måned i 1994. Tolvmånedersveksten i konsumprisindeksen har stort sett vært avtagende siden 1987, men steg noe gjennom annet halvår i 1994. Fra desember 1994 til januar 1995 økte prisstigningstakten fra 1,9 til 2,6 prosent målt i forhold til samme måned året før. Årsaken til denne oppgangen ved årsskiftet, var i første rekke økt sats for merverdiavgift og økte særavgifter fra 1. januar 1995, samt prisstigning på elektrisitet. Gjennom første halvår i 1995 var konsumprisveksten målt over 12 måneder stabil på 2,6 – 2,7 prosent. I juli 1995 ble prisveksten redusert til 2,4 prosent, noe som bl.a. henger sammen med at avgiftsøkningen pr. 1. juli 1994 ikke lenger påvirket tolv månedersveksten. I august ble prisveksten ytterligere redusert til 2,2 prosent, og har ut året blitt målt til mellom 2,1 og 2,3 prosent. Prisstigningen har etter 1989 og fram til januar 1995 vært lavere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter dette har prisstigningen i Norge ligget på linje med våre handelspartnere.*

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere sammenveid med konkurransevnevekter og i EU-landene sammenveid med ecu-vekter. I mars 1987 var prisstigningen 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og fra mars 1989 og fram til januar 1995 økte prisene mindre enn hos våre handelspartnere. Etter dette har prisstigningen i Norge ligget på linje med våre handelspartnere.

Figuren viser videre at fram til januar 1992 var prisstigningen i EU-landene lavere enn hos våre handelspartnere sett under ett, og at den senere har vært høyere i EU-landene.



Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra året før.

1. Nye konkurransevnevekter for Norges handelspartnere.
2. EU-12. Veid sammen med ECU-vekter. Eksklusive Spania og Portugal fram til oktober 1989 da disse landenes valutaer ble tatt med i ECU-kurven.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land, framgår av tabell 4.1.

Tabell 4.1: Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring

	Gjennomsnitt		Endring fra året før i prosent		jan-nov 1994 – jan-nov 1995
	1985-94	1992	1993	1994	
Norge	4,5	2,3	2,3	1,4	2,5
USA	3,6	3,0	3,0	2,6	2,8
Japan	1,5	1,7	1,3	0,7	-0,1
Tyskland (vest)	2,4	4,0	4,1	3,0	1,8
Frankrike	2,8	2,4	2,1	1,7	1,7
Storbritannia	4,8	3,7	1,6	2,5	3,4
Italia	5,4	5,3	4,2	3,9	5,3
Sverige	5,5	2,3	4,6	2,2	2,5
Danmark	3,1	2,1	1,3	2,0	2,1
Finland	3,9	2,9	2,2	1,1	1,1
OECD-området <sup>1)</sup>	3,6	3,2	2,8	2,4	3,7
EU-12, ecu-veid	3,2	3,7	3,2	2,8	2,5
Norges handelspartnere <sup>2)</sup>	3,7	3,2	3,0	2,3	2,3

- 1) Sammenveid med kjøpekraftsparitetjusterte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia.
- 2) Nye konkurranseevnevekter for Norges handelspartnere. Tallene kan dermed avvike noe fra tidligere rapporter.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Den gjennomsnittlige konsumprisvekst i Norge fra 1994 til 1995 var 2,4 prosent. Fra 1993 til 1994 var konsumprisveksten 1,4 prosent, noe som var den laveste siden 1960. Ved utgangen av 1995 var overhenget 0,5 prosent, dvs. desemberindeksen var 0,5 prosent høyere enn gjennomsnittlig indeks for 1995. Ved utgangen av 1994 var overhenget mellom 0,7 og 0,8 prosent.

Tabell 4.2 viser prisstigningstakten regnet i forhold til samme måned året før. Prisstigningstakten falt fra juni 1993 fram til mai 1994. Etter dette fikk vi igjen økt prisstigningstakt. Dette skyldes i stor grad at det da var slutt på rentenedgangen, samt at enkelte avgiftssatser økte fra 1.7.94. Den gjennomsnittlige veksten i konsumprisene fra 1993 til 1994 var 1,4 prosent. Fra desember 1994 til januar 1995 økte prisstigningstakten fra 1,9 til 2,6 prosent målt i forhold til samme måned året før. Årsaken til denne oppgangen ved årsskiftet, var i første rekke økt sats i merverdiavgift og økte særavgifter fra 1. januar 1995, samt prisstigning på elektrisitet. Gjennom første halvår av 1995 var konsumprisveksten, målt over 12 måneder, stabil på 2,6 – 2,7 prosent. I juli 1995 ble prisveksten redusert til 2,4 prosent, noe som bl.a. henger sammen med at avgiftsøkningen pr. 1. juli 1994 ikke lenger påvirket tolv månedersveksten. I august ble prisveksten ytterligere redusert til 2,2 prosent, og har ut året blitt målt til mellom 2,1 og 2,3 prosent. Korrigerer vi for avgiftsveksten, har prisutviklingen i 1995 vært stabil.

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall		Endring fra året før i prosent	
	1994	1995	1994	1995
Januar	250.4	257.0	1.3	2.6
Februar	251.4	257.9	1.4	2.6
Mars	252.7	259.4	1.0	2.7
April	252.9	259.6	0.9	2.6
Mai	253.1	259.9	0.9	2.7
Juni	253.7	260.6	1.1	2.7
Juli	254.2	260.4	1.4	2.4
August	254.2	259.9	1.6	2.2
September	255.4	261.4	1.7	2.3
Oktober	255.6	261.4	1.7	2.3
November	255.8	261.2	1.8	2.1
Desember	255.7	261.2	1.9	2.2
Årsgjennomsnitt	253.8	260.0	1.4	2.4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.3 gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 1993 til 1994 og fra 1994 til 1995 for de ulike konsumgruppene. I 1995 har det vært en svak prisvekst på matvarer i alt. Økte priser på matvarer som faller inn under gruppene «Grønnsaker, frukt og bær», «Poteter og varer av poteter», «Sukker» og «Kaffe, te, kakao og kokesjokolade» bidro til denne prisveksten. Matvarer som faller inn under gruppene «Kjøtt, kjøttvarer og flesk» og «Mjølkk, fløte, ost og egg» har derimot hatt en prisnedgang fra 1994 til 1995.

Konsumgruppene «Bolig, lys og brensel» og «Reiser og transport» har i stor grad bidratt til prisstigningen i 1995. Prisoppgangen i gruppen for «Bolig, lys og brensel» skyldes i hovedsak økte elektrisitetspriser. Noe av prisstigningen på elektrisitet i 1995 skyldes endringer i avgiftene og økning i merverdiavgift, men hovedårsaken var økt markedspris på energi. Prisveksten på husleiene er fortsatt relativt liten, men veksten i 1995 var større enn i 1994. (1,3 prosent i 1995 mot 0,6 i 1994) Lav vekst i husleiene har derfor ikke i like stor grad som i 1994 bidratt til lav prisvekst.

Innen konsumgruppen «Reiser og transport» var det spesielt prisutviklingen på bensin, reparasjoner og forsikring som bidro til prisveksten.

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekter f.o.m. aug. 1995	Endring i prosent		Bidrag i prosent-poeng	
		1994	1995	1994	1995
Totalt	1000.2	1.4	2.4	1.4	2.4
Matvarer	141.7	1.5	1.5	0.2	0.2
Drikkevarer og tobakk	38.2	3.9	4.3	0.2	0.2
Klær og skotøy	64.7	1.5	0.9	0.1	0.1
Bolig, lys og brensel	254.8	0.9	2.8	0.2	0.7
Møbler og husholdn. art.	84.1	1.4	1.8	0.1	0.1
Helsepleie	23.5	2.3	4.5	0.1	0.1
Reiser og transport	199.8	1.5	3.2	0.3	0.6
Fritidssysler og utdan- ning	106.1	2.1	2.1	0.2	0.2
Andre varer og tjenester	87.3	0.2	2.3	0.0	0.2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 gir en oversikt over prisendringene for varer og tjenester gruppert etter leveringssektor. Denne måten å splitte opp konsumprisindeksen gjør det lettere å danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Utviklingen i prisene på husleiene, jordbruksvarer, fiskevarer og importerte konsumvarer med norsk konkurranse har bidratt til å dempe den generelle prisstigningen. Prisutviklingen på andre norskproduserte konsumvarer, importerte konsumvarer uten norsk konkurranse og tjenester som kommer inn under leveringssektoren «Andre tjenester», har trukket prisveksten i 1995 opp. Leveringssektoren «Andre norskproduserte varer» fanger bl.a. opp prisstigningen på elektrisitet og bensin. Det kan for øvrig være verd å merke seg at varer innen denne sektoren som er påvirket av verdensmarkedet på grunn av konkurranse fra utlandet, har en lavere prisopp- gang enn andre varer som inngår i denne gruppen. I gruppen for «Andre tjenester» er det spesielt tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor som har hatt prisvekst. Ellers viser tallene at prisene på jordbruksvarer har hatt en svak prisned- gang fra 1994 til 1995.

Tabell 4.4: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt aug. 95	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		1994	1995	1994	1995
Totalt	1000,2	1,4	2,4	1,4	2,4
Jordbruksvarer	80,9	0,1	-0,1	0,0	-0,0
Fiskevarer	9,9	-0,9	0,1	-0,0	0,0
Andre norskprod. konsumvarer	292,9	1,9	3,9	0,6	1,1



Tabell 4.4: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt aug. 95	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		1994	1995	1994	1995
Importerte konsumvarer	216,5	2,3	2,3	0,5	0,5
Husleie	172,6	0,6	1,4 <sup>1)</sup>	0,1	0,2
Andre tjenester	227,4	1,1	2,7	0,3	0,6

1) Leveringssektoren «Husleie» i tabell 4.4 omfatter også leie av fritidshus i motsetning til posten for husleie som inngår i tabell 4.3 under konsumgruppen «Bolig, lys og brensel».

Kilde: Statistisk sentralbyrå

## KAPITTEL 5

**Utviklingen i norsk industris konkurransevne**

- *Beregningsutvalget har tradisjonelt drøftet utviklingen i industriens konkurransevne ved hjelp av en rekke indikatorer, men med vekt på relative lønnskostnader pr. produsert enhet (RLPE). Fordi vanskelighetene med å etablere pålitelige tallserier for lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien har blitt stadig klarere, har en i denne rapporten forsøkt å sammenstille et litt bredere sett av indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne. Det er tallene for produktivitetsutviklingen som har virket stadig mindre pålitelige.*

*Omleggingen er ikke uttrykk for at relativ kostnadsutvikling kan tillegges mindre betydning enn før. En mer åpen økonomi kan f.eks. tilsi større betydning av å få til en god balanse mellom kostnadsnivå og produktivitet og å unngå en pris- og kostnadsutvikling som over flere år er i utakt med den vi finner hos handelspartnerne.*

*De tallseriene som er analysert synes samlet å bekrefte en klar og nokså sammenhengende styrking av industriens konkurransevne siden 1988, etter flere år med utvikling i motsatt retning. Særlig gunstig synes utviklingen å ha vært i årene 1992-94 når vi ser flere kostnadsindikatorer under ett. I 1995 har norske kostnader utviklet seg nokså på linje med det en til nå har av indikasjoner for industrien hos handelspartnerne, når en regner i nasjonale valutaer. Kursoppgangen for norske kroner har imidlertid ført til en høyere norsk kostnadsvekst målt i felles valuta.*

*Den relative veksten i lønnskostnader pr. time har isolert sett klart bidratt til forbedringen av konkurransevnen i alle årene fra 1988 til 1994. Samtidig har kronekursen svekket seg. I 1995 har timelønnskostnadene i industrien økt med vel 4 prosent. Mer usikre tall for utviklingen kan tyde på omtrent samme utvikling hos handelspartnerne. Med en styrking av kroneverdien på 2 ¼ prosent, har relative lønnskostnader i felles valuta gått opp om lag tilsvarende.*

*Sammenliknbare tall som foreligger for timelønne i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 1995 lå knapt 10 prosent over gjennomsnittsnivået for handelspartnerne målt i felles valuta. Dette er noe høyere enn året før, men klart lavere enn på slutten av 1980-tallet. Om en ser på de samlede lønnskostnadene for alle grupper, er det grunn til å tro at lønnskostnadene i norsk industri i fjor var på nivå med, eller svakt over, gjennomsnittet for våre handelspartnere.*

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. Utviklingen i industriens markedsandeler på eksportmarkedene tyder på en klar forbedring av konkurransevnen i perioden 1988-94, med en økning på over 10 prosent. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedene for tradisjonelle industrivarer fortsatte å øke i 1995, selv om oppgangen var vesentlig mindre enn i de to foregående årene. Hjemmemarkedene for tradisjonelle industrivarer har fortsatt å falle bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

I "*Indikatorer for industriens kostnadsutvikling*" i avsnitt 5.1 ser vi på noen utvalgte indikatorer for kostnadsutvikling – hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader

og andre kostnader. Dernest vil *"Produktivitet og kostnader pr. produsert enhet"* i punkt 5.2 gå nærmere inn på tall for utviklingen i produktivitet og lønnskostnader pr. produsert enhet. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i *"Sammenligning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land"* i avsnitt 5.3. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåammenlikninger. I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens konkurranseevne ved bl.a. å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute, jf. omtale i *"Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene"* i avsnitt 5.4.

### Boks 5.1 Om konkurranseevnebegrepet

#### *Landets konkurranseevne*

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over en viss tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter. Dette gjelder for det første på produktmarkedet og for det andre på viktige markeder som for kapital og for mange råvarer. For arbeidskraft konkurrerer næringen i første rekke med andre norske bedrifter. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. I 1996 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for sjuende år på rad. Overskuddene i disse årene må bl.a. ses i sammenheng med en sterk økning i oljeproduksjonen.

**Boks 5.1 Om konkurranseevnebegrepet (forts.)***Industriens konkurranseevne*

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljepriisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkelt-næringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien, og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes med nye bedrifter og arbeidsplasser. For at dette skal kunne skje, må de bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

*Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktiviteten i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

*Lønnskostnadene* er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i enkelte næringer i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for enkelte norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I lys av den tette integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det liten grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig forskjellig i Norge sammenliknet med andre land.

*Avgifter og subsidier* som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO<sub>2</sub>-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivtets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.



Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før<sup>1)</sup>

	Gj.snitt							
	1981-88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>2)</sup>
Norsk industri	10,1	4,4	6,3	6,5	2,2	1,6	3,3	4¼
Handelspartnerne	7,1	7,2	6,6	6,1	6,1	3,7	3,3	4
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta	2,8	-2,6	-0,3	0,4	-3,6	-2,1	0,0	¼
Valutakurs <sup>4)</sup>	1,7	-0,2	0,7	1,8	-1,0	2,0	1,4	-2¼
Relative timelønnskostnader i felles valuta	1,1	-2,4	-1,0	-1,4	-2,7	-4,0	-1,4	2½

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Anslag.
- 3) Lønnsbegrepet som brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. "*Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder*" i avsnitt 3.3.
- 4) Industriens effektive valutakurs. Valutakursen er beregnet som et veid geometriske gjennomsnitt av enkeltvalutaene med løpende konkurranseevnevekter på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 5.2 viser øverst utviklingen siden 1980 i lønnskostnader pr. time i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en depresiering av den norske kronen kunne påvirke prisstigningen, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.<sup>8</sup>

Utviklingen i relative lønnskostnader fra 1980 til 1994 i tabell 5.2 er en del revidert i forhold til hva som ble lagt til grunn i forrige rapport fra Beregningsutvalget (NOU 1995:22). Revisjonene har først og fremst sammenheng med endringer i tallene for norsk industri som følge av revisjoner av nasjonalregnskapet for perioden 1988-94. Det er imidlertid også visse justeringer i de internasjonale tallene, samtidig som en har endret vektsett ved sammenveining av tall for handelspartnerne.

Revideringen av de norske nasjonalregnskapstallene innebærer at veksten i timelønnskostnadene i norsk industri nå i gjennomsnitt pr. år er oppjustert med nesten ½ prosentpoeng i perioden 1988 til 1994. Veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne er samtidig justert opp med ¼ prosentpoeng pr. år i samme periode.

Ved sammenveining av tall for våre handelspartnere og effektiv valutakurs ble det tidligere tatt utgangspunkt i vektor utarbeidet av IMF som ble oppdatert løpende med endringer i de bilaterale handelsstrømmene. En har nå gått over til å bruke vektor som utarbeides årlig av OECD. Også disse vektene tar hensyn til bilaterale handelsstrømmer og tredjelandseffekter, men tredjelandseffektene oppdateres her årlig. Aggregeringsnivået er det samme som i beregningen av IMF-vektene. Overgangen til de nye vektene innebærer bare små endringer for utviklingen i relative lønnskost-

8. Videre vil lønnskostnadsutviklingen pr. time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. Dette bidrar f. eks. til å trekke opp lønnskostnadene med ½ prosentpoeng fra 1994 til 1995.

nader i felles valuta. Isolert sett bidrar de nye vektene til at økningen i relative lønnskostnader i perioden 1980-88 er knapt 2 prosentpoeng mindre enn tidligere lagt til grunn, mens nedgangen fra 1988 til 1994 er om lag uendret.

Samlet innebærer de reviderte tallene at relative lønnskostnader i felles valuta gikk ned med vel 12 prosent i perioden 1988-94, mot tidligere lagt til grunn 15 prosent. Fra og med 1989 har veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i gjennomsnitt vært svakere enn for handelspartnerne, mens veksten var sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Ifølge reviderte tall gikk de relative lønnskostnadene i felles valuta ned med 1 ½ prosent fra 1993 til 1994 som er det samme som ble lagt til grunn i den forrige rapporten fra Beregningsutvalget (NOU 1995:22).

Fra 1994 til 1995 kan veksten i timelønnskostnadene i norsk industri anslås til vel 4 prosent, som er om lag på linje med foreløpige anslag for våre handelspartnere. Kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg 6, styrket seg med 2,3 prosent fra 1994 til 1995. Når en tar hensyn til dette, var det en økning i de relative lønnskostnadene i felles valuta på 2 ½ prosent i fjor.

Utviklingen i enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Dette innebærer at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står ovenfor. Tabell 7.6 i vedlegg 7 gjengir utviklingen i timelønnskostnader i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte landene som inngår i beregningen.

### 5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene vil kostnadene ved bruk av kapital være viktig for industrien. Det er imidlertid enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.3 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

Tabell 5.3: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien<sup>1)</sup>

	Gj.snitt							
	1981-88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>2)</sup>
Nominelle kortsiktige renter, nivå <sup>3)</sup> :								
Norge	13.6	11.3	11.4	10.6	14.5	7.7	5.5	5.4
Handelspartnerne	10.0	9.9	11.1	10.0	10.0	7.3	5.8	6.0
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs <sup>4)</sup>	1.8	1.5	-0.4	-1.2	5.5	-1.5	-1.6	1.7
Investeringspriser i industrien <sup>5)</sup>								
Norge	4.3	3.1	0.0	2.1	0.9	2.8	2.2	..
Handelspartnerne	5.3	4.2	3.9	2.3	1.5	3.6	..	..
Relative investeringspriser i nasjonal valuta <sup>5)</sup>	-0.9	-1.1	-3.7	-0.2	-0.6	-0.8	..	..
Relative investeringspriser i felles valuta <sup>4)5)</sup>	-2.6	-0.9	-4.4	-1.9	0.4	-2.7	..	..

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Anslag.
- 3) 3-måneders renter. OECD Economic Outlook.
- 4) Valutakursendring er angitt i tabell 5.2.
- 5) Prosentvis endring fra året før.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er imidlertid vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f. eks. renter og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skatte-reglene på brukerprisen.

Både i Norge og hos våre handelspartnere har bedriftene nå adgang til et felles internasjonalt kapitalmarked. Sammenlignet med situasjonen fram til et stykke ut på 1980-tallet, står bedriftene betydelig friere både når det gjelder hvilket land de vil låne i og hvilket valutaslag de ønsker å ha sin gjeld. Det er ikke nødvendig for norske bedrifter å ta opp lån i utlandet for å få lån i utenlandsk valuta – det kan også gjøres i norske finansinstitusjoner. I lys av den tette integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det liten grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig forskjellig i Norge sammenliknet med andre land.

Til en viss grad vil nok likevel industribedrifter både i Norge og andre land, ha en tendens til å låne mest i egen valuta. Dette vil særlig gjelde små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene. For disse bedriftene kan det være økonomisk rasjonelt å ha gjeld i norske kroner siden andre kostnader og inntekter er i norske kroner. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for at endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Som det framgår av tabell 5.3, har det for kortsiktige pengemarkedsrenter vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i *rentedifferansen korrigert for valutakursendringer*. På grunn av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992, var forskjellen særlig stor i Norges disfavør i 1992. I fjor var de norske rentene om lag ½ prosentpoeng lavere enn hos våre handelspartnere, men siden den norske kronen styrket seg i verdi ble det likevel relativt sett dyrere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av våre handelspartneres valutaer. Med unntak av 1992 og 1995 har det imidlertid i alle de øvrige årene fra og med 1990 vært billigere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnerens valutaer.

Et problem med rentetallene som her er brukt, er at det er usikkert hvor relevant kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid enn dette. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. En tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemet mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer, må tas under usikkerhet mht. framtidige endringer i valutakurs og renter. Kostnadene ved å låne



i norske kroner eller i handelspartnernes valuta kan oppfattes forskjellig når lånet tas opp, framfor i ettertid.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. For å få med dette momentet, har tabell 5.3 også en tallserie for *prisutviklingen på industriens investeringer* i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men som vi ser, gir den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette kan ha sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. Lønnskostnadene, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, utgjør knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

### 5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon vil i tillegg til lønnsnivå og kapitalkostnader påvirkes av prisen på andre innsatsfaktorer. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.4 ser vi at elektrisitetskostnadene i Norge er vesentlig lavere enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen har imidlertid blitt klart redusert siden begynnelsen av 1980-tallet.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien vil indirekte også si noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv.

For å utfylle dette bildet har tabell 5.5 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen, i det minste i den retning utviklingen går.

Tabell 5.4: Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1982	1984	1986	1988	1991	1992	1993	1994
Elektrisitetspriser i US dollar pr. kWh:									
Norge	0.015	0.020	0.018	0.026	0.032	0.035	..	..	..
Handelspartnerne	0.053	0.051	0.044	0.057	0.064	0.071	0.077	0.072	0.073
Relative elektrisitetspriser, prosent <sup>1)</sup>	28.3	39.2	40.9	45.6	50.0	49.3	..	..	..

1)Nivået på prisen i Norge i forhold til nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency.

Tabell 5.5: Konsumpriser i Norge og handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før<sup>1)</sup>

	Gj.snitt							
	1981-88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>2)</sup>
Konsumpriser								
Norge	8.5	4.6	4.1	3.4	2.3	2.3	1.4	2.4
Handelspartnerne	5.3	4.9	5.9	5.2	3.2	3.0	2.3	2.5
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2.4	-0.1	-1.4	-1.3	-0.8	-0.8	-1.0	-0.1
Relative konsumpriser i felles valuta <sup>3)</sup>	1.3	-0.1	-2.4	-3.4	0.2	-2.7	-2.2	2.2

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Anslag.
- 3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.2.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Et annet argument for å benytte denne tallserien er den sterke vekt som legges på tall for konsumprisstigningen i det enkelte land og i finansmarkedene. Denne kan få direkte virkning for rente og valutaforhold og dermed bety mye for industrien. En annen, men kanskje vel så viktig mekanisme, er hva den betyr for oppfatninger om stabilitet og framtidsmuligheter i det enkelte land. At Norge gjennom flere år har stabil konsumprisstigning, lavere eller på linje med omverdenen, kan i seg selv innebære en styrking av norsk industris konkurranseposisjon. Tallene i tabellen reflekterer en slik gunstig utvikling helt siden 1989. Oppgang i kronekursen fører imidlertid til at det i enkelte år (1992 og 1995) er en viss relativ prisoppgang når vi regner i felles valuta.

## 5.2 PRODUKTIVITET OG KOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET

En bestemt utvikling i timelønnskostnadene kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. bruttoproduktet pr. timeverk. Hvis en både tar hensyn til timelønnskostnader og produktivitet, får en lønnskostnader pr. produsert enhet som er vist i tabell 5.6.

Tabell 5.6: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien<sup>1)</sup>. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt							
	1981-88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>2)</sup>
Relative timelønnskostnader i felles valuta	1,1	-2,4	-1,0	-1,4	-2,7	-4,0	-1,4	2½
Produktivitet								
Handelspartnerne	3,1	3,6	2,1	2,1	2,9	3,6	5,3	3¾
Norsk industri	2,8	0,0	4,1	-1,1	4,0	0,3	1,7	2
Relativ produktivitet	-0,3	-3,4	1,9	-3,1	1,0	-3,2	-3,5	-1¾
RLPE, felles valuta <sup>3)</sup>	1,5	1,0	-2,8	1,7	-3,7	-0,8	2,1	4¼

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Anslag.
- 3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.2.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

De internasjonale anslagene for lønnskostnader og produktivitet, som inngår i både tabell 5.2 og 5.6, bygger i hovedsak på anslag fra OECD, DRI (Data Resources Incorporated) og enkelte nasjonale kilder. Usikkerheten ved anslagene, både de utenlandske og de norske er stor, og særlig gjelder dette anslagene for produktiviteten.

Den store usikkerheten ved produktivitetstallene omtales i vedlegg 4. Usikkerheten har i hovedsak sammenheng med tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av produktivitet. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på kortidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigeret for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen. Dette ivaretas først i senere regnskap slik at det er en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. Oppdateringsrutinene for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering kan videre variere mellom ulike lands nasjonalregnskapsstatistikker slik at det kan være problematisk å finne gode sammenliknbare tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivetsutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Det synes ikke som om dette er noen sentral faktor bak den svake norske produktivetsutviklingen.

Det tredje problemet med produktivetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunkturelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Ifølge reviderte tall var produktivetsutviklingen i norsk industri om lag 10 prosentpoeng svakere enn for våre handelspartnere i perioden 1988 til 1994, slik at RLPE bare gikk ned med 2 ½ prosent i dette tidsrommet, mot lagt til grunn 10 prosent i forrige rapport fra Beregningsutvalget. Revideringer av tallene for relativ produktivitet forklarer størstedelen av denne nedjusteringen. Det er grunn til å tro at bare en begrenset del av svekkelsen i relativ produktivitet siden 1988 har sammenheng med forverring i konkurransevne. Som argumentert for i vedlegg 4, kan det se ut som svekkelsen bare er tilsynelatende grunnet problemer knyttet til målingen av produktivitet.

Fra 1994 til 1995 kan RLPE ha økt med 4 ¼ prosent. Basert på forløp i kvartalsvise nasjonalregnskap, produksjonsindeksen og industrisyssetningen ifølge AKU, har en lagt til grunn en produktivetsvekst i norsk industri fra 1994 til 1995 på 2 prosent som er 1¾ prosentpoeng mindre enn tilsvarende anslag for handelspartnerne. En understreker imidlertid igjen de betydelige tolkningsproblemene som er knyttet til disse tallene.

### **5.3 SAMMENLIGNING AV NIVÅER PÅ ARBEIDSKRAFTKOSTNADER I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND**

Som ett av flere ledd i vurderingen av konkurransevnen, har utvalget forsøkt å vurdere lønnsnivået i Norge i forhold tilsvarende nivå for andre land målt i felles valuta. Beregningsutvalget vil likevel understreke at en rangering av nivå tall for lønnskostnader mellom land isolert sett ikke sier noe om konkurransevnen.

Med det statistiske grunnlaget som foreligger, er det i dag bare mulig å foreta internasjonale nivå-sammenligninger av tilstrekkelig kvalitet for totale lønnskostnadene pr. arbeidet time for arbeidere i industrien. I en mer fullstendig sammenligning må også funksjonærgrupper trekkes inn, men sammenlignbare tall for funksjonærer finnes ikke. Mot slutten av dette avsnittet drøftes likevel mulige nivåforskjeller, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningen.

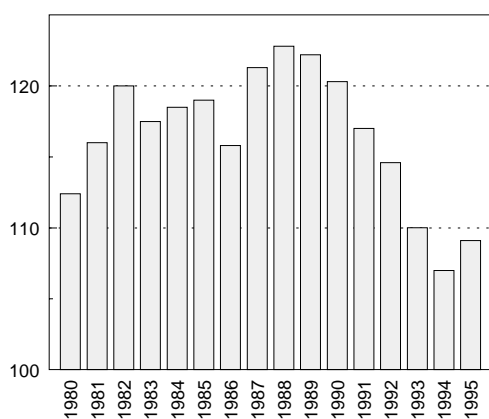
Lønnskostnadene består av lønn pr. faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 5.2 i vedlegg 5 viser faktisk lønn pr. arbeidet time og totale indirekte personalkostnader.

I 1988 lå lønnskostnadene for norske industriarbeidere, om lag 25 prosent høyere enn gjennomsnittet for handelspartnerne og Norge lå høyest av samtlige av våre konkurrentland både i 1988 og 1989, jf. figur 5.1 og vedlegg 5.

Fra 1988 frem til 1994 ble forskjellen mellom lønnskostnadene for norske industriarbeidere og et veiet gjennomsnitt for handelspartnere redusert med omlag  $\frac{3}{4}$ . En kombinasjon av noe høyere lønnsvekst for handelspartnere, og styrking av kronekursen, førte til at det relative lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere i forhold til handelspartnerne gikk opp med om lag 2 prosentpoeng fra 1994 til 1995 målt i felles valuta, til et lønnsnivå for norske industriarbeidere 9 prosentpoeng høyere enn i konkurrentlandene.

For de samlede lønnskostnadene, medregnet funksjonærene mener utvalget at tall for enkelte land innenfor EU-området, peker i retning av at Norge er på nivå med, eller noe over gjennomsnittet for våre handelspartnere for 1995. Utvalget viser til vedlegg 5 for nærmere drøfting av lønnskostnadene med tabeller og til beskrivelse av den internasjonale standardiseringen som etterhvert kan føre til sammenlignbare tall mellom landene for flere arbeidstakergrupper.



Figur 5.1 Lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde: Beregningsutvalget

## 5.4 MARKEDSANDELER PÅ HJEMME- OG EKSPORTMARKEDENE

### Boks 5.2 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på veg avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, selskapssetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

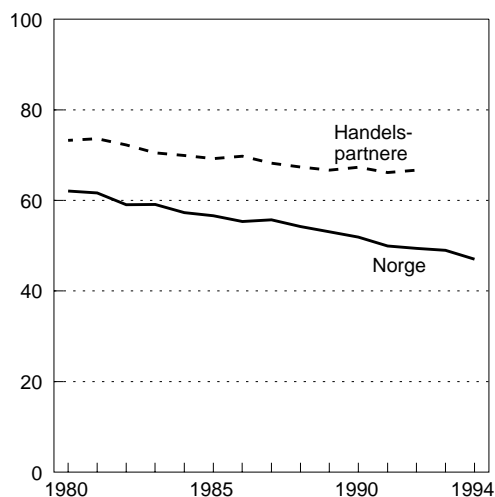
Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurransevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve *kostnadsnivået* ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurransevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurransevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

Endringene i norsk industri *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

*Markedsandeler på hjemmemarkedet* er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens konkurransevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.2.

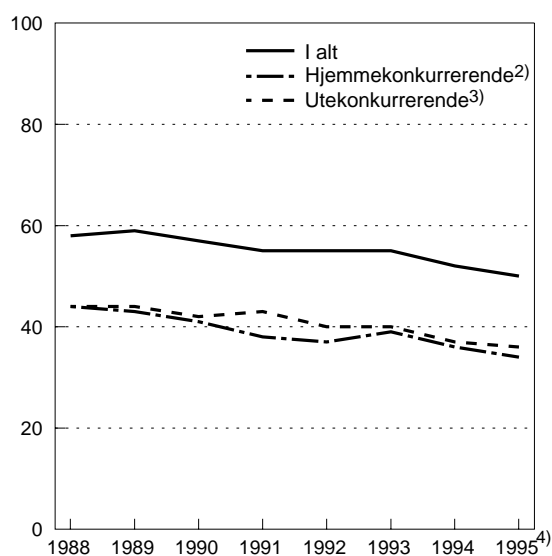
Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene falle trendmessig i alle land, og den beste avlesning av konkurransevnen på hjemmemarkedene framkommer derfor når vi ser norske hjemmemarkedsandeler i forhold til handelspartnerne, se figur 5.2. Denne viser at vi over tid har hatt et noe sterkere fall i hjemmemarkedsandelene enn handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at den norske konjunkturutviklingen ikke er i fase med handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var det en klar nedgang i hjemmemarkedsandelene for mange industrivarer fra 1994 til 1995, som delvis hadde sammenheng med oppgang i investeringene. I tillegg økte eksporten betydelig i 1995 for en del av varene som hadde nedgang i hjemmemarkedsandelene samme år.



Figur 5.2 Hjemmemarkedsandeler<sup>1)</sup> for norsk industri og for handelspartnerne.

1. Ferdigvarer. Nivå-tallene for Norge og handelspartnerne er ikke direkte sammenliknbare p.g.a. forskjell i definisjonen av ferdigvarer.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, OECD og Finansdepartementet



Figur 5.3 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer<sup>1)</sup>). Volumandeler

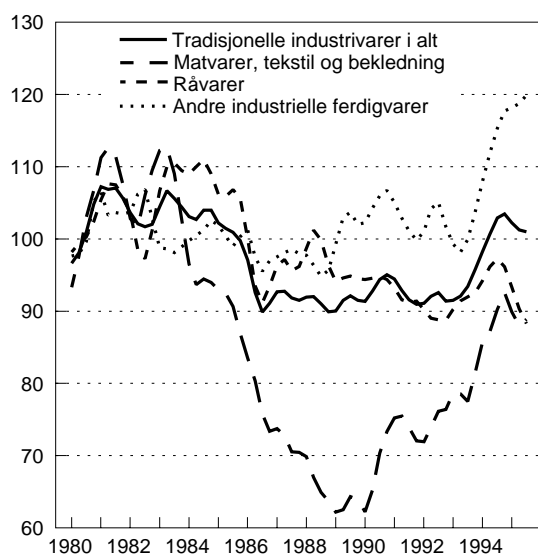
1. Utenom skip og plattformer.
2. Tekstil og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verkstedsprodukter.
3. Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.
4. Gjennomsnitt 1-3. kvartal 1995.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.3 viser hjemmemarkedsandeler for enkelte grupper av industrivarer. Produsenter av metaller, tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske og mineralske pro-

dukter, kjemiske råvarer og verkstedsprodukter har hatt de største tapene av markedsandeler siden 1988, jf. også tabell 7.5 i vedlegg 7.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, er det ingen trend i markedsandelene for eksport på grunn av økt internasjonal handel. Eksportmarkedsandelene i norsk industri har vært relativt stabile i perioden 1986 til 1992, etter en klar nedgang i første halvdel av 1980-tallet, jf. figur 5.4. I 1993 og 1994 økte imidlertid markedsandelene betydelig. Økningen i 1993 og trolig dels 1994 må ses i sammenheng med omlegging av statistikkgrunnlaget i EU i forbindelse med opprettelsen av det indre markedet, og kan være misvisende, se rapport 1995:22. Hovedforklaringen på økningen anses likevel å være den internasjonale konjunkturoppgangen, der norske markedsandeler gjerne øker i en tidlig fase. Også reduksjon i enkelte viktige eksportmarkedspriser i forhold til konkurrerende produkter gjennom de siste årene har trolig bidratt.



Figur 5.4 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1980=100  
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fallet i eksportmarkedsandelene i første halvdel av 1980-tallet var først og fremst sterkt for «matvarer, tekstil og bekledning», mens nedgangen har vært vesentlig mindre for andre industrielle ferdigvarer og råvarer. Økningen i eksportmarkedsandelene fra 1992 til 1994 var særlig sterk for «matvarer, tekstil og bekledning» og andre industrielle ferdigvarer, men også markedsandelene for råvarer gikk opp i perioden.

Foreløpige tall for 1995 indikerer en vekst i eksportmarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer i alt på knapt 1 prosent. Den svake veksten i forhold til de to foregående årene må ses i sammenheng med avmatningen av veksten hos våre handelspartnere og at norske eksportrettede industrinæringer produserer varer som typisk blir etterspurt tidlig i en konjunkturfase. Det kan se ut til at eksportmarkedsandelene for industrielle råvarer kan ha falt med nesten 6 prosent fra 1994 til 1995, mens det har vært en økning i om lag samme størrelsesorden for andre industrielle ferdigvarer, og en svak økning i andelene for «matvarer, tekstil og bekledning».

## KAPITTEL 6

**Økonomiske utsikter****6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI**

- *Det er fortsatt relativt gode utsikter for den økonomiske aktiviteten i OECD-området, og det ventes om lag samme vekst i 1996 som i 1995. I de kontinental-europeiske landene er det imidlertid en klar risiko for at veksten kan bli lavere enn lagt til grunn. Etter et toppnivå i 1994, falt arbeidsledigheten i fjor og det ventes om lag samme arbeidsledighet i 1996 som i 1995. Inflasjonen i OECD-området er på sitt laveste nivå siden 1960-tallet og det ventes fortsatt lav prisstigning framover.*

Etter at den økonomiske aktiviteten i OECD-området tok seg markert opp i 1994 fortsatte veksten i fjor, selv om veksten var noe lavere enn året før. Den reduserte veksttakten kan i hovedsak tilskrives den naturlige avmatningen av konjunktorene i USA, Canada, Storbritannia, Australia og New Zealand der konjunkturoppgangen startet først, samt det kraftige tilbakeslaget i Mexico i kjølvannet av valutakrisen i fjor. Oppgangen befestet seg i store deler av Europa, selv om utviklingen i Tyskland og Frankrike var klart svakere enn ventet, særlig i siste del av fjoråret. I Japan var utviklingen fortsatt svak i 1995, men veksten ventes å ta seg opp i 1996, bl.a. som følge av den svakere yen-kursen og den finanspolitiske stimulansepakken som ble lagt fram i september i fjor.

For OECD-området totalt kan veksten i *bruttonasjonalproduktet (BNP)* anslås til 2½ prosent fra 1994 til 1995, mens veksten hos våre viktigste handelspartnere kan ha vært hele 2¾ prosent, – etter enda sterkere vekst året før. De fleste prognosemakere, deriblant OECD, legger til grunn fortsatt relativt god vekst i OECD-området til neste år – om lag 2½ prosent. Hos Norges viktigste handelspartnere anslås veksten i 1996 på linje med OECD-gjennomsnittet. Utviklingen de siste månedene kan imidlertid indikere en noe svakere vekst enn dette, og anslagene er således beheftet med betydelig usikkerhet. Særlig gjelder dette risikoen for at utviklingen i Europa kan bli svakere enn antatt. Anslagene er her basert på at den økonomiske aktiviteten vil ta seg opp igjen i løpet av inneværende år, etter avmatningen fra 1994 til 1995. I Japan er usikkerheten i første rekke knyttet til utviklingen i yen-kursen og finansinstitusjonenes finansielle stilling.

*Arbeidsledigheten* i OECD-området, som nådde en topp i 1994, falt til om lag 7¾ prosent i fjor. I 1996 anslås arbeidsledigheten for OECD-området å bli om lag på samme nivå som i 1995.

*Prisveksten* i OECD-området var om lag uendret fra 1994 til 1995, og er på sitt laveste nivå siden midten av 1960-tallet, med en gjennomsnittlig vekst på 2½ prosent både i OECD-landene og hos våre viktigste handelspartnere, jf. også omtale av prisveksten i "*Prisutvikling og konsumprisindeksen*" i kap. 4. I lys av de moderate økonomiske vekstutsiktene er det liten fare for tiltakende inflasjon i de fleste landene i OECD-området.

*Budsjettunderskuddene* har blitt redusert. Blant annet har økt økonomisk aktivitet bidratt til økt skatteinngang og reduserte utgifter til arbeidsledighetstrygd o.l. Også mer kontraktiv finanspolitikk i mange av OECD-landene i fjor bidro til redusert underskudd. Målt som andel av BNP anslås budsjettunderskuddet i OECD-området å avta fra knapt 4 prosent av BNP i 1994 til om lag 3½ prosent i 1995.



De internasjonale *valutamarkedene* var preget av uro i deler av fjoråret. Fram til slutten av april i fjor svekket amerikanske dollar seg klart mot tyske mark og japanske yen. I Europa ble den spanske og den portugisiske valutaen devaluert, og flere andre valutaer, i første rekke svenske kroner, britiske pund og italienske lire, svekket seg mot tyske mark. I august ble det igangsatt flere tiltak – til dels samordnede – for å styrke verdien av dollaren. Etter dette styrket dollarkursen seg i forhold til de øvrige hovedvalutaene. Etter en bunnotering i april i fjor styrket svenske kroner seg markert til utgangen av året. De store valutakursendringene i fjor, og særlig den sterke appresieringen av tyske mark gjennom de første månedene, har bidratt til usikkerhet omkring den økonomiske utviklingen i Vest-Europa.

I flere vesteuropeiske land ble pengepolitikken strammet til i de første månedene i fjor på grunn av presset mot valutaene, og de kortsiktige pengemarkedsrentene økte. Etter at forholdene mellom de europeiske valutaene normaliserte seg, ble imidlertid pengepolitikken i de fleste kontinental-europeiske land igjen lagt om i en klart mer ekspansiv retning for å stimulere den økonomiske veksten. Signalrentene ble satt ned i flere runder, senest i desember, og pengemarkedsrentene falt. For USA og Storbritannia har det også vært en viss omlegging av pengepolitikken i mer ekspansiv retning gjennom fjoråret. I Italia og Sverige har imidlertid pengepolitikken blitt strammet til for å demme opp mot inflasjonstendenser som følge av depresiering av valutaene de siste årene og for å motvirke det nye presset som oppsto mot valutaene i kjølvannet av den internasjonale valutauroen i første del av 1995. Den svenske signalrenten ble imidlertid satt ned i begynnelsen av januar i år.

*Tremånedersrenten* på amerikanske dollar falt med  $\frac{3}{4}$  prosentpoeng gjennom fjoråret, og var om lag  $5\frac{1}{2}$  prosent ved årsskiftet. Med unntak for bl.a. Sverige, Italia og Norge har de kortsiktige pengemarkedsrentene i Vest-Europa gjennomgående falt enda sterkere i samme periode. Den tyske tremånedersrenten var om lag  $3\frac{3}{4}$  prosent ved utgangen av 1995, mens den tilsvarende ECU-renten var om lag 5 prosent, mot hhv. 5 og  $6\frac{1}{4}$  prosent ved inngangen til året.

De *langsiktige rentene* har også falt betydelig gjennom 1995. I Nord-Amerika og i de fleste landene i Vest-Europa falt renten på 5-årige statsobligasjoner med  $2\frac{1}{2}$  prosentpoeng. Nedgangen kan tilskrives lavere anslag for økonomisk vekst og dermed mindre fare for tiltakende inflasjon. I tillegg kommer positive virkninger på de lange rentene av budsjettkonsolideringen.

## 6.2 NORSK ØKONOMI

- *Etter to år med sterk produksjonsoppgang, og kraftig økning i sysselsettingen ligger det an til noe lavere BNP-vekst i 1996. Fallet i arbeidsledigheten ser ut til å fortsette.*

Flere år med moderat produksjonsvekst i Norge ble i annet halvår 1993 avløst av et klart oppsving. Det markerte rentefallet i Norge og i de fleste andre europeiske OECD-land gjennom 1993 og et stykke ut i 1994 bidro raskt til et oppsving i etterspørselen fra husholdningene og en klar vekst i eksportmarkedene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte *bruttonasjonalproduktet i fastlands-Norge* med 4,8 prosent i 1994, mens Statistisk sentralbyrås anslag for 1995 ligger på noe under 4 prosent. Markert økning av petroleumsproduksjonen bidrar til at BNP totalt er anslått til å stige med 4,2 prosent i 1995.

I årene før oppsvinget i 1993 var vekst i etterspørselen fra offentlig sektor og fra petroleumsvirksomheten viktige drivkrefter i norsk økonomi. Vekstimpulsen fra disse områdene ble imidlertid gradvis redusert om lag samtidig med at utviklingen i *husholdningenes etterspørsel* og *tradisjonell eksport* utløste konjunkturoppganger.

gen. I 1995 avtok også disse vekstimpulsene, mens impulsene fra næringslivsinvesteringene i fastlands-Norge økte ytterligere.

I tråd med kravene til en aktiv stabiliseringspolitikk ble oppgangen i norsk økonomi fra 1993 møtt av en forholdsvis stram *finanspolitikk*, i hovedsak gjennom en lav utgiftsvekst. Målt ved en olje-, rente- og aktivitetskorrigeret indikator for budsjettbalansen i staten, tilsvarte innstrammingen om lag 1 ½ prosent av BNP i fastlands-Norge i 1994 og 1 prosent i 1995. Innstrammingspolitikken er i hovedsak videreført i det vedtatte budsjettoplegget for 1996. Målt ved den korrigerede budsjettindikatoren kan innstramming i år anslås til om lag ½ prosent av fastlands-Norges BNP.

Fra 1986 har den norske *pengepolitikken* vært rettet inn mot å holde en stabil valutakurs, de siste 5 årene overfor europeiske valutaer. Dersom denne målsettingen skal oppfylles, må tilbud og etterspørsel etter valuta samlet sett være i balanse ved det ønskede kursnivået. Dette kan myndighetene oppnå ved en kombinasjon av intervensjoner i valutamarkedet og tilpasning av det innenlandske rentenivået. Norske kroner styrket seg mot EUs valutaenhet ECU gjennom 4. kvartal 1994 og 1. kvartal 1995 samtidig som Norges Bank kjøpte valuta. Gjennom resten av 1995 holdt kursen seg relativt stabil, men Norges Bank var i denne perioden netto kjøper av norske kroner. På årsbasis appresierte norske kroner i 1995 med om lag 1 prosent mot ECU (etter en svekkelse på 0,8 prosent året før) og med 2,3 prosent mot et veid gjennomsnitt av valutaene til våre viktigste handelspartnere. Dette virket begrensende på etterspørselen fra utlandet. Fallet i rentene og lavere importprisvekst har imidlertid bidratt i motsatt retning, slik at det er vanskelig å anslå pengepolitikken samlede bidrag. 3 måneders eurokronerenten gikk moderat ned fra 5,7 prosent i 1994 til 5,4 prosent i 1995. I siste uke av desember var denne rentestørrelsen nede i 5,2 prosent. Mens 3 måneders eurokronerenten lå lavere enn den tilsvarende ECU-renten fram til og med november, lå den marginalt høyere i desember. Statistisk sentralbyrå forventer en ytterligere svakt fallende tendens i norske pengemarkedsrenter i 1996.

Prognosene fra Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og Finansdepartementet gitt i desember 1995 er med noen få unntak samstemte i sitt syn på *utsiktene for 1996*. Det er generelt ikke utsikter til spesielt sterke vekstimpulser fra noe etterspørselsområde i 1996 og fastlands-Norges BNP er anslått å øke med rundt 2,5 prosent. Som følge av sterk oppgang i utvinningen av olje og gass ligger det an til en noe sterkere vekst i BNP i alt. Veksten i husholdningssektorens konsum, som gikk markert ned fra toppåret 1994 til 1995, er i 1996 ventet å gå ytterligere noe ned i forhold til året før. Dette innebærer en uendret eller svakt avtakende sparerate.

Veksten i *fastlands-Norges investeringer* er anslått til å gå ned fra om lag 14 prosent i 1995 til om lag 7 prosent i 1996. Det har vært en nedgang i petroleumsinvesteringene i 1995. For 1996 er prognosene noe sprikende: Statistisk sentralbyrå venter en volumøkning i petroleumsinvesteringene om lag på linje med de øvrige investeringene i Norge, mens Finansdepartementet og Norges Bank venter en nedgang på 9 prosent. Forskjellen kan delvis føres tilbake til ulike antagelser om når investeringene på felt som ennå ikke er vedtatt utbygd vil bli igangsatt. Utslagene i årsvekstratene av denne ulikheten i periodisering forsterkes av at Statistisk sentralbyrå har et klart lavere anslag for investeringsnivået i 1995, enn de to andre institusjonene.

Utviklingen i norsk *tradisjonell eksport* ligger normalt i forkant av den internasjonale konjunkturutviklingen. Dette er litt av bakgrunnen for den meget sterke eksportveksten og for økningen i eksportmarksandelene i annet halvår av 1993 og gjennom 1994. Dette mønsteret bidrar også til å forklare at veksten i tradisjonell vareeksport i 1995 – anslått til 4-5 prosent – ser ut til å ligge noe under markedsvek-

sten, definert som et veid gjennomsnitt av importveksten hos Norges handelspartnere. For 1996 anslår Statistisk sentralbyrå at veksten i tradisjonell vareeksport blir klart lavere enn markedsveksten, mens Norges Bank og Finansdepartementet venter om lag uendrede eksportmarkedsandeler.

Den markerte produksjonsveksten i fastlands-Norge har bidratt til at *sysselsettingen* målt som årsgjennomsnitt økte med om lag 50 000 personer i 1995 og 30 000 personer i 1994, etter markert nedgang gjennom perioden 1988-92 og stillstand i 1993. For 1996 har Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og Finansdepartementet anslått at sysselsettingen vil stige med om lag 30 000.

Den demografiske utviklingen tilsier en årlig økning i *arbeidstilbudet* på 10 000-15 000 personer, forutsatt uendrede yrkesfrekvenser etter utdanning, kjønn og alder. Nedgangen i yrkesfrekvensene gjennom perioden 1988 til 1993 har nå gjennomgående snudd til økning, slik at arbeidstilbudet økte med om lag 20 000 i 1994 og 40 000 i 1995. For mange grupper ligger yrkesfrekvensene likevel fortsatt lavere enn toppnivåene i andre halvdel av 1980-tallet.

*Arbeidsledighetsraten* målt ved arbeidskraftundersøkelsen (AKU) har falt fra 6,0 prosent av arbeidsstyrken i 1993 til 5,4 prosent i 1994 og videre til knappe 5 prosent i 1995. Som andel av arbeidsstyrken har tallet på ledige registrert ved arbeidskontorene i de to siste årene vært et par tiendedeler lavere enn dette, mens nedgangen fra år til år har vært om lag den samme. Antall personer på arbeidsmarkedstiltak økte svakt fra 1993 til 1994, men ble redusert med om lag 10 000 fra 1994 til 1995. Nedgangen i arbeidsledigheten målt som summen av registrerte ledige og personer på tiltak var derfor kraftigere i 1995 enn i 1994 og nedgangen i 1995 var sterkere enn nedgangen i arbeidsledigheten målt ved AKU. I følge prognosene til Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og Finansdepartementet reduseres arbeidsledigheten (AKU) med noe under 10 000 personer fra 1995 til 1996, som tilsvarer en nedgang i ledighetsraten på knappe 0,5 prosentpoeng.

Bytteforholdet er antatt å utvikle seg i ugunstig retning fra 1995 til 1996. En noe sterkere volumøkning i total eksport enn import bidrar ifølge prognosene til at *driftsbalansen* likevel bedres ytterligere fra et overskudd på vel 30 milliarder kroner i 1995 til 40-50 milliarder kroner i 1996.

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser anslått av Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og Norges Bank. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1994	1995	1996		
	Regnskap	SSB <sup>1)</sup>	SSB <sup>1)</sup>	FIN <sup>2)</sup>	NB <sup>3)</sup>
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	4,6	3,1	2,3	3,0	2 ¾
Konsum i offentlig forvaltning	1,1	0,6	1,5	1,3	1 ¼
Bruttoinvesteringer i alt, fast kapital	5,5	5,0	6,4	2,3	3 ½
- fastlands-Norge	12,0	13,7	6,8	6,3	8
- Oljeutvinning og rørtransport	7,6	-12,3	6,5	-9,0	-9
Eksport	8,5	5,0	6,7	8,8	7 ¾
- tradisjonelle varer	13,3	4,4	1,2	5,0	4 ¼
Import	6,6	4,5	4,0	4,1	4

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser anslått av Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og Norges Bank. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1994	1995	1996		
	Regnskap	SSB <sup>1)</sup>	SSB <sup>1)</sup>	FIN <sup>2)</sup>	NB <sup>3)</sup>
- tradisjonelle varer	15,0	7,6	3,8	4,7	4 ¾
Bruttonasjonalprodukt	5,7	4,2	3,8	4,3	4
- fastlands-Norge	4,8	3,9	2,3	2,7	2 ¾
Sysselsatte personer	1,5	2,2	1,5	1 ½	1 ½
Arbeidsledighetsrate (nivå)	5,4	4,9	4,5	4 ½	4 ½
Årslønnsvekst	3,0	3,1	3,1	3	3 ¾
Konsumprisindeksen	1,4	2,5	1,8	2	2
Driftsbalansen, milliarder kroner	21,1	32,2	38,8	48,0	44
<i>MEMO:</i>					
Gjennomsnittlig lånerente <sup>4)</sup> (nivå)	8,4	7,8	7,4	..	..
Råoljepris i kroner (nivå)	112	108	106	105	105
Importveid kronekurs <sup>5)</sup>	1,3	-2,5	0,4	..	0,0

1)Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 9/1995.

2)FIN: Anslag ifølge Finansdepartementet, Salderingsproposisjonen 1996.

3)NB: Anslag ifølge Penger og kreditt 1995/4.

4)Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

5)Positivt fortegn innebærer depresiering av norske kroner.

### 6.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1996

Utvalget har som i tidligere år vurdert prisutviklingen i inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre, og basert på usikre forutsetninger. I vedlegg 1 gis det en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale som utarbeides av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 1996.

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer. Dette materialet indikerer at det gjennomsnittlige prisenivået i månedene fra januar til mai i år vil være om lag 1,8 pst. høyere enn i tilsvarende periode i fjor.

I modellberegningene er det lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Videre har utvalget som en teknisk forutsetning lagt til grunn at den importveide kronekursen i desember 1995 videreføres gjennom 1996. Dette innebærer en svekkelse av kronen fra 1995 til 1996 på knapt 1 prosent målt ved den importveide kronekursen.

I avgifts- og subsidieopplegget for 1996 er mengdesatsene i hovedsak økt med 2 prosent i forhold til opplegget i 1995, med unntak av engangsavgiften for biler som er betydelig redusert. I forhold til et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg, bidrar det vedtatte opplegget for 1996 isolert sett til å redusere prisveksten i 1996 med om lag 0,4 prosentpoeng dersom reduksjonen i bilavgiftene slår fullt gjennom

i bilprisene. Det er selvsagt bare de som kjøper biler som direkte vil få nytte av denne avgiftsnedgangen.

Med bakgrunn i den varierende oljeprisen de siste månedene har utvalget foretatt en vurdering av i hvilken grad økte oljepriser fører til økte konsumpriser. Utvalget anslår at endringer i oljeprisen på 10-15 kroner pr. fat på årsbasis kan øke konsumprisindeksen med om lag 0,1 prosent.

Modellberegningen gav en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1995 til 1996 på 1,7 prosent.

Modellberegningen viser at anslaget på konsumprisveksten fra 1995 til 1996 er ganske robust ovenfor ulike forutsetninger om lønnsveksten. Imidlertid vil økt lønnsvekst i modellen øke konsumprisveksten på lengre sikt.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort regner utvalget med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på mellom  $1\frac{1}{2}$  – 2 prosent fra 1995 til 1996. kap3.3

## Vedlegg 1

### **Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten**

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 1996.

#### *Konkurransetilsynets prognose*

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden desember 1995 – mai 1996.

I prognosen er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Konkurransetilsynets egne vurderinger av prisutviklingen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse produsentene er det rimelig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes prisendringer slår gjennom i detaljleddet. I prognosen er anslag på slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av prognoseperioden. I prognosen har Konkurransetilsynet lagt til grunn at den prosentvise avansen i detaljleddet er uendret.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble innhentet i november med hovedtyngden i første halvdel av måneden. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet. Konkurransetilsynet går derfor ut fra at reduksjonen i engangsavgiften for personbiler i liten grad har vært tatt hensyn til av respondentene og har i prognosen tatt høyde for en reduksjon i engangsavgiften. Stortingets avgiftsvedtak innebærer imidlertid en noe større reduksjon i engangsavgiften enn Konkurransetilsynet har lagt til grunn.

Konkurransetilsynets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra november 1995 til mai 1996 på knapt 1,2 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 1,6 prosent. Konkurransetilsynets materiale indikerer at prisstigningen målt over 12 måneder blir  $2\frac{1}{4}$  prosent i desember 1995 for så å falle til 1,6 prosent i mars og april 1996. I mai indikerer materialet en prisvekst på 1,7 prosent. Av prognosen følger det at det gjennomsnittlige prisenivået for januar-mai i år vil være 1,8 prosent høyere enn prisenivået i tilsvarende periode i fjor. For desember 1995 ligger den registrerte prisveksten knapt 0,1 prosentpoeng under Konkurransetilsynets anslag.

I Konkurransetilsynets prognose for juni til desember 1995 ble prisveksten anslått til 1,0 prosent, mens den registrerte veksten i samme periode ble 0,2 prosent.

#### *Nærmere om modellberegningen*

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er en kvartalsmodell for norsk økonomi og er utarbeidet i Statistisk

sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader. Etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har modellen blitt tilpasset de reviderte nasjonalregnskapstallene og begrepene. For å fange opp noe av den nye informasjonen nasjonalregnskapstallene nå gir, har en justert konstantleddet i relasjonene. En har imidlertid ikke gjennomført nye, fullstendige tallfestinger av de økonomiske sammenhengene i modellen fordi de reviderte tallene dekker et for kort tidsrom. Selv om enkelte tallstørrelser er betydelig endret etter hovedrevisjonen, er det liten grunn til å anta at modellens prognoseegenskaper for konsumprisveksten er vesentlig endret.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de i denne sammenhengen viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen importpriser, avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den betydning endringene i valutakursene i 1995 kan ha for importprisene i 1996, og til at importprisene de siste årene har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på noen varer fra primærnæringene.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS, er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner slik de fremkom i nasjonalregnskapet (før hovedrevisjonen). I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, lønnskostnadssatser og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med

importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

#### *Forutsetninger for prisanslagene*

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell I.1.

Utvalget har fått gjennomført modellberegninger der en har benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling) sammen med skjønsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

I modellen nyttes begrepet lønn pr. timeverk som sammenholder utviklingen i faktiske lønnsutbetalinger med utviklingen i antall utførte timeverk, som regnes inklusive overtid og eksklusive fravær. Veksten i lønn pr. timeverk fra et år til det neste avhenger derfor ikke bare av veksten i lønnsatsene og arbeidskraftens sammensetning, men også av endringer i antall arbeidsdager for månedslønte, omfanget av overtid og betalt fravær. For timelønte vil endringer i antall arbeidsdager fra et år til det neste isolert sett ikke påvirke veksten i lønn pr. time. De fleste grupper har imidlertid avtalt kompensasjon dersom bevegelige helligdager faller på ordinære fridager. For disse gruppene kan timelønnen påvirkes av endringer i antall virkedager. Lønnsveksten målt ved årslønn vil ikke i samme grad påvirkes av endringer i antall virkedager. I 1996 er det imidlertid like mange virkedager som i 1995.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. I vedlegg VI omtales kursutviklingen for norske kroner og de enkelte kronekursbegrepene. Det er usikkert hvilket kursleie en vil få for den norske kronen i tiden framover. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at kronekursen i desember 1995 målt ved den importveide kronekursen, holder seg uendret gjennom 1996. På grunn av kursforløpet gjennom 1995 innebærer dette at kronen svekkes med knapt 1 prosent fra 1995 til 1996.

Nivået for *importprisene på tradisjonelle varer* ser nå ut til å ha vært noe høyere i 1995 enn i 1994. Dette har i første rekke sammenheng med en vekst i prisene på importerte råvarer og lite bearbejdede varer som treforedlingsprodukter, kjemiske råvarer og metaller. Også ikke-konkurrerende importvarer og importerte primærnæringsvarer som skogbruksprodukter og fiskeprodukter økte betydelig i pris. Stabilt prisnivå på importerte verkstedsprodukter veier tungt i det samlede importprisbildet, og bidro til å dempe veksten i importprisene på tradisjonelle varer. Prisnedgang på importerte jordbruksprodukter, drikkevarer og tobakk, og tekstil- og bekledningsvarer bidro i samme retning. Det er i modellberegningen forutsatt at importprisveksten fra 1995 til 1996 for tradisjonelle varer blir 1,5 prosent målt i norske kroner.

De noterte prisene på Nordsjøolje for umiddelbar levering var i gjennomsnitt om lag 17 USD eller 107-108 kroner pr. fat i 1995. De siste månedene har oljeprisen økt, og var i begynnelsen av januar i år over 120 kroner pr. fat. 15. januar i år var oljeprisen om lag 110 kroner pr. fat. I Salderingsproposisjonen ble det forutsatt en gjennomsnittlig råoljepris i 1996 på 105 kroner pr. fat, dvs. et anslag som innebærer en nedgang på 2,3 prosent i forhold til 1995. I modellberegningen med KVARTS som presenteres i denne rapporten har en lagt til grunn en gjennomsnittlig råoljepris i 1996 på 110 kr. En har imidlertid foretatt en vurdering av virkningene på konsumprisveksten av endringer i oljeprisen.



Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det har også betydning i hvilken grad markeds-situasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Hjemmeprisene på jordbruksvarene ble redusert fra 1994 til 1995. I modellberegningen må en imidlertid gjøre en forutsetning om utviklingen i en prisindeks som omfatter priser på alle varer fra primærnæringene. Som en beregningsteknisk forutsetning, er det lagt til grunn et uendret basisprinsnivå for norskproduserte primærnæringsvarer fra 1995 til 1996. Prisene ut til forbrukerne blir i tillegg påvirket av eventuelle øvrige kostnadsendringer i varehandelsleddet og avanseendringer i alle ledd.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse og utgifter knyttet til vedlikehold. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt enkelte kommunale avgifter. Husleie er den viktigste representantvaren for boligkonsum, og husleieindeksen økte vesentlig sterkere enn totalindeksen i årene fra 1988 til 1993. Siden 1993 har veksttakten i husleieindeksen vært lavere enn i totalindeksen. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiery og borettslag, samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader mv. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjon for husleie (inkl. fritidsboliger). Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 1995 til 1996 på 1,7 prosent. Fra 1994 til 1995 økte husleieindeksen (inkl. fritidsboliger) med 1,4 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget har vedtatt. I hovedsak ble satsene for særavgiftene justert opp med om lag 2 prosent. Imidlertid ble beregningsgrunnlaget for engangsavgiften på biler lagt om fra 1. januar i år, samtidig som den gjennomsnittlige engangsavgiften på personbiler ble redusert med om lag 14<sup>1</sup> prosent. Dersom avgiftsreduksjonen slår fullt ut i bilprisene, kan bilprisene i gjennomsnitt bli redusert med om lag 7 prosent. En har da forutsatt at verken importprisene eller avansen regnet i kroner endres som følge av avgiftsreduksjonen. I modellberegningen har en lagt til grunn at avgiftsreduksjonen reduserer bilprisene med om lag 5 prosent.

Avgifts- og subsidiesatsene fastsettes av Stortinget for hvert år i prosent av et verdigrunnlag (verdiavgifter) eller som et nominelt beløp pr. enhet (mengdeavgifter). Et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg innebærer at satsene for mengdeavgiftene justeres med den anslåtte prisveksten, mens satsene for verdiavgiftene holdes uendret. En slik endring av avgifts- og subsidieopplegget vil påvirke prisnivået, men kan sies å være nøytralt i forhold til prisveksten. Utvalget har fått gjennomført beregninger for å vurdere prisvirkningene i 1996 av det vedtatte avgifts- og subsidieopplegget for 1996. Beregningene indikerer at det vedtatte avgiftsopplegget bidrar til å redusere prisnivået med om lag 0,4 prosent i forhold til et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg dersom avgiftsendringene veltes fullt ut over i prisene. Dersom alle vedtatte sats i avgifts- og subsidieopplegget som gjaldt ved utgangen av 1995 ble lagt til grunn for 1996, noe som innebærer enn reell nedgang i satsene for mengdeavgiftene, vil prisnivået i 1996 bli om lag 0,2 prosent lavere enn om avgifts- og subsidieopplegget ble prisjustert.

Takster på statlig forretningsdrift med direkte betydning for konsumprisene er i hovedsak samferdselstakster inkl. porto og teletakster. Det er ikke foreslått noen

nominell endring i porto for A-post i 1996. Teletakstene blir nå fastsatt av Telenor A/S (tidligere Televerket) og er således ikke lenger regulert av statlige myndigheter. Fra 1. januar 1996 ble teletakstene redusert med i gjennomsnitt 5,7 prosent. For privatkundene ble takstreduksjonen noe mindre. Takstene knyttet til jernbane og ferger øker med henholdsvis 3 og 2<sup>1</sup> prosent i gjennomsnitt fra 1995 til 1996. Dessuten øker NRK-lisensen med om lag 1 prosent fra 1995 til 1996.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes relativt frie adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1995 til 1996. Prosentvis vekst fra året før

Varegruppe	1995	1996
Importpriser:		
Tradisjonelle varer	0,7	1,5
Ikke-konkurrerende importvarer	3,5	1,8
Primærnæringsvarer	1,3	1,8
Råvarer og lite bearbejdede varer	6,6	1,8
Andre varer	-0,9	1,5
Råolje	-2,3	2,3
Priser på primærnæringsvarer <sup>1)</sup>	-0,4	0
Elektrisitetspris <sup>2)</sup>	6,7	0,2

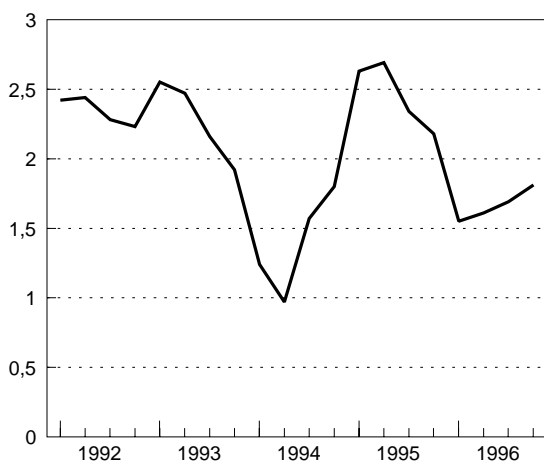
1) Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruks-, skogbruksprodukter og fisk.

2) Dette anslaget er knyttet til den prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. Dette gjelder i særlig grad dersom en skal vurdere virkningene av å endre en av forutsetningene. Det er først og fremst på noe lengre sikt at slike effekter virker inn. I vurderingen av prisutsiktene for 1996 betyr forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre.

#### Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med KVARTS gir en økning i konsumprisene på 1,7 prosent fra 1995 til 1996. Dette er en klart lavere prisvekst sammenlignet med året før og lavere enn den anslåtte utviklingen hos våre handelspartnere. Utviklingen er vist i figur I.1.



Figur 1.1 Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Nedgangen i prisveksten henger i stor grad sammen med at prisveksten i fjor ble påvirket av økningen i avgiftene fra 1. januar 1995.

Modellberegningen med KVARTS viser en stabil vekst i prisene (målt over fire kvartaler) gjennom hele 1996.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i modellberegningen ble om lag 3 prosent fra 1995 til 1996. I sektoren for varehandel, hvor prisvirkningene av lønnsveksten er størst, gav modellen en lønnsvekst fra 1995 til 1996 på linje med gjennomsnittet.

Som nevnt ovenfor tar utvalget ikke stilling til lønnsutviklingen eller lager prognoser for denne. Utvalget har derfor vurdert virkningen på prisveksten av en endring i årslønnsveksten fra 1995 til 1996 på 1 prosentpoeng.

Tabell 1.2: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1995 til 1996 og virkninger av å endre årslønnsveksten med 1 prosentpoeng<sup>1)</sup>. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Året
Vekst i konsumprisindeksen	1,6	1,6	1,7	1,8	1,7
Virkning av 1 prosentpoeng endret årslønnsvekst <sup>1)</sup>	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1

1) Det er lagt til grunn at en endring i årslønnsveksten på 1 prosentpoeng følger av endringer i tillegg fra og med 1. kvartal.

Som tabell I.2. viser gir beregningen med 1 prosentpoeng endret lønnsvekst relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1995 til 1996, og modellen viser dermed at det tar noe tid før økte kostnader veltes over i prisene. En slik nominell lønnsvekst vil isolert sett også bidra til å svekke utenriksbalansen, og dermed redusere rommet for framtidig reallønnsvekst.

I vurderingen av prisvirkningene av endret lønnsvekst har en i modellberegningene ikke endret de eksogene forutsetningene. Det er således i begrenset grad tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser, eller at hjemmeprisen på primærnæringsvarer og elektrisitet vil kunne øke, dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene, ville virkningen på prisveksten av endret lønnsvekst vært større. Prisvirkningen av endringen i lønnsveksten som er angitt ovenfor kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen. Modellens lønnsrelasjoner indikerer også at en økt lønnsvekst ett år innebærer lavere lønnsvekst senere år sammenliknet med referansebanen. På lang sikt vil derfor ikke reallønnsnivået endres vesentlig.

Modellresultatene over er betinget av forutsetningene som er lagt til grunn i beregningene, bl.a. med hensyn til råoljeprisen. Det har vært store svingninger i oljeprisen de siste månedene, og det er stor usikkerhet om prisutviklingen gjennom 1996. I januarrapporten for 1991 (NOU 1991:22) gjennomførte utvalget en beregning med sikte på å belyse virkningene på konsumprisene av høyere oljepriser. Basert på denne beregningen vil konsumprisene øke med om lag 0,1 prosent dersom oljeprisen i første halvår i år blir liggende 20 kroner over det nivået på 110 kroner pr. fat som er lagt til grunn i denne rapporten. Det er forutsatt at høyere oljepriser ikke får konsekvenser for lønnsutviklingen.

## Vedlegg 2

# Lønnsoppgjørene i 1994 og 1995

## 1 LØNNSOPPGJØRENE I 1994

I 1994 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste avtaleområder. For første gang siden 1986 ble hovedrevisjonen i LO/NHO-området gjennomført ved forbundsvisе forhandlinger. I privat sektor for øvrig foregår oppgjørene hvert år bransjevist/forbundsvist. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger.

### *Opgjørene i privat sektor*

#### *LO/NHO-området*

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 17. januar. Hovedpunktene i vedtaket var:

- øking av kjøpekraften for de lavere og midlere inntekter.
- videreføre, eventuelt videreutvikle garantiordningene.
- varig statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon for 64-åringene.
- lokale forhandlinger gjennomføres etter de bestemmelser og kriterier som er fastlagt i de enkelte avtaler.
- oppgjøret gjennomføres ved forbundsvisе forhandlinger.

I NHOs hovedstyremøte 9. februar ble følgende hovedprinsipper lagt til grunn for oppgjøret:

- gjennom tariffoppgjørene legges forholdene til rette for lokal, bedriftsvis lønnsfastsettelse basert på bedriftenes økonomiske situasjon.
- det er særlig nødvendig å få utvidede og mer fleksible driftstider, fjerne lønnsbindende bestemmelser og utvikle tidsmessige lønssystemer.
- permanent statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon også for 64-åringene.
- på bakgrunn av gjennomføringen av Reform 94 er det nødvendig at nye betalingsregler fastsettes gjennom årets oppgjør for lærlingene og at de får en betaling tilpasset den nye situasjonen.

De forbundsvisе oppgjørene i LO/NHO-området ble innledet 14. mars mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) om verkstedsoverenskomsten. På endel andre områder ble det også startet forhandlinger umiddelbart etter at forhandlingene om verkstedsoverenskomsten var startet. Dette gjaldt bl.a. hotell- og restaurant, kontor- og lageransatte, transport, tekstil og bekledning. Et viktig punkt tidlig i forhandlingene mellom Fellesforbundet og TBL var statlig medfinansiering av avtalefestet pensjon (AFP) for 64-åringene. Partene tok opp dette spørsmålet i brev av 18. mars til Statsministeren.

Den 22. mars var det et møte mellom Fellesforbundet/TBL og Statsministeren om AFP. Den 24. mars gikk det et brev til partene fra Statsministeren. I dette brevet heter det bl.a:

«Regjeringen er innstilt på å foreslå at staten medfinansierer 40 pst av løpende AFP-pensjoner for 64-årige arbeidstakere i privat sektor, dvs at sta-

tens bidrag blir det samme som for 65- og 66-åringer. Forutsetningen for en slik medfinansiering er at oppgjøret legger til rette for fortsatt lav kostnadsvekst og bedring av konkurransevnen, og dermed styrker grunnlaget for økt sysselsetting. Det er ikke aktuelt for Regjeringen i framtiden å medfinansiere ytterligere nedsettelse av aldersgrensen i AFP, dersom partene avtaler dette, eller å foreslå ytterligere endringer i skattereglene i en slik sammenheng.»

Stortinget gjorde nødvendig vedtak om statlig medfinansiering 17. juni.

Etter at spørsmålet om statlig medfinansiering av 64-åringer innenfor AFP-ordningen i privat sektor var avklart, fortsatte forhandlingene mellom Fellesforbundet og TBL. Den 25. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Samme dag ble det også brudd i forhandlingene i hotell- og restaurantnæringen og for kontor- og lageransatte. Den 11. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning mellom Fellesforbundet og TBL som ble anbefalt av partene. Meklingsforslaget ble godkjent ved uravstemming 6. mai.

Det ble enighet om følgende tillegg/endringer:

- et generelt tillegg på kr 1,- pr time fra 1. april.
- øking i overtidssatsen (fra 40 til 50 prosent) for de to første timene.
- skifttillegg økes med gjennomsnittlig 5,1 prosent.

Videre ble partene enige om å nedsette et utvalg til å drøfte spørsmål vedrørende arbeidstid, overtid, skift og midlertidige ansettelser. Det ble ingen endringer i lavlønnsgarantiordningen. Det ble heller ingen endringer i reglene for de lokale forhandlingene. De skal fortsatt skje ut fra den økonomiske situasjon i den enkelte bedrift og følge de retningslinjene LO og NHO tidligere har blitt enige om.

Resultatet av oppgjøret for verkstedsoverenskomsten trakk opp et hovedmønster som i store trekk også ble resultatet i forhandlingene for de andre overenskomstene innen LO/NHO-området. Enkelte områder skilte seg ut. Dette gjaldt bl.a. sjømenn i innenriksfart hvor lavlønnsgarantiordningen for fergetrafikken ble opphevet mot å innføre skifttillegg på kvelds- og nattferger og å gi kr 1,50 pr time i lønnsøking på hurtigrutene. For aviser ble det gitt 4 ekstra feriedager for ansatte med mer enn 10 års ansettelse istedenfor et generelt tillegg. For bussjåfører i rutebilselskaper (både LO- og YS-organiserte) ble det sammen med visse endringer i avtaleverket gitt kr 2,50 pr. time i Oslo og kr 2,75 utenfor Oslo.

For mange overenskomster ble det brudd i forhandlingene og de gikk til mekling. Likevel ble det ingen omfattende konflikter. Norsk Transportarbeiderforbund tok ut om lag 1000 godsspeditører i en streik som varte i 14 dager. Ved tobakksfabrikkene var det en 6 dagers lang streik.

#### *Privat sektor utenom LO/NHO*

I *varehandelen* ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et tillegg fra 1. april på kr 230,- pr måned eller kr 1,42 pr time. Det ble gjort visse endringer i tilleggene for ubekvem arbeidstid og i tidspunktene for når disse tilleggene trer i kraft. I kooperasjonen ble forslaget til tariffavtale forkastet ved uravstemming. Oppgjøret gikk til mekling. Den 17. juni anbefalte partene et forslag til avtale.

I *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til en avtale som ga et generelt tillegg fra 1. mai på kr 2100,- pr år opp til lønnstrinn 23 (om lag kr 216 000) og 1 prosent på de øvrige trinn.

I *forsikringsvirksomheten* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 1,25 prosent.

På de *faste installasjonene i Nordsjøen* gikk oppgjøret mellom Oljeindustriens Landsforening og Oljearbeidernes Fellessammenslutning (OFS) og Norsk Arbeidslederforbund til tvungen lønnsnemnd. Dette oppgjøret omfattet operatørselskaper, oljeboringsbedrifter og forpleiningselskaper. Rikslønnsnemnda avga kjennelse 16. oktober 1994. Kjennelsen innebar bl.a et generelt tillegg på kr 3 850 pr. år. Dette er på linje med det andre grupper fikk i generelt tillegg i 1994.

#### *Oppgjørene i offentlig sektor*

I *staten* ble det den 30. april enighet mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på alle trinn på hovedlønnstabellen på kr 2100 pr år.
- med virkning fra 1. september skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,35 prosent.
- med virkning fra 1. juli gjøres det endringer i lønnsrammesystemets oppbygging, beregnet til 0,2 prosent pr dato.

Videre ble det avsatt 30 mill kroner til kompetanseutvikling. Leseplikten for lærere over 60 år ble redusert.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene ved uravstemming 10. juni

I oppgjøret mellom *staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag* ble det ikke oppnådd enighet verken gjennom forhandlinger eller gjennom mekling. Da politiet ikke hadde streikerett, ble oppgjøret brakt inn for Rikslønnsnemnda i medhold av lov av 18. juni 1958 om offentlige tjenestemenn. Rikslønnsnemnda avga kjennelse 3. januar 1995. Det ble bl.a gitt et generelt tillegg på kr 2 100 pr. år.

I *kommunene* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på kr 2100 pr år. Med virkning fra 1. oktober skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 prosent pr dato.

Ved uravstemmingen 10. juni ble avtalen forkastet av de 5 AF-forbundene Norsk Sykepleierforbund, Norske Fysioterapeuters Forbund, Norsk Ergoterapeutforbund, Norsk Radiografforbund og Norsk Bioingeniørforbund. Mekling førte heller ikke fram og 28. juni ble det iverksatt streik. Etter 3 dager fremmet Regjeringen forslag om tvungen lønnsnemnd. Kjennelsen som ble avgitt 25. oktober 1994 ga samme tillegg for disse gruppene som andre kommuneansatte, men med virkning fra 1. juli 1994. Fellesbestemmelsene ble imidlertid endret, slik at gravide arbeidstakere som etter lov eller forskrift må slutte pga. arbeidsmiljøet, får en utvidet rett til lønn som svarer til perioden fra fratredelsen til fødselen. Tilsvarende rett ble gitt gravide arbeidstakere som kan omplasseres.

Dette medførte nye forhandlinger for de andre gruppene i kommunesektoren som hadde reforhandlingsklausuler (LO-K og YS-K). I disse forhandlingene ble det oppnådd enighet om tilsvarende endring av fellesbestemmelsene som sykepleierne og de andre gruppene fikk i Rikslønnsnemnda. I tillegg ble det enighet om at deltidsansatte skulle gis muligheter til å øke sin stillingsstørrelse inntil hel stilling når det arbeidsmessig lå til rette for det. AF-K deltok ikke i reforhandlingene, men sluttet seg senere til den forhandlingsprotokollen det ble enighet om.

## **2 LØNNSOPPGJØRENE I 1995**

På de fleste tariffområder ble det i 1994 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1995.

*Oppgjørene i privat sektor**LO/NHO-området*

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 14. februar 1995. Hovedpunktene i vedtaket var kjøpekraftsforbedring for lavere og midlere inntekter og en prioritering av lønnsutjevningen mellom kvinner og menn. Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a følgende prinsipper til grunn for lønnsoppgjøret:

- lønnsveksten må tilpasses den enkelte bedrifts økonomiske og konkurransemessige forutsetninger.
- bedriftene må gis rom for å bygge opp økonomisk motstandsevne mot framtidige konjunktursvingninger og endringer i den internasjonale og nasjonale konkurransesituasjonen.
- den bedriftsvise lønnsutviklingen må være tilpasset målet for den totale lønnsutvikling i Norge.
- små grupper med sterk markedsposisjon må ikke gis anledning til å misbruke dette utgangspunktet til å presse fram lønnstillegg som bidrar til å undergrave ansvarligheten i norsk arbeidsliv.
- lederes og høyere funksjonærers inntektsutvikling må avpasses lønnsutviklingen for bedriftens øvrige ansatte.

Forhandlingene mellom LO og NHO startet 8. mars. Den 15. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene. Det ble enighet om følgende tillegg fra 1. april:

- et generelt tillegg på kr. 0,80 pr time til alle.
- i minstelønnsområder gis det ytterligere et tillegg på kr 0,80 pr time for voksne arbeidere med en timelønn under kr. 85,38, dvs. totalt kr 1,60 pr time. Ytterligere kr 0,50 gis til voksne arbeidere med en timelønn under kr 75,90, dvs totalt kr 2,10 pr time.
- i nærmere spesifiserte normallønsoverenskomster gis voksne arbeidere kr 0,85 pr time utover det generelle tillegg, dvs kr 1,65 pr time. Disse overenskomstene har i hovedsak et lønnsnivå som ligger under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

De sentrale tilleggene slo gjennomsnittlig ut med kr 1,13 pr time eller 1,1 prosent pr 1. april.

På vanlig måte ble det gitt garantitillegg fra 1. oktober 1995.

Oppgjøret mellom LO og NHO fikk en lavlønsprofil som særlig tok sikte på større grad av likelønn mellom kvinner og menn. Hoveddelen av lavlønnstilleggene ble gitt på individuelt grunnlag avhengig av den enkelte ansattes lønn noe som ble antatt å øke treffsikkerheten. Mange kvinner arbeider i stillinger og bransjer med et relativt lavt lønnsnivå.

*Privat sektor utenom LO/NHO*

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april ble det oppnådd enighet om en avtale som ga de samme sentrale lønnstilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I varehandel ble Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringenes Hovedorganisasjon (HSH) den 5. april enige om en avtale etter samme mønster som avtalen mellom LO og NHO. Avtalen ga et gjennomsnittlig lønnstillegg på kr 1,32



pr time fra 1. april. Avtalen omfatter direkte om lag 11 000 medlemmer i HK, men blir retningsgivende for langt flere ansatte i varehandelen.

I *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 1,2 prosent. Ansatte med en årslønn under kr 201 000 fikk ytterligere kr 1 000 pr år. Gjennomsnittlig betydde oppgjøret et tillegg på 1,32 prosent fra 1. mai.

I *forretnings- og sparebanker* ble det den 5. mai brudd i forhandlingene mellom Bankenes Arbeidsgiverforening og Finansforbundet. Den 12. juni ble det etter mekling enighet om et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 1,4 prosent fra 1. mai. Videre ble det fra 1. mai gitt et lavlønnstillegg i lønnstrinnene 8 (ca kr 127 00 pr år før regulering) til og med 22 (ca kr 210 700 pr år før regulering). Tillegget innebar kr 1 500 pr år på lønnstrinn 8 og deretter en reduksjon av tillegget med kr 100 pr lønnstrinn. Gjennomsnittlig betydde oppgjøret et tillegg på 1,51 prosent fra 1. mai.

#### *Oppgjørene i offentlig sektor*

I *staten* ble det 29. april enighet mellom Administrasjonsdepartementet og Statstjenestemannskartellet, YS-Seksjon stat og Norsk Lærerlag om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på alle trinn på hovedlønnstabellen på kr 3 600 pr år.
- det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent pr 1. juli.
- det føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,35 prosent av lønnsmassen pr 1. september. Av dette utgjør 0,05 prosent lønnsmidler som blir ledige pga. lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere.

Det var enighet om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa både pr 1. juli og pr 1. september.

Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) og samarbeidsorganisasjonen av Norsk Politiforbund og Lensmannsetatens Landslag (SPL) brøt forhandlingene og oppgjøret for disse to gruppene gikk til mekling. Meklingen ble avsluttet 30. april uten resultat.

I *kommunene* ble det den 29. april enighet mellom KS og LO-K og YS-K om følgende:

- fra 1. april gis det et generelt tillegg på kr 3 600 pr år.
- arbeidstakere som avlønnes i stillingskoder hvor kvinneandelen er 75 prosent eller høyere, gis ytterligere et tillegg på kr 2 200 pr år, også dette fra 1. mai.

AF og førskolelærerne i Norsk Lærerlag brøt forhandlingene og oppgjøret for disse gikk til mekling. Meklingen ble avsluttet 30. april uten resultat.

#### *Streik og lønnsnemnd*

Etter at meklingen for AF både i staten og kommunene, SPL og førskolelærerne ble avsluttet uten resultat 30. mai, tok disse ut grupper av sine medlemmer i streik fra 31. mai. Konflikten ble gradvis trappet opp i de neste dagene ved at organisasjonene tok ut stadig flere medlemmer i streik.

Regjeringen vedtok natt til 3. juni å foreslå tvungen lønnsnemnd i oppgjøret for politi- og lensmannsbetjenter. Den 6. juni besluttet Regjeringen også å foreslå tvungen lønnsnemnd for AF både i staten og kommunene. Streikene ble avsluttet umiddelbart etter at det var gitt melding om Regjeringens beslutninger.

Den 6. oktober 1995 avga Rikslønnsnemnda kjennelse i tvistene mellom AF og staten og mellom AF og Kommunenes Sentralforbund. Kjennelsene innebar at AFs medlemmer i staten og kommunene fikk de samme tillegg som de øvrige ansatte.

Imidlertid ble det generelle tillegget som de andre gruppene i staten og kommunene fikk fra 1. mai, først gitt fra 7. juni. AF-medlemmer i staten som ikke kan tas ut i arbeidskamp, fikk likevel tillegget fra 1. mai.

Den 15. desember avga Rikslønnsnemnda kjennelse i tvisten mellom SPL og staten. Rikslønnsnemnda ga SPL de samme tillegg som de øvrige organisasjoner oppnådde gjennom forhandlinger med staten. Imidlertid ble det generelle tillegget som de andre gruppene i staten fikk fra 1. mai, først gitt fra 3. juni. SPL-medlemmer som ikke kan tas ut i arbeidskamp, fikk likevel tillegget fra 1. mai.

Mellom førskolelærerne i Norsk Lærerlag og KS ble konflikten løst gjennom ny mekling. Den 20. juni ble det enighet om de samme tilleggene som var gitt til de andre gruppene i kommunesektoren, og streiken ble avsluttet.

### Vedlegg 3

## Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

### *Årslønn*

Årslønn defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

### *Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet*

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sykdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

### *Overheng*

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

### *Avtalefestet normalarbeidstid*

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

### *Tariffmessig lønnsøking*

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvisse forhandlinger mellom arbeidstakernes- og arbeidsgivernes orga-

nisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg (LO/NHO- området), tillegg på minstelønnsatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

### *Lønnsglidning*

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

### *Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området*

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid pga skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

## Vedlegg 4

### **Nærmere om beregningen av industriens produktivitet og kostnadmessige konkurranseevne**

Som påpekt i "*Utviklingen i norsk industris konkurranseevne*" i kapittel 5, kan et lands konkurranseevne defineres som *evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling*. Dette behøver ikke innebære at konkurranseevnen for bedriftene i fastlands-Norge hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen overfor utlandet sikres med en mindre konkurranseutsatt sektor. I en slik situasjon er en midlertidig svakere konkurranseevne for konkurranseutsatt sektor i samsvar med at konkurranseutsatt sektor kan nedbygges i størrelse.

Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan svekke konkurranseevnen. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den ønskede størrelsen på konkurranseutsatt sektor, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes med nye bedrifter og arbeidsplasser. For at dette skal kunne skje, må de bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som konkurranseutsatt sektor hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i den konkurranseutsatte sektoren i Norge gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å kunne opprettholde en tilstrekkelig stor konkurranseutsatt sektor i Norge.

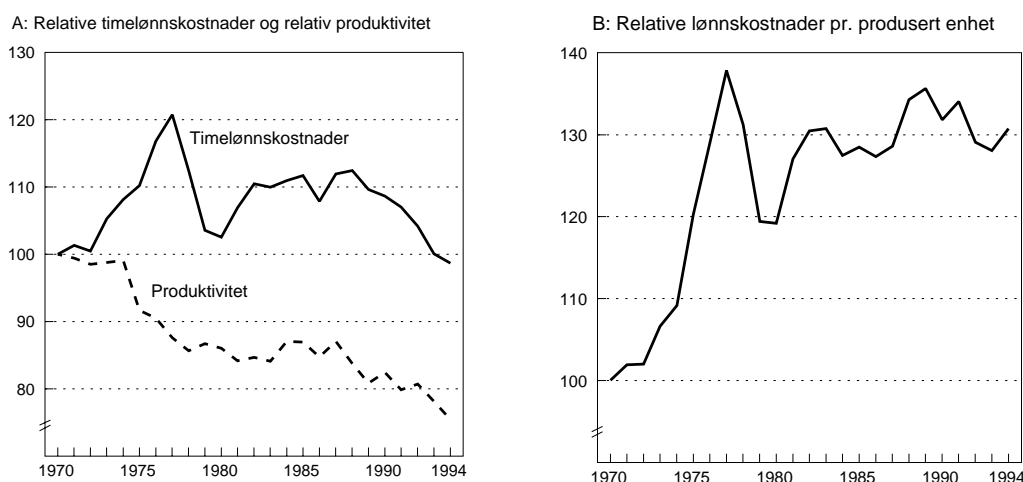
Dersom konkurranseutsatt sektor i Norge har svakere konkurranseevne enn hos handelspartnerne, slik at sektoren nedbygges, vil det være økonomiske mekanismer som senere kan reversere denne utviklingen. Dersom ikke skjermet sektor kan ta imot ledig arbeidskraft gir dette høyere arbeidsledighet, og dette fører til lavere lønnsvekst, noe som bedrer konkurranseevnen. Underskudd på driftsbalansen kan føre til lavere reallønn via depresiering/devaluering av landets valuta, noe som også vil bedre konkurranseevnen. Begge disse mekanismene kan være nødvendige for å forhindre alvorlige gjeldsproblemer overfor utlandet. Men det beste er å forhindre at konkurranseevnen svekkes i utgangspunktet, og dermed forhindre store omstillingsproblemer i form av høy arbeidsledighet og lavere levestandard.

God konkurranseevne innebærer at prisene på innsatsfaktorene står i forhold til produktiviteten målt i vid forstand, dvs. alt fra evnen til å markedsføre produkter, til organiseringen av arbeidet og hvordan den fysiske produksjonen finner sted. Dersom en konkurranseutsatt næring i et land gjennomgående er mer produktiv enn hos handelspartnerne, kan kostnadsnivået også være tilsvarende høyere enn hos handelspartnerne, uten at konkurranseevnen blir for dårlig. Dersom produktiviteten gjennomgående er høyere i et land enn hos handelspartnerne, vil den materielle levestandarden i landet være høyere enn hos handelspartnerne. Omvendt vil lavere produktivitet i et land enn hos handelspartnerne kreve lavere kostnadsnivå for at konkurranseevnen skal bli tilstrekkelig god. I resten av dette vedlegget har en valgt å konsentrere omtalen til industrisektoren.

### Om tolkning av tall for relative lønnskostnader pr. produsert enhet

Lønnskostnadene er den viktigste kostnadskomponenten i norsk industri. For å måle konkurranseevnen i norsk industri, er det derfor viktig å sammenligne lønnskostnadene. Det er imidlertid svært vanskelig å framskaffe internasjonale sammenliknbare nivå-tall for lønnskostnader. Beregningsutvalget har derfor tradisjonelt lagt vekt på *endringer* i relative lønnskostnader for derigjennom å anslå endringen i konkurranseevnen.

En annen viktig faktor bak utviklingen i industriens konkurranseevne er utviklingen i arbeidskraftproduktiviteten. Som det framgår av figur IV.1A, har time-lønnskostnadene for norsk industri utviklet seg om lag på linje med våre handelspartnere når vi måler i felles valuta og ser perioden fra 1970 og fram til 1995 under ett. Den beregnede timverksproduktiviteten har imidlertid systematisk vært svakere i Norge enn hos våre handelspartnere, og siden 1970 har svekkelsen av relativ produktivitet vært nesten 25 prosent.



Figur 4.1 Utviklingen i lønnskostnader for norsk industri. Indeks 1970=100

Kilde: IMF, OECD og Statistisk sentralbyrå

At norsk industri over en så lang periode skal ha hatt så mye svakere produktivitet utvikling enn våre handelspartnere som figur IV.1 viser, kan synes noe urimelig. I det følgende skal vi se på tre mulige årsaker til denne markerte forskjellen i produktivetsvekst slik den nå måles:

- forskjeller i målemetoder i nasjonalregnskapene mellom land,
- forskjeller som skyldes at landene produserer forskjellige produkter som har ulikt potensiale for produktivetsvekst,
- ulik produktivetsutvikling for samme typen produkter.

Ofte er utviklingen i lønnskostnadene og produktiviteten i Norge sammenliknet med handelspartnerne blitt stilt sammen i et mål for relative lønnskostnader pr. produsert enhet (RLPE). RLPE-tallene er blant annet mye brukt i internasjonale sammenhenger. Eventuelle måleproblemer knyttet til produktivitetstallene vil imidlertid slå direkte ut også i RLPE-tallene.

En sammenligning av produktivitet utviklingen i industrien for ulike land er metodemessig meget vanskelig av flere årsaker. *Måling av produktivitetveksten* tar utgangspunkt i verdiskapingen i industrien, målt ved industriens bruttoprodukt i faste priser. Bruttoproductet fremkommer ved å trekke kostnadene ved produktinnsats fra produksjonsverdien i industrien, jf. boks IV.1. Dette gjenspeiles i RLPE-tallene i figur IV.1B.

#### Boks 4.1 Enkelte nasjonalregnskapsbegreper

*Produksjonen* er verdien av de varer og tjenester som produseres i en bedrift, næring eller sektor i løpet av regnskapsperioden, f.eks. et år. Produksjonen verdsettes ekskl. moms ut fra bedriftene og ekskl. nettoprodukt skatter ellers, slik at verdien av produksjonen verdsettes til basispriser.

*Produktinnsats* er de råvarer, vedlikeholdsutgifter som medgår i produksjonsprosessen i løpet av perioden. samt bruk av tjenester og andre løpende utgifter tilknyttet produksjonen. Produktinnsatsen verdsettes til den prisen bedriftene må betale, dvs. kjøperpriser ekskl. refunderbar moms.

*Bruttoproductet* er et mål på den verdiskapingen som skjer i en næring eller sektor. Bruttoproductet er lik produksjonen fratrukket produktinnsatsen. Dette gjelder både i løpende og faste priser. Bruttoproductet i løpende priser har en enkel tolkning – det svarer til verdiskapingen i næringen eller sektoren. Ved å beregne bruttoproduktet i faste priser er hensikten å korrigere for prisveksten. Metodisk er imidlertid dette komplisert. Bruttoproductet i faste priser framkommer ved først å deflatere produksjonen og produktinnsatsen hver for seg og deretter ta differansen. Eventuelle feil i deflateringen av produksjonen og produktinnsatsen vil dermed slå direkte ut i feil i bruttoproduktet i faste priser. I industrien er gjerne produktinnsatsen opp mot to tredeler av produksjonen. Relativt små endringer i produktinnsatsandelen og prisvridninger mellom produksjon og produktinnsats vil derfor gi store utslag i volumveksten i bruttoproduktet.

*Arbeidskraftsproduktiviteten* måles som regel som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk – dvs. at dette forholdstallet gir uttrykk for hvor stor verdiskaping en får ut av hver time arbeidsinnsats. Et problem med dette målet er at arbeidskraftproduktiviteten vil være sterkt avhengig av både hvor mye realkapital som brukes i produksjonen og eventuelle endringer i andelen som produktinnsatsen utgjør av produksjonen.

Et alternativt mål på arbeidskraftproduktiviteten kunne vært å dele produksjonen på antall utførte timeverk – dette ville gitt uttrykk for hvor stor produksjon en får ut av hver time arbeidsinnsats. Dette forholdstallet vil være vesentlig mindre sensitivt for endringer i realkapital- og produktinnsatsbruk. Når en i lokale lønnsforhandlinger ser hen til utviklingen i arbeidsproduktiviteten, er det trolig dette alternative målet som ligger nærmest opp til hva en ser på.

For å korrigere bruttoproduktet for prisendringer, bruker Statistisk sentralbyrå i hovedsak metoden med dobbelt deflatering, i tråd med FN's anbefaling. Metoden med dobbelt deflatering innebærer at bruttoproduktet i faste priser finnes som differansen mellom produksjonen i faste priser og produktinnsatsen i faste priser, dvs. at produksjonen og produktinnsatsen deflateres hver for seg.

Det er derfor flere kilder til usikkerhet og feil i tallene for bruttoproduktet i faste priser. Målefeil i prisene for produksjonen og produktinnsatsen vil slå ut i tilsva-

rende feil i bruttoproduktet i faste priser. Relativt sett blir feilene større for bruttoproduktet, siden dette er en mindre størrelse. I mange sektorer er også tallene for produktinnsats i kvantum usikre.

En viktig grunn til usikre og upålitelige tall er at selve datagrunnlaget kan være svakt. I mange tilfeller ligger problemet i at de størrelser som skal måles i seg selv er vanskelig målbare. Innen mange sektorer er det stadige endringer i produktsammensetningen, med mange nye produkter, noe som gjør det vanskelig å måle kvantum på en meningsfylt måte. Videre skaper kvalitetsforbedringer problemer ved måling av prisvekst – det er vanskelig å fange opp kvalitetsforbedringen statistisk. Resultatet blir gjerne at en ikke får tatt hensyn til at en del av prisveksten motsvares av høyere kvalitet, og prisveksten blir overvurdert.

Det siste leddet i utregningen av produktivitetstallene er timeverkstallene, ved at arbeidskraftproduktiviteten måles som bruttoproduktet i faste priser pr. timeverk. Både feil i timeverkstall og bruttoproduktstall vil dermed slå ut i feil i produktivitetstallene.

Ved selve sammenligningen av produktivitetsutviklingen i ulike land står en overfor to viktige problemer. For det første kan ulike land benytte seg av ulike metoder ved utregningen av de enkelte tallene som produktivitetsanslagene bygger på. FNs anbefalinger om felles definisjoner og metoder tar sikte på å begrense dette problemet, men forskjellig datagrunnlag og forskjellige vurderinger og hensyn innebærer likevel forskjellig praksis i ulike land.

Det andre problemet er knyttet til *forskjeller i produktsammensetning* mellom ulike land. Ulik produktsammensetning kan forårsake ulik produktivitetsvekst fordi det er store forskjeller i produktivitetsveksten for ulike produkter, trolig i hovedsak av teknologiske årsaker. Forskjellig registrert produktivitetsvekst kan også avspeile i hvilken grad reell produktivitetsvekst fanges opp ved den metoden en bruker for å registrere produktivitetsveksten. Grove anslag kan tyde på at gjennomsnittlig årlig vekst i arbeidsproduktiviteten i perioden 1970 til 1992 kan ha variert fra nær 0 opp til om lag 5 prosent for ulike undersektorer innen industrien<sup>1</sup>. Forskjeller i produktivitetsvekst som skyldes ulik produktsammensetning, er ikke relevant å trekke inn ved en sammenligning av produktivitetsutviklingen mellom ulike land. Dersom et land produserer produkter der det er mindre mulighet for produktivitetsvekst, i begge land, så er dette ikke nødvendigvis noen ulempe for dette landet. I de næringene der det er sterkest produktivitetsvekst vil dette hele tiden virke dempende på prisene. Dermed vil det være en tendens til sterkest prisvekst for de produktene som har lavest produktivitetsvekst. Over tid vil omstilling fra lite lønnsomme næringer til mer lønnsomme næringer trolig føre til at svakere produktivitetsvekst for en type produkter blir fullstendig motsvart av høyere prisvekst, slik at lønnsomheten blir den samme for alle typer produkter.

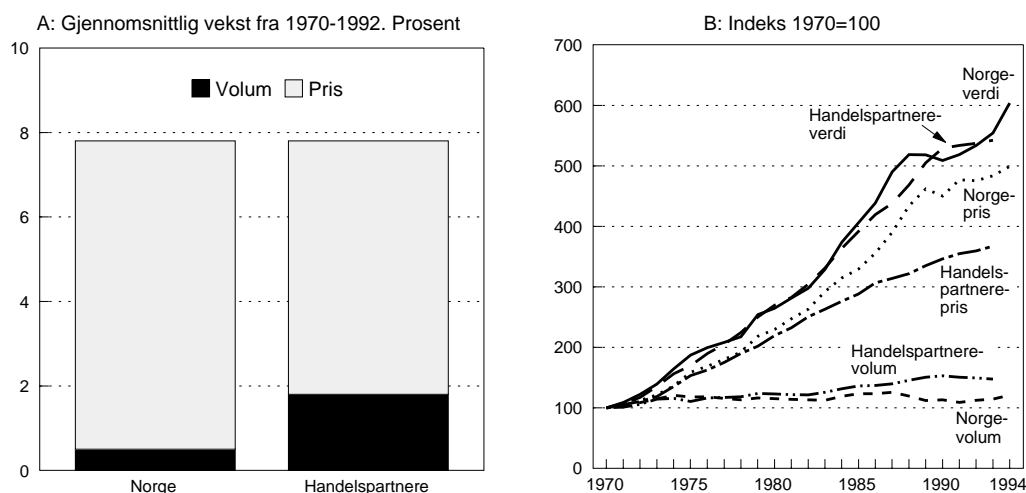
Forskjellig produktivitetsvekst mellom industrien i ulike land behøver selvfølgelig ikke avspeile forskjeller i målemetoder eller produktsammensetning. Ulik produktivitetsvekst i to land kan skyldes *ulik produktivitetsutvikling for samme typen produkter*, f.eks. fordi det ene landet i utgangspunktet lå på et mye høyere produktivitetsnivå, og at det andre landet er i ferd med å ta igjen denne forskjellen. Det kan også reflektere at industrien i et land tar i bruk nye metoder som det andre landet ikke bruker, og at industrien i det første landet dermed blir mer produktiv enn industrien i det andre. I begge disse tilfellene må svakere produktivitetsutvikling motsvares av lavere kostnadsvekst dersom en skal unngå at konkurranseevnen svekkes.

1. P.g.a. hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet foreligger det for tiden ikke sammenhengende historiske tidsserier for disse størrelsene.



Konsekvensen av dette er at den svakere produktivitetsutviklingen i norsk industri bare indikerer svakere konkurranseevne i den grad forskjellen ikke kan forklares med forskjeller i målemetoder eller produktsammensetning. Det kan være grunn til å tro at den mye svakere produktivitetsutviklingen i norsk industri i stor grad avspeiler forskjeller i måten produktivitetsutviklingen blir målt på og/eller at det er forskjeller i produktsammensetning.

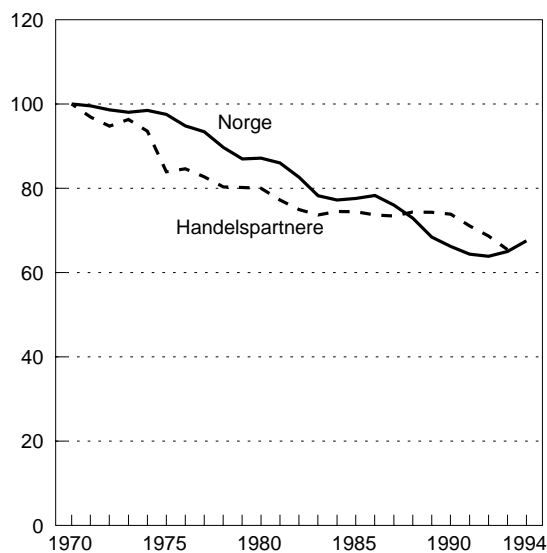
Den viktigste begrunnelsen for denne hypotesen er at bruttoproduktet i norsk industri målt i verdi i felles valuta har utviklet seg om lag parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere, bortsett fra ved den norske nedgangskonjunktoren på slutten av 1980-tallet, jf. figur IV.2. Forklaringen bak det forskjellige bildet enten vi ser på produktivitetsutvikling eller bruttoproduktet i verdi kan belyses ved å dekomponere bruttoproduktet i verdi i prisvekst og bruttoproduktet i faste priser. Figur IV.2 viser at målt i faste priser har bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere siden 1970. Vi gjenfinner dermed den svake produktivitetsutviklingen i norsk industri ved en svak utvikling i bruttoproduktet i faste priser. Den svakere utviklingen i faste priser blir imidlertid motsvart av en sterkere bruttoproduktprisvekst.



Figur 4.2 Volum-, verdi- og prisutviklingen for industriens bruttoprodukt

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

Den parallelle utviklingen i industrien i Norge og hos våre handelspartnere blir understøttet ved å se på sysselsettingen målt i antall timeverk, jf. figur IV.3, der vi finner om lag den samme reduksjonen for Norge og våre handelspartnere, bortsett fra ved nedgangskonjunktoren på slutten av 1980-tallet.



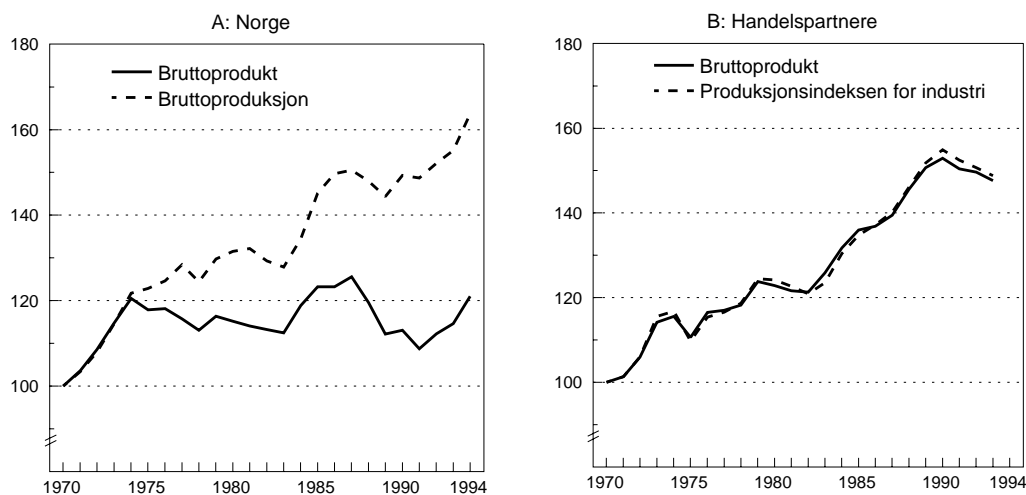
Figur 4.3 Sysselsetting (timeverk) i industrien

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

Hvordan skal en så tolke at svakere utvikling i bruttoproduktet målt i faste priser i all hovedsak er kompensert med sterkere prisvekst? En slik kompensasjon er det en skulle forvente dersom ulik produktivitetsutvikling skyldes statistiske målefeil i tall for bruttoproduktet i faste priser. Brutttoproduktet målt i verdi er et mer pålitelig tall enn bruttoproduktet målt i faste priser. For et gitt tall på bruttoproduktet i verdi vil en undervurdering av bruttoproduktet i faste priser, og dermed undervurdering av produktivitetsveksten, slå ut i en tilsvarende overvurdering av bruttoproduktprisveksten.

Forklaringen med forskjellige statistiske metoder blir styrket ved å sammenligne utviklingen i bruttoprodukt og produksjon. Figur IV.4A viser at målt i faste priser har bruttoproduktet i norsk industri vokst betydelig mindre enn produksjonen. Hos våre handelspartnere tyder figur IV.4B på at det ikke har vært en tilsvarende forskjell, idet industriproduksjonen<sup>2</sup> har utviklet seg parallelt med bruttoproduktet, målt i faste priser. Det ulike forholdet mellom bruttoprodukt og produksjon i Norge og hos handelspartnerne målt i faste priser tyder på at bruttoproduktet målt i faste priser blir regnet ut på forskjellige måter i Norge og hos våre handelspartnere, og at forskjellen innebærer en svakere utvikling i bruttoproduktet målt i faste priser i Norge.

2. Vi har ikke lyktes i å skaffe tall for produksjonen for handelspartnerne i faste priser slik at det er tall for produksjonsindeksen som ligger til grunn.



Figur 4.4 Bruttoprodukt og produksjon i industrien. Volumindeks 1970=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå og OECD

Dersom ulik produktivitetsvekst skyldes ulik produktsammensetning, skulle en også – i samsvar med drøftingen foran – forvente at svakere vekst i produktiviteten ble kompensert med høyere prisvekst.

En alternativ tolkning av den sterkere veksten i bruttoproduktprisene for norsk industri er at norske produsenter har veltet økte kostnader over i prisene. Dersom norske produkter er noe forskjellige fra utenlandske produkter, vil norske produsenter ha noe markedsrett, og kan da til en viss grad øke prisene sett i forhold til konkurrentenes priser. Men mindre produktforskjeller kan trolig bare forklare en liten del av den gunstige utviklingen i bruttoproduktprisene. Som argumentert i boks IV.2, kan utenlandske produsenter i stor grad produsere de samme produkter som de vi produserer. Dersom et høyt kostnadsnivå i Norge veltes over i dyrere norske produkter, vil kjøperne etter hvert gå over til billigere utenlandske alternativer, eller utenlandske produsenter vil starte å produsere billigere versjoner av de norske produktene. Dette ville slå ut i lavere markedsandeler for norske produkter, og en svakere utvikling i sysselsetting og bruttoproduktet målt i verdi, noe vi ikke observerer.

Skjerming mot utenlandsk konkurranse kan imidlertid forklare at høyere kostnadsvekst blir veltet over i høyere prisvekst på varig basis. Noen deler av norsk industri, først og fremst næringsmiddelindustrien, har vært skjermet i det aller meste av den perioden som dataene i figurene dekker, slik at dette kan være noe av forklaringen her.

Høyere nivå på innenlandsk etterspørsel i Norge enn hos våre handelspartnere kan også ha bidratt til å trekke opp bruttoproduktet i norsk industri i verdi, til tross for svakere kostnadmessig konkurransevne. I noen grad kan denne muligheten belyses ved å se på utviklingen i markedsandeler for norsk industri. Figur IV.5 viser utviklingen i importandelen for norsk industri og for våre handelspartnere. Den sterke økningen i importandelen reflekterer den sterke trendmessige økningen i verdenshandelen over denne perioden. I forhold til 1970 har det vært en noe sterkere økning i importandelene i Norge enn hos handelspartnerne. I figur IV.6 ser vi utviklingene i eksportmarkedsandeler for tradisjonelle varer, hvor det har vært et meget kraftig fall siden 1970, men der om lag halvparten av fallet er blitt reversert siden

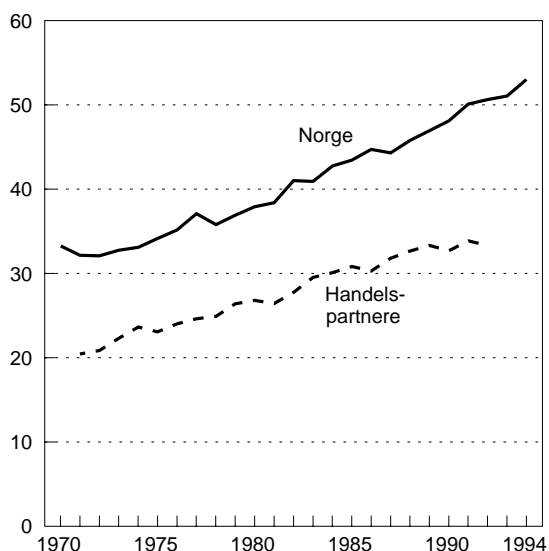
### Boks 4.2 Markedsmakt som grunnlag for opprettholdelse av prisforskjeller

Dersom norske produkter er noe forskjellige fra utenlandske produkter, vil norske produsenter ha en viss markedsmakt, og kan da i noen grad øke prisene sett i forhold til konkurrentenes priser.

Dersom norske produkter på varig basis skal kunne selges til høyere priser, så må dette reflektere at norske produkter på en eller annen måte oppfattes som bedre av de som kjøper de norske produktene. Bedre produkt kan være bedre kvalitet, bedre markedsføring eller andre forhold – for noen kjøpere er det nok at produktet er norsk. På midlertidig basis kan også norske produkter selges til høyere pris ved å utnytte markedsmakt som skyldes vaner, mangelfull informasjon eller at noen kjøpere foretrekker norske varianter. Men større prisforskjeller av denne typen kan ikke vare over lengre tid, fordi kjøperne etter hvert vil gå over til billige alternativer, eller de norske variantene vil bli kopiert av billigere utenlandske.

Et unntak fra dette bildet gjelder dersom norske sektorer i større eller mindre grad er skjermet fra utenlandsk konkurranse gjennom toll, importrestriksjoner eller andre årsaker, som f.eks. at produktene er basert på uttak av naturressurser. Så lenge slik skjerming vedvarer vil norske produsenter kunne ta høyere priser enn sine utenlandske konkurrenter uten at dette motsvares av høyere kvalitet.

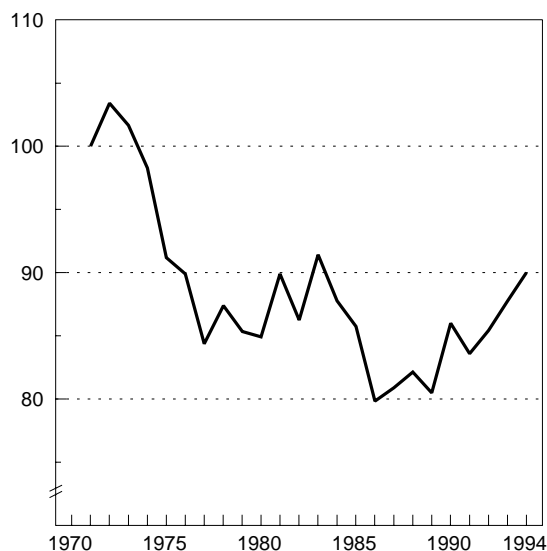
slutten av 1980-tallet. Fallet i eksportmarkedsandelene fra 1970 til 1994 var knyttet til «matvarer, tekstil og bekledning» og råvarer, mens det for andre industrielle ferdigvarer var en viss oppgang i eksportmarkedsandelene sett perioden under ett.



Figur 4.5 Importmarkedsandelsutviklingen<sup>1)</sup> for norsk industri og for handelspartnerne. Indeks 1971=100

1. Ferdigvarer. Nivåtallene for Norge og handelspartnerne er ikke direkte sammenliknbare p.g.a forskjell i definisjonen av ferdigvarer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD, og Finansdepartementet.



Figur 4.6 Eksportmarkedsandeler for tradisjonelle varer. Indeks 1971=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Undersøkelser på mer disaggregerte tall ser ut til å støtte hypotesen om at lavere produktivitsvekst i norsk industri i stor grad reflekterer forskjellige målemetoder. Den lavere produktivitsveksten i norsk industri under ett reflekterer betydelig lavere produktivitsvekst enn våre handelspartnere innen enkelte næringer, først og fremst Næringsmidler, papir, papirvarer og grafiske produkter, kjemiske og mineralske produkter og verkstedprodukter. For de andre næringene er produktivitsveksten på høyde med produktivitsveksten hos våre handelspartnere. Gjennomgående finner en betydelig svakere utvikling i bruttoproduktet enn i produksjonen, målt i faste priser, innen disse næringene i Norge. Samtidig oppveies den svake produktivitsutviklingen i stor grad av tilsvarende sterkere prisvekst på bruttoproduktet. Dette kan tyde på svakheter med konstruksjonen av tall for bruttoproduktet i faste priser i disse sektorene, men en kan langt fra være sikker på denne konklusjonen.

Bildet så langt kan tyde på at hoveddelen av forskjellen i produktivitsutviklingen særlig skyldes målemetoder. Bare en mindre del skyldes trolig reelt svakere produktivitsvekst, der den høyere kostnadsveksten er blitt motvirket gjennom skjerming av deler av norsk industri, samt høyere nivå på innenlandsk etterspørsel i Norge. Et slikt bilde er i samsvar med det generelle inntrykket en har av produktivitsutviklingen i norsk industri.

Det er imidlertid grunn til å understreke at svakheter ved tallene for relativ produktivitet ikke tilsier at utviklingen i relative lønnskostnader blir mindre relevant som indikator for konkurransevne. Svekkelsen i eksportmarkedsandelene fra 1970-94 kan tyde på at markedsandelene er mer sensitive – og ikke mindre – for endringer i relative lønnskostnader enn en tidligere har basert seg på, jf. at lønnskostnadene målt i felles valuta har om lag vært uendret siden 1970 dersom en ser perioden 1970-94 under ett.

Det bør undersøkes med mer disaggregerte tall i hvilken grad forskjellig produktsammensetning kan forklare den svakere produktivitetsutviklingen i norsk industri. En kan likevel ikke være for optimistisk i hvor mye en slik disaggregering vil gi. Ideelt sett bør en komme ned på så detaljert nivå at produktene i stor grad er substituerbare, og men dette kan neppe la seg gjennomføre i praksis.

Trolig enda viktigere er det å gå gjennom de metodene som brukes ved konstruksjon av fastpristall for bruttoproduktet, særlig i de næringer der produktivitet-sveksten er spesielt lav i norsk industri. En må her forsøke å sammenligne med de metoder som faktisk brukes ved konstruksjon av tilsvarende tall hos våre handelspartnere.

## Vedlegg 5

### **Sammenligning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.**

I rapport nr. 2 i 1995 (NOU 1995:22) ble det presentert sammenligninger av totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i Norge i forhold til en rekke andre industrialiserte land fram til 1994, målt i norske kroner. Lønnskostnadstallene fram til 1994 var i hovedsak sammenstilt av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Beregningsutvalget presenterer i denne rapporten reviderte tall for 1994 fra BLS, i tillegg til mindre revideringer av tallene for de seneste årene. Ettersom sammenlignbare 1995-tall fra BLS ikke foreligger før senere i 1995, har Beregningsutvalget valgt å framskrive lønnsstallene fra 1994 til 1995 i hovedsak på grunnlag av OECDs anslag over lønnskostnadsøkning pr. ansatt i bedriftssektoren. Lønnsbegreper og sammenlignbare grupper for 1995 vil derfor kunne avvike endel fra definisjonen før 1994, men Beregningsutvalget mener likevel at de relative lønnskostnadstallene for 1995 vil gi indikasjoner på lønnsforskjellene landene imellom.

Lønnskostnadene består av lønn pr. faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnsbegrepene som brukes i sammenligningen av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria, helsetjenestekostnader ikke med i sammenligningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenligning mellom landene ikke å ta disse med for noen av landene. I noen land, særlig i Norden er noen av disse kostnader påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse, mens det for andre land er mer bedriftsbestemte kostnader. Imidlertid er summen av elementer som ikke er tatt med for de landene hvor det finnes data, ikke mer enn 4 prosentpoeng i noe land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på et gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. F.eks. er forskjellene mellom deler av industrien (bransjer) i h.h.v. Japan og USA svært store, mens f.eks. Tyskland og de nordiske landene har langt mindre forskjeller mellom bransjegrupper.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er endel av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenligningen mellom land.

Tabell V.1 viser lønnskostnader pr. time for norske industriarbeidere regnet i felles valuta for konkurrentlandene.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere

indirekte personalkostnader. Tabell V.2 viser faktisk lønn pr. arbeidet time og totale indirekte personalkostnader.

Lønnskostnadene for norske industriarbeidere lå høyest av samtlige land i tabell V.1 både i 1988 og 1989.

Fra 1988 fram til 1994 ble forskjellen mellom lønnskostnadene for norske industriarbeidere og et veiet gjennomsnitt for handelspartnerne redusert med om lag 2/3, men det er store forskjeller mellom land. En kombinasjon av noe høyere lønnsvekst for handelspartnerne, men samtidig en styrking av kronekursen som gir lavere lønnsvekst for handelspartnerne målt i norske kroner, fører til at det relative lønnsnivået for norske industriarbeidere i forhold til handelspartnerne går opp med om lag 2 prosentpoeng fra 1994 til 1995, til et lønnsnivå for norske industriarbeidere 9 prosentpoeng høyere enn i konkurrentlandene i 1995.

I årene fra 1988 til 1991 økte lønnskostnadene for norske industriarbeidere mindre enn i de andre nordiske landene. Fra 1991 til 1993 falt lønnsnivået i Sverige og Finland drastisk i forhold til Norge, hovedsakelig pga. valutakursendringer. Fra 1993 snudde trenden overfor de nordiske landene, slik at lønnsnivået målt i felles valuta har nærmet seg det norske for alle de nordiske landene i de to årene fra 1993 til 1995.

Av landene i tabell V.1 er det 5 av 16 land som i 1995 har et høyere gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere enn Norge. Disse landene representerer om lag 27 prosent av våre handelspartnere, målt ved konkurransevektene brukt i "*Utviklingen i norsk industris konkurranseevne*" i kapittel 5, mens 3 av landene ligger innenfor 2 prosent lavere lønnskostnadsnivå for industriarbeidere i forhold til det norske nivå.

Fram til i dag er det bare for arbeidere i industrien at det kan foretas internasjonale sammenligninger av totale lønnskostnader pr. time av tilstrekkelig kvalitet, basert på harmonisert statistikk mellom landene.

Sammenligningene av lønnsnivåene i industrien mellom land i dette avsnittet gjelder således bare en del av de sysselsatte innenfor industrien, da funksjonærene ikke er med.

**Funksjonærene**, slik de defineres i statistikken, har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Om lag 45 prosent av lønnssummen i norsk industri gjelder funksjonærer.

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer i de ulike landene. I tillegg kan fordelingen av antall funksjonærer og arbeide være svært forskjellig. Utvalget mener likevel at tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området, peker i retning av at lønnskostnadene i Norge er på nivå med, eller noe over gjennomsnittet for våre handelspartnere for 1995, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningene for industrien.

Prosjekter for å etablere felles internasjonale standarder av grupper arbeidstakere, både innenfor arbeider- og funksjonærgruppene, og standarder for lønn og lønnskostnader, har pågått i flere år innenfor EUROSTAT-systemet.

I Norge arbeides det med et opplegg for statistikk i privat sektor, som i særlig grad skal ta hensyn til de nasjonale behov som kan komme til nytte ved tariffforhandlingene, samtidig som man må kunne tilpasse det innsamlede materialet slik at man kan sammenligne hovedgrupper internasjonalt.



Tabell 5.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100<sup>1)</sup>

Landene:	1980	1985	1988	1990	1992	1993	1994	1995
Tyskland-vest.	107	93	99	102	110	127	131	133
Sveits	96	93	98	97	101	112	119	121
Belgia	113	87	86	90	97	107	110	109
Østerrike	77	73	79	82	89	101	104	106
Nederland	104	85	86	85	88	99	100	101
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	94	79	82	84	87	95	98	99
Finland	71	79	85	98	87	82	91	99
Japan	48	61	68	60	71	94	102	98
Sverige	108	93	91	98	107	88	90	88
Frankrike	77	73	70	71	73	80	81	80
USA	85	126	75	70	70	83	82	73
Italia	70	74	76	83	85	79	77	69
Canada	75	106	73	74	74	81	75	65
Storbritannia	65	60	57	59	62	63	65	60
Irland	51	57	54	55	58	60	61	58
Spania	51	45	46	53	58	57	55	53
Hellas	-	35	28	31	32	34	35	35
Portugal	18	15	15	18	22	22	22	22
Norge i forhold til gj.sn. for handelspartnere (Handelsp.=100)	112	119	123	120	115	110	107	109

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA. For 1995 også OECD og lokale anslag.

Tabell 5.2: Fordeling av lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i Norge og konkurrentlandene. Industriarbeidere

	Lønn pr. arbeidet time i forhold til totale lønnskostnader.			Fordeling av lønnskostnader pr. faktisk arbeidet time		
	1980	1990	1993	1994		
	pst.	pst.	pst.	I norske kr./t <sup>1)</sup>		
				Tot. <sup>2)</sup>	Lønn for arbeidet tid <sup>3)</sup>	IPK <sup>4)</sup>
Tyskland-vest	58.5	55.9	55.3	193	107	86
Sveits	67.1	65.6	65.2	175	114	61
Belgia	56.5	52.9	52.3	162	85	77

Tabell 5.2: Fordeling av lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i Norge og konkurrentlandene. Industriarbeidere

	Lønn pr. arbeidet time i forhold til totale lønnskostnader.			Fordeling av lønnskostnader pr. faktisk arbeidet time		
	1980	1990	1993	1994		
	pst.	pst.	pst.	I norske kr./t <sup>1)</sup>		
				Tot. <sup>2)</sup>	Lønn for arbeidet tid <sup>3)</sup>	IPK <sup>4)</sup>
Østerrike	52.3	50.2	49.8	153	76	77
Nederland	57.7	56.8	57.0	148	84	64
Norge	69.4	68.6	71.5	148	106	42
Danmark	84.2	84.6	82.4	144	119	25
Finland	64.4	59.1	56.1	134	75	59
Japan	59.2	58.2	58.8	151	89	62
Sverige	61.8	59.0	59.8	133	79	54
Frankrike	58.5	54.6	54.2	120	65	55
USA	73.7	72.6	70.5	121	85	36
Italia	54.4	49.6	50.3	114	57	57
Canada	79.4	76.7	74.5	111	82	29
Storbritannia	72.1	73.1	72.7	96	70	26
Irland	78.5	74.4	74.3	90	67	23
Spania	..	..	..	81	..	..
Hellas	..	62.1	..	52	..	..
Portugal	..	..	..	32	..	..

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

2) Tot.=Totale lønnskostnader pr. faktisk arbeidet time i norske kroner.

3) Lønn for arbeidet tid=Gjennomsnittlig timefortjeneste pr. faktisk arbeidet time

4) IPK=Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i norske kroner. (Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader.)

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA

## Vedlegg 6

### **Kursutviklingen for norske kroner**

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartners valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid *aritmetisk* gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid *geometrisk* gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I *august 1982* ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I *september 1982* ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I *juni 1984* ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I *september 1984* ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

I *11. mai 1986* ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til +/-2,25 prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten *European Currency Unit* (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronkursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før +/- 2,25 prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU henholdsvis i mai og juni 1991.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell VI.1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden oktober 1989 da bl.a. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 6.1: Sammensetningen av ECU

Valuta	Antall enheter	Vekt <sup>1)</sup>
Tysk mark (DEM)	0,6242	33,3
Britisk pund (GBP)	0,08784	10,6
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,7
Fransk franc (FRF)	1,332	20,4
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	10,5
Italiensk lira (ITL)	151,8	7,1
Belgisk franc (BEF)	3,301	8,6
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP)	6,885	4,2
Irsk pund (IEP)	0,008552	1,0
Gresk drachme (GRD)	1,44	0,5
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,7
Sum		100,0

- 1) Vekter basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1995. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene, mens antall enheter av valutaene er administrativt fastlagt. Utslagene av svingningene vil normalt være små.

Tabell VI.2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 6.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU, konkurransevekter og importvekter

	Vekter i kursindeksen <sup>1)</sup>			Konkurransevekter		
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU <sup>2)</sup>	IMF <sup>3)</sup>	OECD <sup>4)</sup>	Importvekter <sup>3)</sup>
Østerriksk schilling (ATS)	1.5	..	..	1.6	1.3	1.2
Belgisk franc (BEF)	2.4	3.2	7.8	3.2	2.7	3.0
Kanadisk dollar (CAD)	3.6	..	..	1.5	0.7	2.4

Tabell 6.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU, konkurransevekter og importvekter

	Vekter i kursindeksen <sup>1)</sup>		Konkurransevekter			
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU <sup>2)</sup>	IMF <sup>3)</sup>	OECD <sup>4)</sup>	Importvekter <sup>3)</sup>
Dansk krone (DKK)	6.8	8.3	2.6	5.0	8.3	9.0
Finsk mark (FIM)	3.0	..	..	4.0	3.4	4.4
Fransk franc (FRF)	9.2	10.5	19.3	7.3	5.7	4.9
Tysk mark (DEM)	17.7	24.9	30.3	14.7	16.0	16.9
Italiensk lire (ITL)	3.3	4.2	9.8	5.4	4.6	4.2
Japansk yen (JPY)	6.0	6.9	..	10.1	8.4	5.4
Nederlandsk gylden (NLG)	4.6	5.6	9.5	6.1	4.7	5.2
Svensk krone (SEK)	15.0	..	..	13.4	18.3	17.7
Sveitsisk franc (CHF)	1.2	..	..	1.6	1.9	1.6
Britisk pund (GBP)	14.7	17.2	12.6	12.7	11.5	12.5
Amerikansk dollar (USD)	11.0	18.8	..	10.5	8.1	8.9
Spansk peseta (ESP)	..	0.3	5.3	1.9	2.2	1.2
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0.13	0.0	0.0	0.0
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0.8	0.0	0.8	0.0
Irsk pund (IEP)	..	..	1.1	1.0	1.1	1.4
Gresk drachme (GRD)	..	..	0.7	0.0	0.3	0.0
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

- 1) De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.
- 2) De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.
- 3) Vekter i 1994.
- 4) 1993-vekter.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurransevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell VI.2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

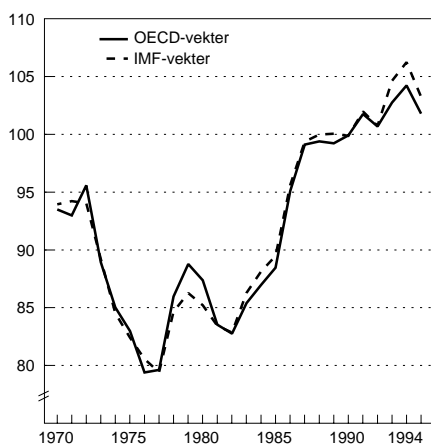
De nye vektene ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tok hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møtte på det norske markedet. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningssopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter løpende korrigert for endringer i de bilaterale handelsstrømmene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av konkurransekursindeksen har vært at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter har gitt et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i september 1995 i bruk nye vekter i konkurransekursindeksen basert på beregninger fra OECD. I liket med IMF er OECDs beregningsmetode basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til den konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel med å gå over til vektene fra OECD er at de oppdateres hvert år.

Den nye konkurransekursindeksen har, jf. tabell VI.2, noe mindre vekt for amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen enn de vektene som hittil er benyttet. Videre legges det i den nye indeksen større vekt på de nordiske valutaene, særlig svenske kroner. I den nye indeksen er også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen nå består av valutaer fra 18 av Norges viktigste handelspartnere. Hovedforklaringen på at enkelte land har fått vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, ligger ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som hittil er brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen.

Figur VI.1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs med henholdsvis de gamle (IMF-) vektene og de nye (OECD-) vektene som er omtalt ovenfor. For årene før 1980 er den tidligere kursindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronkursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Også i den nye indeksen er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og er siden blitt liggende på et historisk lavt nivå.



Figur 6.1 Industriens effektive kronkurs

Kilde: Norges Bank

Ettersom svenske kroner har betydelig større vekt i den nye indeksen, har dette ført til at industriens effektive kronekurs de siste årene er sterkere målt ved den nye indeksen. Indeksene har nærmet seg hverandre noe mot slutten av 1995, bl.a. på bakgrunn av en styrking av den svenske kronen, jf. nedenfor.

Som det også går fram av figuren styrket kronens internasjonale verdi seg med om lag 18 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1994 svekket den seg med vel  $23\frac{1}{2}$  prosent med de nye OECD-vektene lagt til grunn (og  $25\frac{1}{4}$  prosent med IMF-vektene lagt til grunn). Kursen styrket seg i gjennomsnitt med vel  $2\frac{1}{2}$  fra 1994 til 1995 (knappt  $2\frac{3}{4}$  prosent med gamle vekter).

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Dette avspeilte i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 2,7 prosent for så å styrke seg med 2,1 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EF. Valutakrisene i Norden og i EF var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september lot Italia sin valuta flyte, mens Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men er fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november lot Sverige kronen flyte.
- 22. november ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november ble den islandske kronen devaluert med 6 prosent.
- 1. februar 1993 ble irske punt skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EF-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. I løpet av dagen falt verdien av norske kroner med om lag 5 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe, og har siden vært gjennomgående 3-5 prosent svakere enn den tiligere sentralverdien mot ECU. Indeksverdien svekket seg relativt jevnt fra om lag 103 tidlig i 1993 til rundt 105 i oktober 1994. Der-

etter har kronen styrket seg i perioden sett under ett, men med et noe ujevnt forløp. Kursen var på sitt sterkeste i mars og oktober 1995 med en indeksverdi på 103.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert til tross for uroen i de iberiske valutamarkedene. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/- 15 prosent. På bilateral basis ble Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2  $\frac{1}{4}$  prosent for sine valutaer. Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

Den 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som er fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet den 10. desember 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank er at pengepolitikken skal innrettes mot å videreføre en stabil valutakurs overfor de europeiske valutaene, om lag på den verdien en har hatt i perioden etter 10. desember 1992.

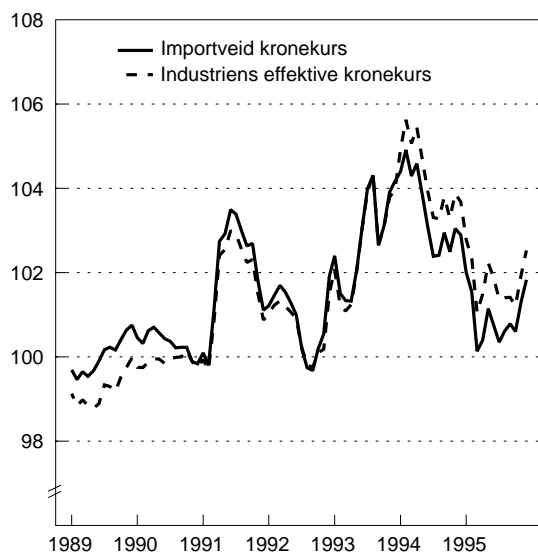
Kronekursen lå gjennom 1994 i intervallet 4 -5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 1  $\frac{1}{2}$  prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med knapt 1  $\frac{1}{2}$  prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark, var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår. Gjennom hele 1995 styrket imidlertid kursen på amerikanske dollar seg med 2 prosent mot yen og svekket seg med 8 prosent mot tyske mark. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen var imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg mot norske kroner med knapt 2  $\frac{3}{4}$  prosent fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uendret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs (nye vekter) appresierte kronen med om lag 1 prosent sett 1995 under ett. Indeksen styrket seg med hele 2  $\frac{1}{2}$  prosent i 1. kvartal, og har svekket seg med 1  $\frac{1}{2}$  prosent i tiden etterpå. Appresieringen gjennom fjoråret hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen. Fra 1994 til 1995 styrket den effektive kronekursen seg i gjennomsnitt med vel 2  $\frac{1}{4}$  prosent, noe bl.a. svakere amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner var med på å bidra til. Den effektive kronekursen har endret seg lite hittil i 1996.



Vektene for den *importveide kronkursen* er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. På samme måte som for industriens effektive kronkurs blir vektene i den importveide kronkursen løpende oppdatert. Figur VI.2 viser utviklingen i den importveide kronkursen de siste årene. Fra 1993 til 1994 svekket den importveide kronkursen seg med  $1\frac{1}{2}$  prosent i gjennomsnitt. Fra 1994 til 1995 styrket den seg imidlertid igjen med  $2\frac{1}{2}$  prosent. Den importveide kronkursen har endret seg lite hittil i 1996.



Figur 6.2 Importveid kronkurs og industriens effektive kronkurs

Kilde: Norges Bank

**Vedlegg 7****Tabellvedlegg**

Tabell VII.1	Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1992-, 1993-, 1994-, 1995- og 1996-regler.
Tabell VII.2	Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirkosomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke.
Tabell VII.3	Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper. 1985-95.
Tabell VII.4	Kvinnners lønn i forhold til menns.
Tabell VII.5	Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler.
Tabell VII.6	Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere.

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1992-, 1993-, 1994-, 1995- og 1996-regler

	1992-regler	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b. Toppskatt til staten</i>					
Sats, 1. trinn	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	200 000 kr	204 000 kr	208 000 kr	212 000 kr	220 500 kr
1. trinn, klasse 2	242 000 kr	247 000 kr	252 000 kr	257 000 kr	267 500 kr
Sats, 2. trinn <sup>1)</sup>	13,0 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	225 000 kr	230 000 kr	234 500 kr	239 000 kr	248 500 kr
2. trinn, klasse 2	252 000 kr	258 000 kr	263 000 kr	268 000 kr	278 500 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c. Kommune, fylkes-og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord-Troms	26,0 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>					

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1992-, 1993-, 1994-, 1995- og 1996-regler

	1992-regler	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler
Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	48,8 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	51,7 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst
<i>Standardfradrag m.v.</i>					
<i>e. Klassefradrag</i>					
Klasse 1	21 700 kr	22 200 kr	22 600 kr	22 600 kr	23 300 kr
Klasse 2	43 400 kr	44 400 kr	45 200 kr	45 200 kr	46 600 kr
<i>f. Minstefradrag</i>					
Sats	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst
Øvre grense	27 000 kr	27 600 kr	28 100 kr	28 700 kr	29 800 kr
Nedre grense	3 200 kr	3 000 kr	3 400 kr	3 500 kr	3 600 kr
<i>g. Særfradrag for alder m.v.</i>					
	16 920 kr	17 280 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr
<i>h. Avtrappingsatts, skattereduksjonsregelen</i>					
	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>i. Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	59 000 kr	60 400 kr	61 600 kr	62 800 kr	64 700 kr
Ektepar	92 100 kr	94 200 kr	96 100 kr	98 000 kr	100 900 kr
<i>j. AMS</i>					
Maksimalt sparebeløp:					
Klasse 1	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr
Klasse 2	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
Sats	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst
<i>k. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Standardbeløp:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	3 500 kr	3 500 kr	3 700 kr	3 800 kr	3 900 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	4 500 kr	4 500 kr	4 700 kr	4 800 kr	4 900 kr
Legitimert pass og stell av barn:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	17 500 kr	17 500 kr	18 300 kr	18 700 kr	19 300 kr

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1992-, 1993-, 1994-, 1995- og 1996-regler

	1992-regler	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	21 000 kr	21 500 kr	21 900 kr	22 400 kr	23 100 kr
<i>l. Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr
<i>m. Generelle satser for barnetrygd (for barn under 16 år)</i>					
1. barn	10 212 kr	10 212 kr	10 416 kr	10 572 kr	10 572 kr
2. barn	10 704 kr	10 704 kr	10 920 kr	11 088 kr	11 088 kr
3. barn	12 120 kr	12 120 kr	12 360 kr	12 552 kr	12 552 kr
4. barn	12 744 kr	12 744 kr	12 996 kr	13 200 kr	13 200 kr
5. og følgende barn	13 128 kr	13 128 kr	13 392 kr	13 596 kr	13 596 kr
<i>n. Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)</i>					
1. barn	12 032 kr	12 032 kr	12 236 kr	12 392 kr	12 392 kr
2. barn	24 556 kr	24 556 kr	24 976 kr	25 300 kr	25 300 kr
3. barn	38 496 kr	38 496 kr	39 156 kr	39 672 kr	39 672 kr
4. barn	53 056 kr	53 060 kr	53 972 kr	54 692 kr	54 692 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	14 948 kr	14 948 kr	15 212 kr	15 416 kr	15 416 kr
<i>o. Ekstra barnetrygd til barn under 1 år</i>	4 380 kr	5 040 kr	0 kr	0 kr	0 kr
<i>p. Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i>	4 380 kr	5 040 kr	5 040 kr	5 112 kr	7 692 kr
<i>q. Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms (for barn under 16 år)</i>	3 732 kr	3 732 kr	3 732 kr	3 792 kr	3 792 kr

1)For skattytere i Finnmark og Troms gjelder kun trinn 1.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 7.2: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke

	Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
	HERAV:			
	Lønnsøkning pr. time	Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1984 1. kvartal	6,1	1,0	5,2	85
1985 1. »	8,9	3,0	5,9	66
1986 1. »	7,4	0,5	6,9	93
1987 1. »	18,3 <sup>2)</sup> 10,5 <sup>3)</sup>	3,6	6,9	66 <sup>3)</sup>
1988 1. »	8,5	0,2	8,3	98
1989 1. »	2,4	1,7	0,7	29
1991 1. »	6,3 <sup>1)4)</sup>	3,3	3,0	48
1991 2. »	4,0 <sup>1)4)</sup>	2,0	2,0	50
1991 3. »	4,6 <sup>1)4)</sup>	2,0	2,6	57
1991 4. »	4,5	1,9	2,6	58
1992 1. »	4,1	1,6	2,5	60
1992 2. »	3,0	0,5	2,5	84
1992 3. »	2,5	0,5	2,0	81
1992 4. »	2,6	0,5	2,1	82
1993 1. »	2,9	0,5	2,4	83
1993 2. »	2,5	0,8	1,7	67
1993 3. »	2,7	0,8	1,9	70
1993 4. »	3,0	0,8	2,2	73
1994 1. »	2,6	0,8	1,8	68
1994 2. »	3,2 <sup>1)</sup>	1,1	2,0	65
1994 3. »	2,7 <sup>1)</sup>	1,4	1,3	48
1994 4. »	2,3	1,3	0,9	41
1995 1. »	2,4	1,3	1,1	44
1995 2. »	2,7	1,4	1,3	48
1995 3. »	3,3	1,2	2,1	65

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

- 1) Korrigert for etterbetalinger.
- 2) Faktisk timelønnsvekst.
- 3) Korrigert for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.
- 4) Lønnsøkningen som følge av at lønnstrekk til Lavlønnfondet ble avvirket 1. oktober 1990, er ikke med.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

Tabell 7.3: Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper<sup>1)</sup>. 1985-95. Prosent.

År	Industriarbeidere 2)		Funksj. i NHO- bedr.		Forretningsm. tjenesteyting.		Forretnings- og sparebanker		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1985-86	10.1	10.5	10.8	11.9	11.4	12.1	10.2	10.3	9.6	10.2
1986-87	8.1	8.6	6.3	7.4	8.4	9.0	4.1	3.9	3.4	4.3
1987-88	5.7	6.1	3.6	4.5	5.2	6.5	9.8	10.8	10.5	11.5
1988-89	4.7	6.2	4.5	6.7	3.4	4.3	3.8	5.8	3.1	5.5
1989-90	5.6	6.7	6.4	8.1	5.9	7.0	6.3	7.9	5.9	7.4
1990-91	5.2	7.7	5.3	6.6	3.9	5.1	4.0	5.4	3.3	4.2
1991-92	2.9	2.9	3.6	4.1	4.0	4.0	2.2	2.9	2.4	3.2
1992-93	2.3	2.6	3.5	4.3	3.5	4.6	3.7	4.1	3.8	3.1
1993-94	2.9	2.9	3.4	3.6	1.1	3.0	3.5	3.8	5.0	5.9
1994-95	3.4	3.4	3.6	4.5	2.8	4.1	3.9	3.6	1.0	1.8
1985-95	63.9	74.5	64.1	81.5	61.7	78.0	64.7	76.0	59.2	73.6
Gj.sn	5.1	5.7	5.1	6.1	4.9	5.9	5.1	5.8	4.8	5.7
Årslønnsnivå 1994, kr.	197 900	179 100	282 100	213 000	296 700	219 000	244 800	205 500	305 200	219 000

- 1) Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstidspunktene.
- 2) Timefortjenesten ekskl. overtid. Utviklingen fra 1994 til 1995 er basert på statistikk for de 3 første kvartaler i 1995 og et anslag for 4. kvartal 1995.

Merknad: I tabellen er det bare tatt med grupper som det på nåværende tidspunkt foreligger lønnsstatistikk i 1995 for.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NHO.

Tabell 7.4: Kvinnens lønn i forhold til menns. For hver lønnstakergruppe: totalt, etter bransje, stilling, bedrift og stilling-bedrift. Prosent. 1990

	Gjennomsnitt	Standardavvik
<b>Arbeidere i NHO-bedrifter</b>		
Arbeidere i alt	88.5	-
Bransje	92.2	5.9
Stilling	95.3	9.4
Bedrift	91.6	12.5
Stilling-bedrift	97.0	10.8
<b>Funksjonærer i NHO-bedrifter</b>		
Funksjonærer i alt	73.2	-
Bransje	73.5	6.2
Stilling	92.4	7.4
Bedrift	75.0	11.4
Stilling-bedrift	93.9	11.3
<b>Ansatte i varehandel</b>		
Ansatte i alt	73.3	-
Bransje	79.1	6.4
Stilling	91.0	8.0
Bedrift	83.5	18.9
Stilling-bedrift	97.7	17.8
<b>Ansatte i forretningsmessig tjenesteyting</b>		
Ansatte i alt	69.3	-
Bransje	72.0	6.6
Stilling	91.5	16.1
Bedrift	72.6	18.6
Stilling-bedrift	94.0	15.9
<b>Ansatte i bankvirksomhet</b>		
Ansatte i alt	75.2	-
Bransje	78.5	5.5
Stilling	97.2	6.5
Bedrift	78.2	9.3
Stilling-bedrift	97.4	8.1
<b>Ansatte i forsikringsvirksomhet</b>		
Ansatte i alt	68.4	-
Bransje	69.1	1.4
Stilling	96.0	8.5
Bedrift	69.2	12.9
Stilling-bedrift	97.3	9.7

Kilde: Levekår i Norge, NOU 1993:17

*Merknader til tabell VII.4*

*Standardavviket* forteller hvor stor spredning det er rundt gjennomsnittet. F. eks ligger kvinnelige arbeidere i NHO-bedrifter i samme stilling og bedrift i gjennomsnitt 10,8 prosent ( både pluss og minus) fra gjennomsnittsverdien på 97,0 for kvinners lønn i prosent av menns. Desto større standardavviket er, desto større er spredningen rundt gjennomsnittet.

Analysen som tabell VII.4 bygger på, jf "*Lønnsutviklingen for kvinner og menn*" i kapittel 3.5, er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 gruppene i tabellen.

Deretter løses dette prosenttallet opp på fire ulike måter. Først beregnes separat for hver av *bransjene* gruppen omfatter, kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn. Dette tallet kan bare beregnes for bransjer hvor både menn og kvinner er ansatt. Gjennomsnittet av de bransjevise tallene, sammenliknet med gjennomsnittet på gruppenivå (f. eks arbeidere i NHO-bedrifter), sier noe om lønnsforskjellene mellom kvinner og menn avtar når vi tar hensyn til den bransje de arbeider i.

Tilsvarende beregninger er gjort for hver bedrift gruppen omfatter og for hver stillingskategori. Til slutt er det gjort separate beregninger for hvert stillingsbedriftspar gruppen omfatter, dvs. en sammenlikner lønnen for kvinner og menn som arbeider i samme stilling i samme bedrift.

Tabell 7.5: Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler<sup>1)</sup>

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 <sup>2)</sup>
Nærings- og nytelsesmidler	91,9	91,2	91,2	90,9	90,3	90,3	90,1	90,3	89,0	89,2	88,8
Treforedling	66,7	67,3	68,0	65,9	67,3	67,3	66,4	63,8	62,1	60,4	59,7
Kjemiske råvarer	47,6	42,9	44,1	43,9	41,7	42,3	44,0	41,3	40,9	36,9	36,6
Raffinerte oljeprodukter	69,0	62,9	62,8	46,8	48,3	48,9	48,0	49,0	51,3	49,1	43,3
Metaller	32,1	35,7	38,8	21,1	19,0	14,3	16,3	14,6	13,8	12,3	12,9
Tekstil- og bekledningsvarer	23,9	21,9	20,9	21,9	20,8	20,5	19,8	20,0	19,4	17,5	16,9
Trevarer	75,1	72,4	73,1	81,0	83,3	82,8	81,9	79,6	77,0	74,5	59,7 <sup>3)</sup>
Kjemiske og mineralske produkter	42,5	42,1	42,5	52,6	51,1	47,9	44,9	45,1	44,9	43,9	
Grafiske produkter	92,6	92,0	91,3	90,4	90,6	90,8	89,5	89,4	89,7	89,7	
Bergverksprodukter	74,8	77,2	75,2	60,2	63,0	57,1	59,3	57,6	57,0	59,4	
Andre verkstedprodukter	41,2	38,9	40,9	37,3	36,5	35,7	33,4	33,1	35,9	32,8	
Varene ovenfor i alt	59,4	57,7	58,8	58,8	59,0	57,0	55,8	55,2	55,1	52,6	50,3
Skip og oljeplattformer	76,7	82,2	73,7	39,3	32,8	47,0	45,9	54,9	49,8	59,7	69,7
Varene ovenfor i alt	61,2	60,1	60,2	57,3	56,5	56,2	55,1	55,2	54,7	53,0	51,2

- 1) Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinn-sats og sluttleveringer inkludert lager. Som følge av hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet er ikke tallene før 1988 direkte sammenliknbare med tallene i årene fra og med 1988.
- 2) Gjennomsnitt for 1.-3. kvartal. Sesongjustert.
- 3) Gjelder for «diverse industriprodukter» i alt, dvs. trevarer, kjemiske og mineralske produkter, grafiske produkter og bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå



Tabell 7.6: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta								
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Belgia	2,2	2,2	5,2	5,6	6,3	5,2	3,8	1,7	2,2
Canada	2,9	4,5	3,7	5,6	6,5	3,8	0,4	3,1	1,1
Danmark	6,9	3,6	4,3	5,0	4,2	4,3	3,0	3,0	3,5
Finland	7,3	9,3	11,1	12,4	5,7	3,7	5,0	3,7	6,7
Frankrike	3,6	3,8	5,4	5,3	4,9	3,4	3,8	2,5	3,2
Italia	7,6	7,6	9,6	8,6	9,4	5,8	6,7	1,7	5,5
Nederland	3,0	0,6	0,4	2,7	4,8	5,7	2,9	1,9	2,1
Storbritannia	10,5	6,4	9,6	3,4	10,4	10,1	7,3	3,9	4,5
Sverige	6,5	6,9	11,6	9,1	6,8	5,5	-0,8	3,9	5,0
Sveits	2,6	3,0	3,7	4,0	6,8	5,3	2,5	3,4	1,5
V-Tyskland	4,6	3,8	4,8	7,1	6,7	5,3	7,4	4,1	4,2
Østerrike	5,4	3,3	5,3	5,4	6,6	6,8	5,4	4,2	5,3
Japan	2,4	1,8	6,3	7,9	5,8	4,5	2,7	2,6	3,1
USA	2,2	4,0	3,8	5,4	5,4	4,2	2,7	1,7	2,6
Spania	8,2	4,8	8,5	9,1	8,3	9,4	9,6	3,2	4,7
Irland	4,9	4,3	4,0	4,5	5,6	4,6	5,8	1,6	3,0
Hellas	9,7	14,3	20,6	19,3	16,7	13,7	10,5	12,8	9,3
Portugal	13,7	11,8	13,3	16,3	16,4	11,6	10,3	13,0	6,0
Norges handelspartnere	5,7	5,0	7,2	6,6	6,1	6,1	3,7	3,3	4,0
Norge									
Relative lønnskostnader pr. time i felles valuta									

Kilde: OECD,IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Tabell 7.6 forts: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Valutakursutviklingen overfor norske kroner								
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Belgia	8,6	-1,7	-1,2	6,9	1,3	1,8	6,2	2,9	1,8
Canada	-4,6	4,4	10,0	-8,0	5,5	-9,1	6,9	-6,0	-10,7
Danmark	7,5	-1,7	-2,4	7,1	0,3	1,5	6,3	1,4	1,9
Finland	5,0	1,6	3,4	1,7	-2,0	-13,4	-10,6	9,0	7,2
Frankrike	4,8	-2,4	-1,1	6,2	0,0	2,1	6,7	1,5	-0,2
Italia	4,4	-3,6	0,5	3,8	0,1	-3,4	-10,6	-3,1	-11,0
Nederland	9,8	-0,8	-1,3	5,5	0,9	1,9	8,1	1,6	1,8
Storbritannia	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,7	-4,3	-2,6	1,3	-7,4
Sverige	2,3	0,1	0,7	-1,3	1,4	-0,3	-14,7	0,2	-2,7
Sveits	9,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	-2,2	8,6	7,6	3,8
V-Tyskland	9,6	-1,0	-1,0	5,4	0,9	1,8	7,8	1,4	1,7
Østerrike	9,6	-0,9	-1,1	5,5	0,9	1,7	7,8	1,4	1,6
Japan	5,5	9,0	-1,5	-13,6	11,3	1,8	30,5	7,8	-1,9
USA	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	3,6	-4,2	14,2	-0,6	-10,2
Spania	3,2	2,5	4,2	5,3	1,6	-2,6	-8,0	-5,8	-3,5
Irland	1,0	-0,9	-1,4	5,7	1,7	0,4	-1,6	1,5	-3,7
Hellas	-6,0	-7,4	-7,6	-7,1	-9,9	-8,5	-5,0	-6,0	-5,9
Portugal	-3,6	-5,2	-3,1	0,0	2,3	2,5	-4,0	-3,7	-0,7
Norges handelspartnere	4,3	0,2	-0,2	0,7	1,8	-1,0	2,0	1,4	-2,3
Norge									
Relative lønnskostnader pr. time i felles valuta									

Kilde: OECD,IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Tabell 7.6 forts.: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Lønnskostnader pr. time i norske kroner								
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Belgia	11,0	0,4	4,0	12,9	7,7	7,0	10,3	4,6	4,0
Canada	-1,7	9,0	14,1	-2,9	12,3	-5,6	7,3	-3,2	-9,7
Danmark	14,9	1,9	1,7	12,5	4,5	5,8	9,6	4,5	5,4
Finland	12,7	11,0	14,8	14,2	3,6	-10,2	-6,2	13,1	14,3
Frankrike	8,6	1,4	4,3	11,7	4,9	5,6	10,8	4,1	3,0
Italia	12,3	3,6	10,2	12,7	9,5	2,2	-4,6	-1,5	-6,1
Nederland	13,1	-0,2	-0,9	8,4	5,8	7,7	11,2	3,6	3,9
Storbritannia	12,3	11,9	6,9	1,9	13,3	5,4	4,5	5,3	-3,2
Sverige	8,9	7,0	12,4	7,6	8,3	5,2	-15,3	4,1	2,1
Sveits	12,2	1,6	-1,8	11,1	7,1	3,0	11,3	11,2	5,4
V-Tyskland	14,7	2,8	3,7	12,9	7,7	7,2	15,8	5,5	5,9
Østerrike	15,5	2,4	4,1	11,1	7,6	8,6	13,6	5,7	7,0
Japan	8,1	10,9	4,8	-6,8	17,7	6,4	34,1	10,6	1,2
USA	-6,9	0,6	10,0	-4,5	9,2	-0,2	17,3	1,1	-7,8
Spania	11,7	7,5	13,1	14,8	10,0	6,5	0,9	-2,8	1,0
Irland	5,9	3,4	2,6	10,5	7,4	5,0	4,1	3,1	-0,8
Hellas	3,1	5,8	11,4	10,9	5,2	4,1	4,9	6,0	2,8
Portugal	9,6	5,9	9,8	16,3	19,1	14,4	5,9	8,8	5,3
Norges handelspartnere	10,3	5,3	7,0	7,4	8,1	5,0	5,7	4,8	1,6
Norge	14,3	5,7	4,4	6,3	6,5	2,2	1,6	3,3	4,2
Relative lønnskostnader pr. time i felles valuta	3,6	0,4	-2,4	-1,0	-1,4	-2,7	-4,0	-1,4	2,5

Kilde: OECD,IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

# Andre utgaver av dokumentet

## Hent opp dokumentet i HTML-format

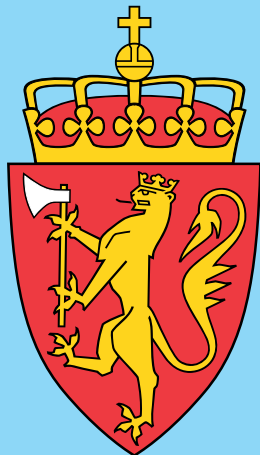
Slik ser det ut med Internett browser mot CD-ROM'en

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER NOU 1994:4
<b>Kontrollen med «de hemmelige tjenester»</b>
Innstilling fra EØS-kommisjonen, oppnevnt ved Kgl. resolusjon 24. september 1993 Avgitt 7. februar 1994
<ul style="list-style-type: none"><li>• <a href="#">Utvendelsestjenester</a></li><li>• <a href="#">Innbildningsmateriale</a></li></ul>
<small>Utgiver: STATENS FORVALTNINGSTJENESTE SEKSJON STATENS TRYKKING</small>
<small>Trykt utgave: ISSN: 0333-2306 ISBN: 82-583-0279-5 Trykk: Falch Hartvigrykk as, Oslo OSLO 1994</small>
<small>Elektronisk utgave: ISSN: 0806-2633 (NOU Computerfile) ⇒ ISBN: 82-583-0279-5 / DOCUMENT NOU 1994: 4/NO HTML-versjon: Falch Informatikk as, Oslo</small>

Du må ha en Internett browser for å gjøre dette

## Hent opp i tekstformat (RTF)

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER
TITTEL
—
INNLEDNING
KAPITLER
VEDLEGG



# NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

1994

1995

1996

ODIN

HVIS DU HAR INTERNETT

HJELP

BRUKERDOKUMENTASJON



MEDIE UAVHENGIG PUBLISERING